

एक बीनणी दो बीन -

(अुपन्यास)

११।

लेखक

श्रीलाल न० जोशी

प्रकाशक

राजस्थानी भाषा साहित्य सगम (अकादम)

बीकानेर

प्रकाशक *

राजस्थानी भाषा साहित्य सगम (अकादमी)

बीकानेर

मोल 830

संस्करण पहला

1973

मुद्रक

अजंता प्रिण्टर्स,

जोहरी बाजार, जयपुर

प्रकाशकीय

राजस्थानी गद्य लिखारा मे श्री श्रीलाल न० जोशी रो घोळसाण करावणी जरूरी लागे कीनी, कारण 'यारी-यारी विधावा म उणा रो अनेक पोय्या छप चुकी है जिणा रो साहित्य ससार मे मोकळो आदर हुये है ।

प्रस्तुत पोथी एक बीनणी दा बीन-म जाशोजी आग्ल महाकवि टनीसन रो अमर कृति 'ईनक आरडन' रो कथा न फलाव देयर राजस्थानी पाठका सारू प्रस्तुत करी है जिणसू मालम पड व मिनव रो प्रकृति मे देस वाळ रो सीदा बाधक वण सकै कीनी । जिको चित्रण आज सू दो सी बरसा पली रो टनीसन ईनक आरडन मे विदेसी धरती रे मिनसा रो वर्ण्यो है, वो दो सईका बीत्या पद्य भी भारत रो भोम र मानविया रो सो लाग ।

भरोसो है राजस्थानी पाठक हण न वाड सू पढमी भर आ पोथी राजस्थानी पाठका सू सनेव भर आदर पासी ।

मुरलीधर व्यास

समापति

राजस्थानी भाषा साहित्य सम (प्रकाशनी)

वीकानर

घरविध री

विद्यार्थी जीवण मे अग्रजे महाकवि लॉड टेनीसन री अमर कृति-ईनक आरडन पढण रो मौकी मिल्यो । 'ईनक आरडन' 911 ओळ्या री एक लांबी कविता है, जिकी टेनीसन री सरबसेष्ठ रचनावा मे आकीज । इण कविता री सरळता भर इण री रोचक कथा रो म्हारे माथे इसो जादूई असर ह्यो के म्हे पद्यानुवाद करणो सरु कर दियो भर दा तिहाई भाग रो अनुवाद कर भी लियो । बाकी एक् तिहाई खातर अठोन-बठोने आसणो भी तावयो, पण काम पार पड यो कोनी ।

फेर विचार आयो क इनक आरडन री कथा न जे गद्यबद्ध करन राजस्थानी पढारा गामो लाईजे, तो घणो ठीक रसी । इण निजरिये सू अेक बीनली दो बीन नाव स ईनक आरडन रो फनाव राजस्थानी पढारा भाग मेलण री चेस्टा करीजी है ।

म्हारे भुकाव इण रचना पासी क्यू ह्यो, आ लिखण सू पली कवि बाबत राजस्थानी पाठका न ठूक में जाणकारी देवणी चाऊ हू जदपी अग्रजे पाठका खातर टेनीसन अणजाण्यो कोनी ।

6 अगस्त सन 1809 न अॅल्फ्रेड टेनीसन रो जसम लिक्नशायर र एक गाव सॉमसबी में ह्यो । 1828 मे महाकवि ट्रिनिटी कालेज कॅम्ब्रिज मे भरती हुया जठ वा विश्वविद्यालय र कुलपति सू 'टिम्बकट्ट' कविता माथे सोन रो तुकमो पायो । 1830 म उणा री कवितावा रो पलो सग्रह छप्यो भर 1832 म दूजो सग्रह, भर दस बरमा पछे तीजो सग्रह । पण उणा री खास रचनावा हाल बाकी ही भर इण खास रचनावां माय सू एक् ही "ईनक आरडन" जिकी सन् 1864 में छपी । सन् 1850 मे महाकवि बडसवय रो मुरगवास हुया उणा री जगां लॉड टेनीसन राज-कवि रें पद सू मुमोमित हुया । 6 अक्टूबर 1892 मे लॉड टेनीसन रो मुरगवास ह्यो भर वेस्टमिस्टर ऐव मे महाकवि आर्लिंग री समाधी रें सहार इणा न समाधिस्थ कर्या ।

अंग्रेजी में एक कथत है—No woman is Chaste—कोई लुगाई सतवती कोनी । जिण देस री इसी मानता है के वटे सगळो लुगामां आचरण—बाधरो है, वठ ईनक आरडन कविता म अनी जिसी लुगाई रो चरित्र मिल जिकी आपर सत र खाळण खातर वृत सनल्प है । इण कविता रो सगळो वातावरण धार्मिक भावनावा सू इसो श्रोतश्रोत है क पाठक न एकाएक विस्वास वधण में कठणार्ई पठ क ओ चित्राम आयुण देसा रो है या भारत रो । 1864 म छप्पोडो इण कविता र सह मे कवि बताव क आ कथा सी जरसा पनी रो है । इण तर आज भू लगभग दो सी बरस पली रो चित्राम इण म आवयोजा है ।

कथा रो मत पाठका न धीरी लाग सक, पण जे आ बात ध्यान में रख क दो सी बरस पली समन्तर र किनार उस्योड एव गावडिय रो चित्राम इण मे कोरयो है तो पाठका रो मिकायत आवेई मिट जावली, कारण गावा रो जीवण साधो चाल सू नई चाल अर दो सद्धा पनी जद विधान पगलिया ई करतो हो, सहरी जीवण किसी चाल पवडो ही ?

इण कथा रो नायक ईनक आरडन गाव र एक भाभी रो डावडको है अर उण री घरमभीरता रो जिको चित्राम टेनीसस आक्यो है, भगवान में उण रो जिको अटूट भरोसो दरसायो है उणन दयता इया लाग क ओ आदमी तो भारत र किणो गाव रा हुवणो चाईज । पण चू कि पक्कायत ई ईनक भारत रो घासी कोनी, तो इण सू आ मालम पड क भगवान म भरोसो राखलिया लोग खानी भारत मे ई नई भारत सू बार, अंग्रेजा र मुलक म भी बस । इणी तर अथविस्वासा न देखता फेर पढारा र मन म सका उन्न सक क दसा अथविस्वास अंग्रेजा म समब कोनी, पण पाठक जे म्हारो नई तो टेनीसन रो जरूर भरोसो करै क वठ भी लोग अथ विस्वासा रा सिकार रया है । (अर आज भी है ।)

इण कथा मे जिकी एक दूज खातर उत्सव री भावना है, प्रतिद्वन्द्वी खातर भी जिकी जान लडावण री भावना है वा ता पाठका रो हिरदो जीत्या बिना रैवै कोनी ।

ईनक आरडन री आ विसेसतावा अर राजस्थानी मे विदेसी साहित्य कथा न लावण र रयाल सू 'एक बीनणी दो बीन रो राजस्थानी म जलम हुयो अर आ पोथी आपर हाथ मे आई ।

जठ वठ ई आपन पोथी रो कोई थळ दाय आव आप इण मे टेनीसन री पिढाई रो प्रभाव समझोला, पण जे आपन पोथी पढता कठ ई नाक मे सळ

घालण री नौबत आयगी, तो इण मे राजस्थानी लिखार रा ई दोस है, कारण टेनीसन री आ कृति तो आख जगत मे घणो नाव पायोडी है भर टेनीसन, जिण रा अग्रेजी कविया मे सगळा सू घणा पढार है, उण री सागोपाग रचनावा मे आ रचना है ।

अत मे हू राजस्थानी भाषा साहित्य सगम (अकादमी), बीकानेर सारू आभार दरसावणो भ्हारो फरज समझू जिण री तरफ सू आ पोथी छपर आपर हाथ न आई है ।

समाप्ति सू पली श्रद्धेय गुरुजी स्व० शिव काळी सरकार रो स्मरण जरूर करणो चाऊ जिणा र श्रीचरणा मे बठ बठ मनै इण ग्रंथ रँ अध्ययन रो मौको मिल्यो भर आज हू इण न विस्तृत रूप मे राजस्थानी पाठका आगै राख सक्यो ।

श्रीलाल न० जोशी

अनुक्रम

क्रम

१	टाबरा री रमत	१७
२	जवानी री सूरज	२१
३	ऊनी सूटर	२६
४	नवो घर	३१
५	हेजल-वन मे	३४
६	ढील री नकीटो	३६
७	अमोलख वचन	३८
८	अनी री ब्याव	४०
९	गुण रा सात बरस	४२
१०	सपनो	५०
११	कमावण खातर	५७
१२	अनासुरती मोकाण	६१
१३	अरज	६५
१४	स्याणा टाबर	६६
१५	फिलिग वापू	७२
१६	टाबरा री रळी	७४
१७	कर हेजल-वन म	७७
१८	घेक बरस बीतग्यो	८६
१९	पाटा गजट	९२
२०	ईनक कठ रयग्यो	९७
२१	पाछो घरे	१०६
२२	सराय म डेरो	११४
२३	अ परा भी आपरा कोनी	११७
२४	फेर मझरी	१२४
२५	आपरी सनेसो	१२८
२६	जाज आयग्यो	१३७

आदरणीय गुरुजी
स्व० शिवकाळी सरकार
सू पायोडी
महाकवि टेनीसन री चीज
उणा नै ई भेट

थोत्ताल न० जोशी

एक बीनणी दो बीन

टावरा री रमत

“ईनक, तन सरम भावणी चाईज ।”

“काई बात री ?”

“काई बात री ? याद कर, अवार ई भूलग्यो ?”

“मन याद करण री जरूरत कोनी । तू बठो-बठो याद करवा कर ।”

“जट भाषा अनी साथ पैनपोत इण गुफा म आया ता आ त ररी के अेक दिन तू बीन बणमी, अर अेक दिन तू ।” कयर फिलिप आपर हाव हाथ मू ईनक री जीवणो खांपो हिलायो ।

“हाथ लगावण री काम कोनी, मूठ मू बात कर ।” कयर ईनक अनी न आपर और भी नैडी सिरकाव सी ।

“अरे ईनक, अकडाई आछी बानी । जे अण्णो अकडगी, ता हाथ बाई, पार जूता पहसी ।” कयर फिलिप ईनक र सामो भावयो क बा जूता री घमरी मू डरियोक नई ।

ईनक अनी रें गळबासडी घाल्या उठो रया अर बी फिलिप न उथळो नई दियो । ईनक री लापरवाई मू फिलिप र बाजु म ताय लागती ही । बी आप री जूतो उतार्यो अर हाथ मे लेयर ऊचो कर्यो ।

अनी री मूठो उतरग्यो । ईनक बोल्हो “अनी, तू डर ना । बकण दे फिलिप नै ।”

“ईनक, तू समाळर को बोल नी ? जे अेक चिपणी, तो तीन दिन पाणी को मागसी नी ।” कयर फिलिप आपरी छाती न फूलायर तबडो दीसण री कोसीस करी ।

“जूत री चेप पार बाप रें, वो पारा जूता खासी । तू तो अेक री इक्कीस पाछी त्रेपू । म्हार चेपणियो म्हें घरती माथ राख्यो ई कोनी । कयर ईनक खारी निजर मू फिलिप सामा भावयो, फेर पाछी चर री मुद्रा पलटर अनी सामन मुळकण लाग्यो ।

‘अरे कमल रा पून, म्हार बाप रो नाव लेव तू । म्हारो बाप बळचक्री रो मालक, हजार्क रुपिया खरच लावै तू अरे बापड माभी रो जायो । थारी म्हारी हैसियत म अबास पताळ रो भातरो । थार माथे दया भाव मू थार साग रमू हू । जे तू नालायकी कर, तो काल मू तू अटै मत धाए । अनी म्हारी बीनगी है । म्हे दोनू रमसा । नीच बठ ई रो ।”

बाप री निंदा मुण्या ईनक तिलाड में सळ घाल्या, पुरण्या पूनाई, अर अरी मू थोडो अळगो सिरकयो । ईनक रा बरण पुरता देपर फिलिप री गरमी उतरण लागी । बी जूत आळ हाथ न हेटो कर लियो, पण आप रो डर लुकावण खातर क्यो—‘कमीण रो जायो ।

ईनक बाव्यो—‘कमीण थारो बाप । वो बळचक्री मू दिन रात भाषो पाड जिवा । तालण में खोटा तोल, अर घाट मू घोळा हुयोडो रात दिन भूत हुव ज्यू ख । अबक ज म्हारै मरयाड बाप रो नाव लिया, तो म्हारो मुडो थार पुटगडा मू बाता करलो ।”

‘अरे नालायक म्हे जूतो हेटो कर लियो, जद तू मुडो दगाळण लाग्यो ? टक्की म नाक डुबोअर मर तू ईनकडा ।’ कयर फिलिप आयो पावडा तार सिरक्या पण ईनक न ठा नई धाली । कारण फिलिप जाणतो के ईनक सबडो हो ।

फिलिप री बात रो उचळो देवतो ईनक बाव्यो, “त्याळ री मौत भाव जद वो गाव म जाया कर । तन कुमत मूभी है, तू म्हार मू बाथडो कर । तू मन ‘ईनकडो’ कव । तन ठा कोनी म्हारा नाव ‘ईनक आरडन है । तू है फिलिपियो ।’

‘अरे माभी रा छोरा, थारी मौत आयगी । म्हारो नाव फिलिप रे’, अर तू मन ‘फिलिपियो’ कव । आज तई इसे हठर नाव मन कण ई को बतळापो नी । जे अबक ‘फिलिपियो’ क्यो, तो पछ देख मत्रा ।” कयर फिलिप आपरो जूतो फर हाथ में ऊचो उठायो ।

ईनक भी आपरो पण ममाळयो, पण अनाथ र पण म पगरखो फठ ? वो आपरो गरीबी माथ लजवाणो पडर रग्यो ।

‘ईनक री गरीबी री फिलिप पायडो उठायो— पण माय मू जती काढण लाग्यो है । थार पाप ही कदई जूती परी हो ?’

ईनक री गीम आयगी । वो अरी र पमबाड मू उठयो, अर फिलिप र कमीज री कालर भाती ।

फिलिप बोल्हो—“हा, हा, पाडै कमीज । पर थारी ठा पडसी । म्हार बापूजी तन मू थारो लुगदी नई बणवाऊ, तो म्हारो नाव फिलिप र कोनी ।”

फिलिप आ कारी धमकी दखाड़ी ही, मन मे तो वो जाणता हो क अ वाता बापूजी आग बवण री कोनी । ईनक न भी ठा ही क सिकायत बापूजी तई पूग कानी । पण फर भी बी कमीज फाड़नो ठीक नई समझ्यो, कारण इण म सिकायत नइ करण पर भी जाच पडताल हुवा भेद खुलण री सभावना लुक्क्योडी ही । इण कारण फिलिप री कालर छोडर ईनक बीरा दानू खाधा मचकाया—
“नालायक, कर तू म्हाय बाप रा नाव त्रेव ।”

फिलिप सामो हाथ नइ उठाय—“और मचका म्हारा खाधा । करल, बार जच ज्यू करल । पली अनी न पूछ, क वा थारी बीनणी हैक म्हारो । माडाणो धणो वण ।” बवत बवते फिलिप ७ मुर मे कातरता आयगी अर नणा म नमी । पण बी आग्या काठी फाडी अर चर न बिकराळ बणायर कातरता अर नमी नै लुकावण री कोसीस करी ।

फिलिप री इण दसा माथै अनी रा हिया पसीज्यो । दाना न आमा सामा झूमा दखर अनी उठी । वा बोली—“अर, ४ म्हाय खातर लडा ? ईनक, म्हाय खातर ना लड, फिलिप, म्हाय खातर ना लड । ४ दोनू स्याणा हो । ह थारी दाना री बीनणी हू ।” इया कयर अनी दाना र खाधा माथ आपरा बाजू मेल दिया, अर दोना र चरा माथै सू रीस रवाता हुयगी अर वा आपस म अेक बीज रो बुक्को लिवा ।
ईनक बोल्हो—“फिलिप, आज तो अनी म्हाय बीनणी है, काल थारी वणसी ।”

फिलिप इत म राजी हुयर बोल्हो—“मजूर है ।” पण फर बार चर रा भाव पलटग्या—“देख ईनक, काल फर तू काल माथै नई सिरकाय देव । जद अनी आपा री दाना री है ज्यू क आ आपर मूड सू स्वीकार, फर अबला धणियाप लगावणो ब्रदगरजी है ।”

“थारी वान साळ आना ठीक है । हू चाऊ क आपा न वारी वारी बीन बणनो चाईज, पण जद अनी री मोवणी मूरत देखू तो म्हारो मन लोभ म पड जाव ।” कयर ईनक अनी रो हाथ भालतो बोल्हो—“अनी, रसोई भटपट उणा, मन काम जावणो है । अनी बोली, ‘आज तो थे दोनू आपस म राड मचावण लाग्या, साग सब्जी तो काईलाया कानी, माड म बिस्कुट पड या है अर काल री डबलरोटी है जिकी जिना मागण खावणी पडसी । घर मे चीज-वस्त मिसावण रो ता नांव ई लेव कोनी अर आपस म माया फोड ।” अनी कूडेई कूडेई पुरसर दोना र आगे प्लेटा मल दी । ईनक जीमण लाग्यो, पण फिलिप हाल गुमगुम हो । अनी बोली—“फिलिप तू जीमे बोनी ? जीम फिलिप, म्हाय हाथ री पुरस्याडी रसाई तन भावै कोनी ?”

फिलिप चुप ।

“ठीक है, ना जीम । लटाई तो थारें सू ईनक करी ही, म्हार सू रीसाणो क्यू हुयो ?” जयर अनी फिलिप री ठोड़ी भाली, अर वीर दरद भरया नगा र सामी भावी ।

ईनक बोल्हो—“भाई फिलिप, तन थारी भाभी जीमाव, अर तू जीमे कोनी ।

जद फिलिप बोल्हो कानी तो अनी कयो—“ल आपा दोनू साग जीमा । बाल जोमसीक नई ? जे तू नई जीमसी, तो हू भी जीमू कोनी । मन भूखो राखणी चाव तो ना जीम ।”

अनी र मत्थाग्रह आग फिलिप ढङ्गयो, अर वो अनी सामे जीमण लागयो । मन मे राजी भी हुयो वै अनी आज बीनणी ईनक री हुई तो बाई हुयो वीर साग तो जीमी कोनी । ईनक माभी रो छोरो है वीर साग जीमण म अनी न पक्कायत सूग आवती हुवली । हू मालदार म्हारो बाप कळचक्की रो मालक ।

पण फिलिप पाछो विचार करयो व अ बाता तो म्है खाली मन न थावस दवण खातर करी है । असली बात तो आ है क म्हारो रूप, म्हारो बुळ, म्हारा गाभा, म्हारा पीसा कोइ अठ आडा आव कोनी । ईनक र पगा म पगरखी कोनी, पूरिया बोदा-पुराणा, रवण सातर घर रो टापरियो कोनी, न मा न कोई बाप, पण केर भी म्हारी बारी कदेई-सीक आव अर ओ थेकलो सात सात गिना तई बीन वण, अर ह ई र मूड सामो भावू । ई रो कारण ओ है क ईनक सबळो है, अर हू निमळो हू । हू मो जे ईनक दई डील मे लू ठो हुवतो, तो किसो ईनक न नैडा अडण दवतो । एण लारल विचार रै सामे ई फिलिप री रीस उतरगी ।

समंदर र बनार अेक छाटा साक वडरगाह, जिए रै पसवाडे अेक छाटो सोक गाव । उणी गाव रा अ तीनू टावर आज सू सक्डू बरसा पली समंदर र बनार रमण न आवता । छोळा न उठती आवती अर बिलायीजती देखन किलकारया मारता । आली माटी रा घर घालिया बणावता जिका छोळ माग लोप हुजावता । ब घरे जावती बगत भी नित रा घर घालिया बणायर जावता एण दूज दिन पाछा आवता जित नाव निसाण ई लाघतो कोनी ।

समंदर र पसवाड अेक साकडी गुफा म अ तीनू टावर बीन बीनणी बण्या करता अर पूरो घरवार मांडर वात कर ज्यू करता ।

एण तर बीन बीनणी वणता केई बरस बीतग्या । बीनणी अेक, अर बीन दा । कदेई बारा बारी सू बिना गडबड काम चालतो, ता कदेई हाथा पाई री नौबत प्राय जावतो अर कई बरस बातग्या ।

आगर टावरपण रो जाभरना बीतग्यो, अर जबानी र सरज आपरी लाली कानी ।

जवानी रो सूरज

वाळपण रो जाभरको खतम हुवण लाग्यो, अर जवानी र सूरज आपरी पत्ती किरण काढी । छोटा टावरिया समझणा हुवण लाग्यो, अर वाळपण रा खेल भा छाट दिया । जिए अनी सू फिलिप अर ईनक नित हमेस मिलता, उण सू अब कदम काळ मिलणो हुवै । टावरा री दुनिया यारी है । वाने सगळी वाता री छूट है, पण बडा हुया सू वा छूट लारै छूट जाव, अर वारै अेक अेक पावड माथ निगराणो अर पौरा लागण लाग जाव । इणी कारण जद वाळपण सू नीसर नै टावर वय सघि मे हुव, ना तो टावर रवै अर ना पूरा जवान हुव तो ब दिनडा दोरा कट । अब ना तो टावरपण आळो लाड माईत राखै, ना खेल कूद री इत्ती छूट देव ना मिलण भिटण री पैली जित्ती आजादी रव । दूज कानी, हरेक वात म टाकण, सक करणो, अर काम भोळावणो, ओ जाण माईत काई नवो घघो सोखग्या हुव ज्यू लखाव ।

ईनक आरडन अर फिलिप रे गुफा री रमत रा दिन भूल्या कोनी, अर वा दोना आपर मन म अेक वात ठाणी—अनी स ब्याव करणो है । पण अब आ वात किया पोर पड ? उण गुलावी भोर रै साग अनी सू ब्याव दोना न असभव लागण लाग्यो अर गुफा रा दिन जाण अेक सपनो हो, सपनो ।

जद कदेई अनी साग-मब्जी री दुकान माथ जावती, तो वा साग लिया पछै भी थोडी ताळ फालतू ई अूभी रैवती जे कदास ईनक अथवा फिलिप मिल जाव ता । अर वा माथ सू कोई कदेई सीक मिल भी जावतो । जद फिलिप मिलता, तो अनी खुज माथ सू काढती उण सू पलो ई वो साग रा दाम चुकत कर देवतो । आछी रसाळ आपरी तरफ सू लेयर अनी री थेली अथवा छबडी या भाळी में घाल देवतो । कदेई कदेई अनी र डील रो स्पश भी हुजावतो, वाने इण स्पश रो मुख प्रतीक लागतो । टावरपण मे इसो स्पश घणो ई मिल्या पण उण वगत इण री पूरा बीमन नई आकी ।

साग री दुकानदारण अेक बूटो माजी ही । वा आपरी तरफ सू फिलिप अर अनी रै बिना ब या, बीमनी रसाळ ताल देवनी, अर अनी र पाळना थका फिलिप

उए माजी नै पीसा पकडाय देवतो । माजी दोना र सामी भाकती—फिलिप अनी न कित्तो चाव, कित्ती कदर कर । अर इए रै साग माजी न आपरा व दिन याद आय जावता जद उए री भी इए तर, नई, इए सू ई बसी कदर हुया करती, अर बा आल उठापर केई न सावळ देएण री किरपा ई नई करती । पए आज ? घोस्या गया आज कुए पूछ, अर वा साग सब्जी बेचर आप री पट पाळ ।

फिलिप रा बाप अब बूढो हुयग्यो, अर वी बळवक्की रा घघा फिलिप न सूप दियो । फिलिप जिस मीजी जीव न बळवक्की म भून बण्योडो रबणा ना तो बतूल हो अर ना आछो लागतो, पए रजगार चानू ता राखणा ई पड, भलेई काम दाय आवा चाव ना आवा ।

सरू सरू म फिलिप नै आ घघा माकळा अलर्या, पए अेवाअक इए म भी रस रो सचार हुयग्या । अनी री मा मादी पडगा, अर बळवक्की म पीसणो दवण रो काम अर अनी न पाती आयो । फिलिप री चक्की म पीपा लयर जावते अेक बार तो अनी न साज आई, पए बाई करती, उए र सिवाय नड नडास म कोई दूजो चक्की भी तो ही कानी ।

सिझ्या री टम, अनी पीपो लयर आई । अनी सरमाई, माथ ऊपर पीप र बारण, फिलिप सरमाया, आट मू भूत हुयोडा हुवण र बारण । पए खर, फिलिप भट भाग्य अनी रो पीपा उतरायो अर वो अनी री हाफनी छाती सामो रस लीन हुपर देवतो रया ।

“पीपो तोन” अनी बोली ।

‘तानणो काई है ? आटो पीस्याटा त्यार पडयो है । गऊ ऊघाय दे, अर आट सू थारा पीपो भरल ।’ कयर फिलिप धी न इस्टूल माथ बठण रो इसारो कर्यो—“इत्ती बाइ उतावळ है, हाल तो सास इ फूल्याडो है ।

“आ बात तो ठीक है ।’ इया कयर अनी इस्टूल माथ बठण लागी, अर फिलिप भट इस्टूल न आपर हाथ सू पूछर आट री त साफ करा ।

गुलाबी बाळपण री बाता न चीतार न दाना रा चरा इए तर उतरग्या जाण बोई जिनस गमगी हुव । बीच बीच म जद दूजा ग्रायक आवता ता फिलिप वान भट निपटायर पाछा भेजण री चेष्टा करतो, पए ग्रायक भी तो इ सान हा अर इ साना री बारता प्रम बारना, मे वान तिलचम्पी ही । फिलिप—अनी म, जवान हुया पछ जनता म, प्रम प्रवासण रो बोई विसेस अवसर नइ आयो, पए लफाफो देवर मजमून भापगिया लोगा सू इत्ती बात भी छानी विद्या रवती । इए कारण आटो तवण नै अथवा गऊ देवण न आवण आटा लोग फिलिप र काडण पर भी,

आपरी डीठाई रं पाए, अरे दो निट बेसी ठर जावता, अर दोना न तिरछी निजरा देखता, जिवा बान खारा जर लागना ।

घोडी ताळ मे अनी ऊमी हुयगी, अर बी गवा र बराबर आपर पीप मे घाटो भर लियो । फिलिप कयो—“अनी, तू हाल ई बिस्ती भोळी है, जिस्ती टाबर पकी ही गवा र बराबर घाट री ऊचाई राग्या सू तोल मे कम पड । पीपो काठो भर ।”

अनी भर लियो । फिलिप सेर सवा सेर घाटो ऊपर सू घालन पीपो ठसाठस, खू द खू दर भर दिया ।

अनी बोली—“फिलिप घाटो बेसी है । इया थारी चक्की कित्ताक दिन चालसी ? घर म घाटो छाया किया पार पडसी ?”

फिलिप बाई कवण लाग्या, का कोई पीपो लेयर आयग्यो । भट पीपो तोलर फिलिप बीन खान करया । फर कयो—‘अनी ! थार पीप म जे पीव भर घाटो बेसी भी छाया जाव, तो इत्त मे म्हारी ह्याळ्या टिक कोनी ! जे साची पूछ तो मन आज इत्ती खुसी हुई है क म्हारो काळजो नव-नव ताळ कूद है । अर देख अनी, म्हारी बात सुण, आग सारु भी घाटो पीसावणा हुवं तो तू ई छाया कर ।”

अनी बोली कोनी ।

‘क्यू सुणीज, अनी ?’

‘अरे सुणीजें बाबा, सुणीज । ल बोल, पीसा कित्ता हुया ?’

‘पीसा ? काय रा ?’

‘पीसाइ रा ।’

‘काई पीसाई रा ?’

‘म्हारा गऊ ।’

‘थारा गऊ तो हाल अणपीसिया ई पड्या है । मुफ्त रा पीसा किया लेऊ, बोल अनी ।’ कयर फिलिप प्रेम री निजर स अनी सामो भाक्यो ।

अनी पीपो ऊचण लागी । फिलिप कयो—“अनी, रात पडगी है, अकेली बठ जासी ? ल, चाल, हू पीपा पू चाय दू ।’

‘नई फिलिप, तन फोडा को घालू नी ।’ कयर अनी पीपो आपेई ऊच लियो, कारण रात री बेळा हुवता थका भी बीन फिलिप र साथ आपरी गळी म जावण बिच्च अकेलो जावणो बेहतर लाग्यो । गळी रा लोग इसा निमाणा है क व सचठा रव ई कोनी । बिना बात ई व वाता बणावता रव, जिको बात हुयां पछ ता पूछणो ई काई ? आगळी देखण जिस्ती जगा लाध्या पछ तो व पग पसारता माळ को लगाव नी ।

फिलिप देखो—सायद अनी ऊपरन मन सू तकारा करती हुवली पण जद अनी साफ नकारो कर दियो, तो फिलिप र जीव रो सगळो हुलास कपूर बगाम्यो, भर बो फेर, आपरी चक्री री ठवयोडी वारी खोलर बागी बिचाळ बठग्या, भर जित्त तई अनी दोसती रई, बीन देवतो रयो ।

जद गुफा मे घर बसावता तो ईनक हिय री अन्डाई सू धीगाग बीन बणार बठ जावतो, पण अथ अनी र घर वन कर निकळती वेळा भी विचार भाव क लोग काई समझसी । पण ईनक र मन म अनी खातर प्रेम रो प्रवाह इतो तकडो हो, क वो अपण आपन बाबू म नई राख सक्यो, अर अक दिन जद अनी जीम-जूठर घर भाग तावडो खावती ही, ईनक बठ जाय पूग्यो । अनी माय सू पीडो खँच्यो अर ईनक न बठण खातर कयो । घणा दिना सू मिल्यो हो इण कारण ईनक न सस हो क अनी रख मिला-सीक नई, पण अनी कयो— भर ईनक तू तो दीस ई कोनी ! कठई परतेस खण लाग्यो क अठ ई है । जबरो निरमोई हुयो ।"

अनी री अपणायत-मरी बात सू ईनक घणो राजी हुयो । बोल्थो—“अनी परदेस तो को गयो नी, पण मन मे सको आयग्या ।”

अनी री मा रसोई रा वासण साफ करती ही । बीं पूछ्यो—“अनी, कुण है ?”

अनी कयो—“मा, तू जाण कोनी । ई रो नाव ईनक है, म्हे टावरपण म समदर र बनार घणा ई भेळ रम्पोडा हा । अम बडो हुयग्या इण सू अठ भावतो अरे सव, अर समदर-बनार हू जाऊ कोनी ।”

मा बोली—“ईनक सव री काई बात है वटा, भाया कर अठ ।”

फेर मा माय जावर गाभा धोवण लागगी । आवाज आई — ‘अरे मोगरी कठ गई बेटी ? बाळटी म थोडो पाणी तो पाल ।”

। अनी बाळटी भरन पाछी आयगी अर ईनक सू बोनी—“मा ईनक, भापा तावड मे वारै बैठर दो मिट वाता करा । कित्ता मइना सू देख्या है आज आए बरसा रा बरस बतीत हुयग्या हुब ज्यू सखाव ।”

ईनक कैयो—“तू बार चाल, हू आऊ” अर वा अनी री मा रै हाथ माय सू लेयर आप कपडा धोवण लाग्यो । माजी खासा पाल्यो पण ईनक ध्यान नई दियो । दस-पंद्र मिट मे सगळा नामा घो धावायार सणी माथ सुकोय दिया ।

। मा बोली—‘ईनक थार हाथ मे तो फुरती घणी । म्हे पचास बरस, लेय लिया, पण थार जिसो चणक मणक टावर आज तई देख्यो कोनी । तू मन घणो आछो लाग । अठ भावण म सकण रो काम कोनी । थार जच जद ई मायजाया कर ।’

ईनक बार गयो जित्त तो अनी दस हेला मार दिया । मा र मूडै सू ईनक री खुसर बडाई सुएर अनी र हिरद री बळी नळी विगसगी । बी ईनक वास्तै चाय वणाई अर सामन राखती अनी बोली—‘ले चाय पी । (फर धीर सीक) टावरपण मे तो तन कूडेई-कूडेई चाय पावती, पण आज साचेइ पाऊ ।’

मा आपर प्याल मे मस्त ही, अर अनी री गुपताऊ बात री बीन ठा नई पड़ी ।

जदपी अनी ईनक रै हिरद मे रात दिन बसती पण वो माभी रो वेटा सगळी वाता सू दीन हीन हो । जे कदास भाग जोर देव, अर अनी जिसी रूपाळी छोरी ईनक सू ब्याव रो हकारो भर लेव, तो कम सू कम घर रो घर तो चाईज छोटी मोटी, बोभो भूडो, आळखो तो हुवणो चाइज । घर बिना घरआळी न राख ई कठ ? भाड रो घर जिको भाडे रो । पारको सो पारको । पारक मौल नू आपरी भूपडी ई चोखी ।

अनी रै प्यार सू प्रेरणा लेयन ईनक अ्रेक बीपारी रै जाज माथ काम करण लाग्यो । अ्रेक गवार छोरो, पण आपरी दिपटो मे इत्तो सावधान क साल भर नाकरी करी जिक मे कटेई अ्रेक मिट भी मीडो पूगण रो काम कोनी । ना कदेई हाथ माथ हाथ धर्या बठो रया । पण फेर भी जित्ता पीसा बीरा दूजा सगळिया वमावता, जिका क दिन भर म घटा ते घटा काम करता, बिता ई पीसा ईनक न मिलता । साल भर मे फालतू री अ्रेक काडी भी खरची कोनी, अर ईनक आपरी अ्रेक घरू नाव खरीद ली ।

ईनक मजरी पूरी सूरि लेवतो, पण दूसर खेवटिया ज्यू बो कम पीसा कयर लारै सू भगडो नई करतो, इण कारण ईनक री पठ चोखी जमगी अर बेघडक हुयन लोग उणरी नाव माथ टूकता । इणर सिवाय ईनक री काम कुसळता भी सगळें विरयात हुयगी । समदर चाव आभो धूवगी छोळा भरतो हुव, पण ईनक री काळजो तिल भर भी नई हिल । वो आपरो काम निडर हुयन करतो रव । तीन मौका तो इसा हुया क सागर न आपर इण हिमताळू बट माथ रीस आयगी, अर ईनक सायद ठेट समदर र पीद पू चग्यो हुवला । पण इनक घबरायो कोनी, अर फर छाळा साग रमत करण लाग्यो । इण जळ परीक्षा सू ईनक री काम कुसळता मे जाण सवा सवा लास रा तीन मोती जडीजग्या, अर लोगा न पक्की भरोसो हुयग्यो क ईनक री नाव मे जान माल रो खतरो कोनी ।

आपरी नाव मे ईनक मछल्या पकडण सारू जाळ, जेवडो, काटो अर छवडो तथा थोडो ओसण्योडो आटो भी राखतो । मौको देख-देखर आट री गोळी समदर मे पकतो जावतो अर इण तर दिन भर मे केई छवड्या भर लेवतो ।

अब साधारण छोरो, जिनको बाळपण में ई, बाप मरण कारण अनाथ हुयग्यो हो, आपरी मनत अर ईमानदारी र परताप सगळ ओळखीजण लागग्यो । अळग अळग तई बो चक्कर बाढतो माल पू चावतो अर मछल्या बेवतो । अब वार जिको सकस ईनक रो शायक हुयग्यो, वो दूज आदमी वन दुक्कण रो नाव नई लेवतो, इसी ईनक री सादगी ही ।

पण समदर में पग घर्या पली, जळ देवता न धोक देयर ईनक आपरी नाव खीसतो । समदर माथ पूगण आळो सगळा सू पलो खेवटियो ईनक ई हुया करतो । सूरज ऊग्या पली घर सू नीसरयोडो ईनक सूरज विसू ज्या पाछो बावडतो, अर आपरी दिन भर री सफल जात्रा अर कमाई कारण वरुण देवता न फेर धोक देवतो ।

इण तर इक्कीस बरस पूरा कर्या पली ई ईनक र जीवण री अब साथ पूरीजगी—अ नी खातर घर ।

साकडी गळी, जिकी कळचक्की कानी चढतो ही, बीर आघीट ईनक आपरो छोटोसोक, साफ सुयरो घर चिणायो । जद चिणई सम्पूरण हुयगी, जोड्या, सूटया लागी, तो सोवण र कमर म अब पिलग लायर विछायो अर सजायो । रसोई खातर नवा बासण बिसाया अर फेर अ नी र घरे गयो ।

‘अरे ईनक रीसाणो हुयग्यो काई ? कदेई आवण रो ई काम कोनी ?’ ईनक न देखते ई बारण सू बार आयर अ नी बोली ।

रसोई माथ सू अ नी री मा भी बार आई । कयो—“अ नी देव जिको ओळभो हू भी देऊ ।”

अ नी री मा ओळभो दियो जित्त अ नी पसवाडल कमर रो बारणो खोल दियो अर माचो ढाळ दियो ।

ईनक र मूड माथ चमक, होट खुल नई, अणदीठ रूप में हिल, पण फेर भी मालम पड क ईनक काई ववणो चाव, पण बीसू बईज कोनी ।

अ नी ईनक रो हाथ झालर कया ‘बठ तो सरी, इत्ता दिना सू तो आयो है अर हाल ऊभो रो ऊभो ई है । क्यू ऊभा पगा पाछो जावणो है काई ?”

ईनक बठग्यो ।

अ नी माथ गई अर दो कप चाय न तीन प्याला म घालर तीना खातर लिप्राई ।

‘बठ आऊ जग म्हारो जीव इसो सोरो हुव क काई बताऊ ।’ कयर ईनक अ नी र दुळत रूप हेट बूक माडदी ।

हाथ म उठायोडो वप पसवाडली तिपाई माथै मेलतो अ नी बोलो—“भूठ, सरासर भूठ । अठ भाव जद तू इया समझै व थारा हीरा पन्ना कोई तोड लेसी । कबूतर जाळ सू डर ज्यू तू अठै भावतो डर ।”

अनी री मा बोली, “अरे ईनक, बता तो सरी बता, इत्ता दिन आयो क्यू कोनी लाडी ?”

“भावण रो तो सदई सोनू । अ नी सू मिलण री अर थार दरसणा री लालसा तो हरदम रव ”

“फेर कूड बोल, फेर कूड । अरे ईनक, थारी कूड बोलण री आदत हाल गई कोनी ।”

‘हाल’ सबद र मरम न ईनक अर अ नी समझर च्यार आख्या करन मुळव्या । अनी री मा न ठा नई वं इण सबद रो गुफा आळ दिना सू तालको हो । पण मा इण रो मरम जानन री चेस्टा भी नई करी ।

फेर मास्टर इस्कूल रें छोर न धमकाव ज्यू अ नी धमकावणी अवाज मे बोली —“तो बता इत्ता दिन आयो क्यू कोनी । ठीक बता ।”

“इत्ता दिन कमठाणो चालतो हो । काल सम्पूरण हुयो है ।” कयर ईनक सोरप सू छाती ऊची करी ।

“तो तू अजकाल कमठाण लागण लाग्यो ! पत्नी ता म्हैं सुणी तें घर नाव लेयली अर थारो काम आछो चालण लाग्यो । खर, कोई बात कोनी । काम करणो चाईज भलेई किसो ई हुबो ।” कयर ईनक रें खातर बीर चर माथै हमदरदो ब्यापगी ।

“तू समझी कोनी ।” ईनक कयो । “नाव सू पीसा कमायर तो म्हैं घर चिणायो ई है ।”

“हैं ईनक,” कयर अ नी माच सू उछळी, अर बी उठर ईनक रा दोनू खाधा भाल लिया । हरख इत्तो हुयो जाए अनी रो आपरो घर चिणीज्यो हुव ।

मा बोली—“अ तो घणा मागळिक समाचार सुणाया । जीव सोरो हुय्यो ।” फेर चाय रो प्यालो उठावती बोली—“अरे, मा ठडी हुव है नी चाय ।”

अनी बोली—“मा, फर तो ई खुसी म अक चाय और बणा । अच्छया देल, चाय नई, काफी बणा, कढक ।”

मा गई ।

दोनू अक बीज रें सामा भाकता रैया अर बराबरी रो आणद छूटता रया । छेवट अनी र गागा माय लाज रो लाली छावगी, अर बी नण नीचा कर लिया ।

दोनू अणबोल बठा रया। पण ओ अणबोल वातावरण भी हिरदा नें गुदगुदावण आळो हो। अनी फेर थाडी तिरछी आस उठाइ, पण ईनक हाल सामा भाकतो हो, इण कारण अनी पाछी आस हटी करलो।

ईनक काई बवण गातर मूटो खोलण ई लाग्यो का अनी री मा आयर बोली— 'काफी म खाड कम तो को पलाव नी ?'

वात खाड री ही, पण अवार ईनक न खारी लागी। तो ई वो बिना दरसाया बोल्यो— 'कम नई पूरी हुवणी चाईज।'

'तो ठीक है वेटा, अजकात लोग कमती री फसन यारी लगाव।' कपर वा पाछी माय गई परी।

ईनक कयो— 'अनी, म्हारो घर देखण न तो चाल।'

ईत्तो ताळ अणबोल रैवण रो वोझो अनी माथ इत्तो पड या जाण हाल ई वा सरम री तळाई मे हूव्याडी हुव। घोर मू ड मू इत्तो ई नीसरयो— 'चालसू।'

'कद चालसी ?'

'जद अेकदम तयार हुआसी।'

'तयार है अनी, अेकदम तयार है।'

तू अबकाळ आसी जद चालसू। म्हारी मा भी चालसी।'

'हू तो काल ई आ जाऊ थारो हुकम चाईज।'

'काल तो नई, आगल हप्त।'

'आगल हप्त क्यू ?'

'काल घर मे मजूर लागसी। मरामत अर पोताई करसी।' कपर अणमावत हरख न लुकावण खातर अनी आपरा दोनू हाथ छाती आडा देयर अॉस बणाव लियो।

मा काफी लाई, अर ईनक बार साग प्यालो पियो। काई तो काफी कडव हो काई अनी री बाता र क म मोठास इधको हुवण कारण काफी और भी कडवी लागी।

ईनक झूभा हुयो।

'फेर आए ईनक। अनी बोली।'

'फर आए ईनक। अनी री मा बोली। ईनक गयो।'

गळी र खून कन मुड या जित्त अनी बी री पीठ सामा जावती रई।

ऊनी सूटर

अनी आपर कमर म बठी सूटर बुणती ही, का फिलिप आपर लार ऊभग्यो । बीरी छया जद अनी र हाथा मायै पडी ता वा लारै भाकी । अनी बोनी—“अरे फिलिप ! तू तो चोरा रो ई उस्ताद है । ठा ई घाली कोनी क वण आपर ऊभग्यो । बठ, आ खुरसी का वास्त है ?”

फिलिप बठग्यो । बोल्यो—‘अनी, थारी बारीगरी तो म्हाँ आज देखी । इसा सूटर बुणना आव तन । अक तो म्हार खातर ई बुण सक ।’

“अर थार खातर अक नइ दो । कठई ऊन ई लाव तू ।” कवती गई, अर सझाया चलावती गई ।

“देख अनी, मन तो ऊन री पारख कोनी । अ ल दाम, अर तू बढिया देखर ऊन लिआए ।” कयर फिलिप दाम बाढ़या ।

अनी बोली—“फिलिप दाम रवण द ।”

“बस अनी नटगी ! ‘दाम रवण द’ रो मतलब है—इत्कार ।’ फिलिप रो मू डा उतरग्यो ।

‘इत्कार ?’ अनी इचरज सू बोली । मन ठा कोनी क तन इत्कार ई इत्कार क्यू सूझै है । हू तो आ चाऊ हू क ।”

“बाई चाव, बोल अनी । थारो मैनताना ? बो भी दवणन त्यार हू ।”

अनी रा बरण फुरग्या ।—“वा रे फिलिप, हू मोल सूटर बुणती फिर हू । मजूरी लेऊ, अर पर थार बन ?” कयर अनी थोडो मू डो पार लियो ।

‘अनी तू रुठगी ? आ आदत थार म पली को ही नी । पली तो तू रुठयोडा न आपस म राजी करावती ।’ कयर फिलिप अनी र चर सामो भावयो अर या मुळवगी ।

फिलिप कयो—‘तो अनी, तू बाई कवती ही ।’

वा बात गई फिलिप । अब जे हू कय भी हू, तो ई सगळो मठ मरग्यो । कयर अनी निजर नीची करली ।

‘पण अनी, तन कवणी पडसी । फिलिप बोल्यो ।

“ठर, थार खातर चाय वणवाऊ ।’ कयर बी माय जायर मा न कयो—
“कळचक्की आळो हे फिलिप । चोमी चाय वणा ।”

अनी वाली— ‘फिलिप”, फर चुप रयगी ।

हा अनी, बोल अनी बोल ।’

‘जे थार पुरो आव ता तू म्हार हाथ मायला सूटर ई पर लिय ।’

हैं अनी ? ’ कयर फिलिप रो मू हो रासणी मू चमकण लागया ।

अनी नस नीची बरन बुणाई बरती रई ।

पण म्हारा इसा भाग कठ क थार हाथ रो सूटर पर । प्रच्छय, तू आ
तो बता क ओ सूटर कीर खातर बुण है ?”

अनी कयो— ‘ओ सवाल ना पूछ । हाल ता म्हें पाळायो है । थारो नाप देय
द, अर उण हिसाब मू तयार हुजासी ।

अनी नाप लेवण खातर ऊभी हुई । फिलिप बीर हाथ माय मू फीतो सेयर
आपेई आपरो माप कर लियो । अनी चावती क बा खुद मापर फिलिप न थोरो
मौको देव पण फिलिप इण मौक न गमाय दियो ।

अनी री मा नवा कप प्लेटा म चाय घालर लाई । पण फिलिप आपर हाथ
मू चाय तयार कर्या करतो इण बारण घणी चोमी नई लागी, फेर भी अनी र
घर री ही अर अनी र कन बठर पीवणी ही, इण बारण इसी सवाद लागी क
आग जाण इसी कदेई पी ई नई हुव ।

फिलिप कयो— ‘हा तो अनी, सूटर बंद तई तयार हुजासी ?”

अनी— पत्ती तू डिजाइन तो बता, हाल ता खाली पट्टी पोळायोडी है ।”

फिलिप— ‘अनी, काल तो हू बार जा रयो हू । आठ दस दिना मू पाछो
आसू, जद तन डिजाइन देखाळसू । अर नई तो तू थार जच जिसो ई कर दिये ।
थार हाथ रो सूटर ई म्हार खातर रोम री बात है । डिजाइन री तो कोई खास
बात कोनी ।”

अनी ताना दवती वाली— ‘हा, पास कोनी । अबार तो खास बात कोनी,
फेर बुणी बुणाई चीज म काण कसर काढीज, बा मन परसन कोनी ।”

फिलिप गयो परे ।

नवी घर

आपर वण भाफक ईनक आयो अर अनी तथा बीरी मा नै आपरो घर देखाळण खातर लेयग्यो । नव घर मे पग घरती अनी इण तर हरखी-सरमी जाए नवी बीनणी आपर सासर मे परवेस करती हुवै ।

छोटोसोक घर, डब्बी री जात । थोडी सीक चीजा, पण बिडावोपिडावो बिल्कुल नई, सगळी ठोड ठिकाण जचायोडी ।

हवादार रसोईघर, पछेनी माथ बासण, धुम्रो निकळण खातर चिमनी अर समान राखण ग्यातर अलमारी ।

फेर आगीन गया तो सोवणघर । आछोसाब पिलग, गीदो—मुजनी लगायाडा । नीच दरी बिछायोडी । हवादार, बडो कमरो । अनी री मा बोली—
'मकान बीत वढिया वणवायो है ।'

अनी भीत माथ सजायोडी तस्वीरा देखण लागगी । मा रसोईघर मे गई परी—“मन तो रसोईघर घणो चोखा लाग्यो ।” इत्ती तई आई जिको थाकेलो आयग्यो । बा सोवणघर री दरी रसोईघर मे बिछायर सोयगी ।

‘फाटुवा सू मालम पड जाए केई जाज र कपतान रा कमरो है ।” कयर अनी कमर री च्याह भीता माथ, धुमर, अेक निजर फकी ।

‘पिलग माथ बठ अनी ।’ ईनक वयो ।

‘मकान तो म्हार घणो दाय आयो है ।’ अनी मुणी अणमुणी करती बोली ।

‘पण ऊमी वित्तीक ताळ रंसी ?” कयर चीनिजरी ग्यातर ईनक सामो भांवयो, पण अनी नई नाकी ।

‘अनी मुण वानी ।’

‘वाई मुणू, वाई ववै बाल । अनी इतरापर घात ।

“माथ ऊपर बठ जा, ऊमी वित्तीक ताळ रंमी ?’

अनी मू डो फोरती बोली—“भापा बठा-बठावा बोनी ।’

“आ बात ?” ईनक सामन फुरता बोल्यो । ‘आपेई नई बठसी, तो लोग हाथ भालर बठाए देसी ।

“इत्ती हीमत है लाग री ? हाथ भालसी जद हू आपेई निवट लेगू । तू क्यू फिकर कर ईनक ? कयर अनी मुठवी ।

‘मन ठा पडगी तू आपेई को बठनी ।’ कयर ईनक ऊपर—नीच नस हिलाई ।

‘अरे ईनक तू तो अ तरजामी बलग्गो दीस ।’ कयर अनी हसी ।

इनक कयो—मन डर लाग अनी, क जे हू तन हाथ भालर बठाएगू तो तू कोई और तर गई समझ ।

‘और तर तो समझ यू ई । हाथ भालर बठावण रा कायदो धोने ई है ।’

‘पण अनी हू कायदो भण्णोडो नानी । जद नाव केई वार भाटी म फम जाय तो खचर पाणी म कर दिया कर । तन भी खचर बठाएनी पडसी ।’

“ठीक है तू मन लकनी री नाव समझ ?”

‘नई अनी आ बात कोनी तन तो तू समझू ज्यू ई समझू हू ।’ कयर ईनक आहवा मीचर काळज री हूक देगाळी । फेर कयो—अनी देख हू आहवा मीचू जित्त जे तू स्याणी है तो, पिलग ऊपर बठ जासी, भर ।”

‘अर गली हू तो ऊभी रमू । क्यू ? आ ई बात है नी ? हू ता गली ई हू । कयर अनी ईनक र सामन भावी क बाल अब भाई करसी ।’

“गनी है जद तो हाथ भालर बठावणी पडसी ।’ कयर ईनक अनी रा दोनू खाधा भालर पिलग माथ बठाए दी । अनी न ईनक रो स्पर्श सुवायो, पण वा भाव सुवावती बोनी—‘इमा जबरजस्ती करणी ?”

“नई अनी, तन ऊभा किया रागू ?”

‘अच्छया बठगी अब बाज काइ कबणो चाव है ?’

‘बताऊ ?’

“हू बता ।’

‘तू रीस कर लसी ।

‘रीस करण री बात कव क्यू ?’

‘रीस करण री तो कोनी ।

‘तो फेर हू तन गली लागी जिवा रीस कर लेसू ।

‘हू भी ऊमा ऊमो यकग्यो ।’

“इ म रास री बाई बात है ।’

‘तू कव तो बठ जाऊ ?’

“म्हें किसी तन ऊभो रैवण री सजा दी ही ।”

“तू कव तो पिलग ऊपर बैठ जाऊ ।”

“बा रे ईनक ! घर थारो, पिलग थारो, आ कोई मन पूछण री बात है ।
तू बैठसी तो म्हारें पाल्योडो थोडो ई रैसी ।’

“अनी, देख तैं रीस करली ।” कँयर दूसरें पासी भाक्यो, तो रसोई रो
किवाड हिलतो दीस्यो । ईनक पिलग सू अ्रेक पावडो अळगो सिरक्क्यो ।

माजी खखारो करन उठगी । अनी पिलग सू हेटी उतरनं मा कन आयगी ।

ईनक कयो—“मन थारी खातरी करणी चाईजती ही, पण हाल बिसावण
पूरी हुई कोनी, इण कारण मन माफ करोना । अनी, अबकाळें तू आसी जद चूक
ई पडली ।”

“कोई बात कोनी, कोई बात कोनी, मकान वीत आछो बणावो है, घणो
शय आयो है । परमात्मा करै थारो ब्याव बगो हुव, अर तू इण घर म सुख मू
बस ।” कयर भा बेटी वारें निकळगी, अर ईनक थोडो दूर पू चावगन आपर पाछा
आपर घरे गयो परो ।

हेजल-बन में

सरदी रो मौसम । छुट्टी रो दिन । हेजल री भाङ या फळा सू लडालू ब । इण तर रा मौका जवान जोडा हाथ सू कद जावण द ? हेड री हेड हेजल र जगळ कानी द्रग्ग्या हाथा म थेला अथवा छाबडू या लियोडा, फळ तोडर भेळा करण खातर ।

इण मौन ईनक न भी जावण री रळी आई । पण अकेलो ईनक जाव तो जावणो अक्यारय । सोच्यो—अनी न साथ लेयलू पण वा हालक नई हाल काई ठा । चालर पूछू तो सरी । पूछण मे तो कोई आन कानी ।

अनी र घरे आयो । अनी कपडा बदळर माथ म कागसियो फेरती ही ।

‘म्हार आवण री पत्नी सू ठा पडगी काई अनी ?’ ईनक पूछया ।

‘नई तो ।’ अनी जयलो दियो । ‘क्यू कोई खास बात ?’

‘खास बात तो कोनी, पण इया खास ई है । हेजल र जगळ मे फळ पाकग्या ।

अ दल, जवान धणी लुगाया रा टोळा जाव । कपर ईनक रुक्यो ।

‘आपा काई करा ईनक ?’ अनी पूछया ।

‘तू म्हार साथ हालमी ?’ ईनक अनिश्च र भाव सू पूछयो ।

पण तू ता क्व नी धणी लुगाया रा टोळा जाव । फेर आपा रो हालणो कठ तई ठीक रसी ?’ क्वती क्वनी आप रा केप मुठभायर कागसियो आळ म भेल दियो, अर फराक री कालर सीधी करी ।

ईनक कयो—‘अनी, तू ता बात भाल धणी । आ काई जरूरी थोडो ई है क अ सगळा धणी जुगाई ई है । केई आना दई आग जागर प्रम मूत न व्याव सूत म फोरण आळा हुवला ।

अनी र गाला माथ लनाई पसरणी — तो ईनक थारो बिबार पड्डो है ?’

‘पड्ड म कोई कसर है ? चालणो है जद ई तो हू आयो हू ।

‘अरे नई थारी घड्डन बीत मोरी है । चालण र बिबार री बात वो पूछू नी । हू पूछू बा बात । कपर अनी सामी भाती नई बा’ रा मदनब अपेई समझ जा ।

“भर अनी, आ मन पूछण री बात है ? बिचार तो थारा काम देसी । म्हारो बिचार ह्या काई पार पडे ? हू तो आज ई त्यार हू । अवार, इण घडी ।”

अनी आपरा जूता भडकाया । खूटी माथ सू थलो उतार्यो टुरण लागी, इत्त म मा आयगी । “म्हे हेजल रै जगळ म जावा । थार खातर फळ लावण साह धेलो लेलियो । तू हालसी काई मा ?” अनी नीरो काडर उचळा लिया पली ई बारण थानी बधगी ।

“हू हानू कोनी, तू जा घटी” अ बोल जदे ईनक र थाना पड्या तो जीव जम्यो ।

दोनू जणा शेकात म, भाडा र भूमका बिचाळ बठग्या ।

ईनक पूछ्यो—“अनी म्हार सागै आवण मे थारो जीव दुख तो को पायो नी ?”

अनी बयो—“थार मन मे दुख री भावना उपजी है, इण सू मालम पडे क थार मन मे दुख उपज्या है । ठीक है नी ईनक ?”

“तू आ बता, क दुख न नू तो देयर कोई आपर साग लाव लेजाव ? थारै आया जे मन दुख हुवतो, तो हू तन लेवण न थार धरे क्यू आवतो ? थार बठ्या आज मन इसो सुख हुयो है क जिसो आज तई कदेई नई हुयो । इण सुख र शेक पलक माथ हू सगळी ऊमर बारण न त्यार हू ।”

इया कपर ईनक अनी री सायळ रो तक्वियो बणावन उण माथ आपरो माथा टेकर सोयग्यो । जद दोना रा नण आपस म टकराया तो अनी सरमायगी, भर ईनक उण री इण सरमायोडी छिब सू टपकण आळ रस न पीवनो रयो । ऊर ईनक बोल्यो—“अनी, तू नाराज तो को हुई नी ?”

ईनक री ठोडी झालती अनी वाली—“ईनक, तन म्हारी नाराजगी रो इत्तो डर लागै, हू कदेई थार माथ नाराज हुई काई ?”

माथ हट अनी री सायळ, ठोडी माथ अनी रो हाथ, आल्या आग अनी री मनमोवनी मूरत भर थाना म उण रा मोठा बाल—ईनक साचेई याल हुमग्यो । उण सू बसा सुखी जीव दुनिया मे कोई नई हुयो हुसी । बेसी काई, कोई उण सू आघो मुन्नी भी नई हुवलो—आ भावा म ईनक आतम बिभोर हो ।

बो बठी हुयो । अनी रा दोनू हाथ आपर हाथा मे झालर प्रेम सू दबाया भर उणी जोस सू अनी भी ईनक रा हाथ दबाया ।

ढील रो नकीटो

फिलिप रो बाप केई दिना सू मादो । मादो काई, खाट भाल्या पड्यो हो । फिलिप कळवळी जावणो छोड दियो । आपरो घूमणो फिरणो बद कर दियो । बाप र होड चाकरी म रात दिन ग्रेक कर दिया पण आराम नई आयो ।

आज फिलिप रो चित की उड्ड उड्ड लवायो । बाप माग पाणी तो भलाव दारू । माग सत तो भलाव पोसा ।

जवान जोडा न हेजल म जावता देखर फिलिप न रळी आई—हू भी जाऊ, अनी न साव लेयर ।

बो अनी र घर गया पण मालम पडी क बा हेजल मे गई है । उणी पगा फिलिप हेजल कानी टुरग्यो । बी सोच लिमा क आज हू अनी न साफ साफ कय म्म क अनी हू तन प्यार करू हू ।

अनी न जोबतो-जोबता बो ठीक ठिकाण पूग्यो । पण अरे ईनक अर अनी ग्रेक बीज रो भुजावा म कसीजियोडा आपस म चूमो ले रया है ।

फिलिप रा साळो जास ठडो पड्यो । गोडा टूटग्या । माथ पाड पडग्या । डोल रो सत निकळग्यो । काळजो हूवण लाग्यो । बो ग्रेक मिट खातर माथो टेकर जमी माथ ऊचो पसरग्यो । फेर उणी बगत घायल सिकार ज्यू बिना खडका मडको कर सूका पत्ता अयवा पगा रो अवाज कर्या बिना बठ सू अघर अघर चोर हूव ज्यू सिरकियो । ‘ज कदास अनी न ठा पड जाव, हू दीस जाऊ, ता ई रो सगळो मुख किरकिरो हुजासी ।

घरे आयो । बापर माच कन बठग्यो पण बठो रवण रो ई सरधा नई । बाप पाणी माग्यो पण फिलिप न ठा तक नई पडी । दूसर माग्यो । फिलिप सून दिमाग सू बाप र सामो भावयो, पण उण र हाल घ्यान म नइ आयो क बाप पाणी माग है । बट न गुमसुम दखर बाप समभग्यो क आज ई रो माथो सावळ कोनी । पसवाडली मुराई माय सू जद राप आपेई पाणी पियो अर पाछी गिलास मज माय मेळी तो गिलास र खडक सू फिलिप रो घ्यान टूटयो । बाप पूछ्यो—‘आज गुमसुम क्यू है बेटा ? तबियत तो ठीक है ?’

‘हा, ठीक है बापू ।’ बैयर फिलिप पाछो जागत सपन रो सिवार हुयग्या । रात पडगी ही । बाप कयो—“जा, सो जा, भर बो घोटो होट हिलावता बापर सामन छुठर सोवण र कमर मे गया परो । कमर री बारी खुली ही । बठोन मू हेजल रो जगळ दीगती हो । ईनक भर अनी ता कए ई आप भाप र घरे गया हुसी, पण फिलिप र नएा भाग ओजू बो ई चितराम हा—रूपाळी अनी ईनक र गळगळडी घाल्योडी भर ईनक रा होट अनी र हाटा माथ । दखता दानतो थक जाव जद कमर म घूमे, भर फेर पाछा बारी री घळी माथ पग, भर गोड माथ अकूणी देयर ऊभ जाव भर दिमाग नै जोर दव—“अनी म्हारै मू इत्ती हस हसर वाता करती, इत्ती अपणायत राखती, पण माथ सू वा ईनक नै चावती । मन साच मन सू प्यार नई करती । म्हार साग घोखो क्यो है ? घोखो ! नइ नई धोल जिसी चीज सार अनी रो अवोध हिरदो समभ ई कोनी । वा निस्छळ छोरी । लुकाव छिपाव, छठ कपट बीर कन कोनी । म्हारा ई भाग फूट्योडा हा, क हू मोडा पूग्या । ईनक री तगदीर सिक्कदर ही । वो पैली पूग्यो, भर आपरा काम बणाय लियो । हू जे पैली पूगती, तो म्हारो काम बण जावतो । अनी पढायत म्हार साग हजल र बन मे चालती भर म्हार साग रगरळी करती । अनी रा कसूर कोनी । कसूर अथवा ढील म्हारी तरफ सू हुई ।”

फिलिप सायग्यो, पण नीद उचाट हुवती रैई । हेजल बन रा द्रिस्य घडी घडी बार उए र नएा भाग आव । फेर समदर री सावडी गुफा म टावरपण आळा दिन याद आव—भरे ईनक, छुटपण मे थार कन बठा हू तरस्या करतो भर आज भी त मन तरसनो राख दिया । तू स्वार्थी है ईनक । पण ईनक न स्वार्थी किया कऊ ? ज म्हार ओ सानलियो अवसर हाथ नागतो, ता हू कद चूकता ? लार रव, जिका आपरी ढील रा नकीटा भोग ई है ।

अमोलख वचन

सड़क रा फटवाड आया तो ईनक अनी रा हाथ ठूमर आपर घर बानी टुरग्यो अर अनी दोर मन सू पारी हुपर गापर घरे आई । फेर भी आज उए र चर माथ चमक ही । मूड माथ विसेस ललाई ही ।

मा बोली— बेटी म्हार जच क अब हू थारा ब्याव करदू । म्हारो काई मरोसो ! जे आख मीच लेऊ ता मन म रय जाती ।”

अनी मा र सामी सक भरी निजर सू भाकी जाए मा बीन ईनक साग गळबालडी भर्योडी न देखर ई आ बात बवती हुव । अनी वाली—“हू काई कऊ, थार जच तो कर दे ।”

“म्हार ध्यान म फिलिप सू आछा दूसरो कोई टाबर कोनी अर थ आपस म अेक दूज न चावो भी हा ।” कयर मा बेटी र सामन भाकी, भई आ कळी दई ग्विल जाती । पण बेटी र चरे माथ हरख री हळकी लकीर भी भलकी कोनी ।

मा बोली— बेटी, अब तू जवान है, सरमावण री कोई बात कोनी । बोल, तन फिलिप आछो लागव नई ?”

‘हा आछो तो लाग ।’ कयर अनी साच म हूबगी ।

‘मन भी फिलिप आछो लाग । आछो काई इत्तो सुबाव क म्हारी लालसा है क म्हारो जवाई फिलिप ई बएनो चाईज । हाल बीरा ब्याव हुया कोनी, परमात्मा थार खातर ई बीन कवारो राख्यो है, नातर इसा घर घराण रा लायक अर पूटरा टाबर खाली रवण न पड या कठ है । अेक दिन फिलिप मन मिल्यो भी हो । म्है थोडी बात करी जद मुळकण लाग्यो । सभाव सकाळू है । पण घर रो घर है कळचक्की है, बाप रो माल है अर आछो ईजत है । इए सू बेसी मोर काई चाईज ?’ कयर मा आपरी बेटी न छाती र चिपायर माथो चूम लियो ।

“पण मा कयर अनी चुप हुयगी ।

‘बयू, तन फिलिप मे कोई कसर लाग ? उएगू इक्कीस बीन कोई दूजो थारी निजर म है ?’ कवती मा अनी रा गोरा रसमो गाल ह्याळा म भालर बीरो मूडो आपर सामन ऊचो कर्यो ।

‘फिलिप तो फिलिप ई है, पण ” कयर फेर अनी अडगी ।

“क्वण री बात कोनी म्हारी लाडेसर, मनै ठा है, थारो आप रो समाव ब्याव र मामल म सकाळू है । थारै सू हकारो भरीज कोनी । पण जे तू नकारो नई कर, तो हू फिलिप सू हकारो भरलू ?”

“पण मा, रात हू ईनक साथै हेजल-वन मे गई ।”

“काई हुव गई तो ? हेजल वन मे गया कोई फिलिप नाराज थाडो ई हुव । तन देखर वो इसो हरस व आपर गाभा मे माव कोनी । इस धणी न पाया कोई भी छोरा धन धन हूसकै है ।”

“पण म्है ईनक न म्हारो आपो सूप दियो ।”

मा थोड़ी अलगी सिरकी, अनी रो मूडो सावळ देखण खातर, अर बोली—
‘आपो किया सूप दियो ? काई सूप दियो ?”

“म्हा आपम म गळगावडी घालर चमा लिया ।”

“आ तो साधारण बात है बेटी । इण सू कोई ईनक सू थारो ब्याव थोडो ई हुयग्यो ।”

“ब्याव तो को हुयो नी, पण म्है मन सू ईनक नै म्हारो धणी मान लियो, अर आपस म ब्याव रा अेव दूज न वचन भी देय दिया ।” कयर अनी मा र नडी सिरकर छाती र चिपगी ।

मा बोली—‘तो फेर म्हार बालण न ठौड कोनी । वचना सू बसी की कानी । वचन अमोलख हुव । तू थारा वचन निभा, तन म्हारी आसीस है ।”

अनी मा न बाया म भालर काठी लिपटती बोली—‘मा, तू किसीक चोखी है, म्हारी आखी मा ।”

अनी रो व्याव

आज अनी रो व्याव । घाळी भव, बीनाली पोसाव । चमचमाट करता वन, लार मू वळ रापोडा । केसा जिसी ई चमकणी आख्या, पण आख्या म इतो भोळास जाण वण ई हिरणी रो आग्या चेप दी हुव । अनी बीनणी वण्योडी है इण मू सकोच भाव मू चाल वठीन धरती न सको आव क इसी ववळ पणी खातर म्है मारग म पुमव वयू नी बिछाया । सहनार्द आळो आपरी धुन म मस्त लाग पण मिट मिट छन वो धमे अर पाछो मुड अर अनी र दळन रूप हेट आग्या री वूव माड ।

गाव रा सगळा लोग वाता कर—इसी घण रूपाळी डावडी आज पली इण गाव म व्याव सार गिरज जावती देखीजी बीनी । जाण मुरग लोक मू कोई देखी अथवा अपसरा इण धरती न धन धन वरण हेट उतरी है ।

इण र साग लोग फिलिप खातर अपसोस भी करता—वापड न ठोक भाग राप दिया । माभी रो छोरो मीर मारग्यो ।

वठीन गिरजाघर र ग्रेड छुड वातावरण निराळो ई हो । वठ इसो प्रचार हुयो क इनक डफोळ है जिक। अनी मू व्याव करणन गिरज आसी । फिलिप पूरी त्तारी कर राखी है अर वो जररन अनी न परणसी । इसी रूपवती नार न कुण छोड ? इण प्रचार रो ग्रेव कारण हो—गिरज र पगोथिया र दोना कानी दो व दूकधारी तनात कर्पोडा हा ।

अ समाचार सगळ पलंग्या, अर गाव रा लोग तमासा देगण सारु आपरो वाम घघो छोड छोडर सगळा हेड री हेड गिरज कानी उलडग्या ।

ईनक र भी आ वात काना पडी, पण वो डरण आळो आदमी नई हो । हालात रो मुकाबलो करण आळा दिलेर जवान हो । उग रो पड्डो इरादो हो क बटूक रो गोळी आग वो आपरो सीनो ताण देसी पण बटूक मू डरत पीठ पड्कायत देखाळ बीनी ।

अनो र काना भी अ समाचार पूग्या । बी मन म विचार करयो—फिलिप ता म्हार ऊपर मोवळो न्यान हो, फेर आज वो म्हार व्याव म विघन घालसी ? पण

ईनक धीरो प्रतिद्वन्दी है। टावरपण म ईनक धीन धणो तरसायो अर सतायो, उण रा बदलो वो आज बळ सू काडै है। हे परमात्मा, तू सगळा न आछी बुद्धि दे।

जद अनी अर ईनक गिरज र नडा पुण्या तो बार इचरज रो ठिकाणो नई रयो। लारलै दस बरसा सू गिरजो अमरामत पड्यो हो। बारली भीता रा जगा-जगा लेवडा उतरण लागण्या हा, रग तो बाकी रंवतो ई किया। प्रबन्धक लोग आ कयर टाळ देवता क पोसा कोनी। पण गिरजो दमदमाट कर। इसी ठा पड जाएण विश्वकर्मा कोई नवी इमारत ऊभाऊम तयार करी हुव। गिरज र पगोथिया माथ मुखमल रो पट्टया बिछायोडी। पगोथिया र दोना कानी गमला रो पगत अर पत्ता रा नक्की भाड बणायोडा। ज्यू ई अनी पगोथिय माथ पग घर्यो क दोनू बटुकधार्या एकै सामे घमाको बोनायो। लारलै लोगा मे खळबळी मचगी, अर केई तेतीसा मनायण्या पण आग हा जिका देख्यो क फिलिप अनी अर ईनक न आदर-सत्कार सू माथ लेयग्यो। गिरज नै माय सू इसी सिएगारयो जाएण अमरावती उतरन घरती माथ आयगी हुव। गिरज मे बड जिक र ई गळ म पुस्वा रो हार पराय देव। इण सू च्यारुमेर पुस्वा री मैक फूटगी अर सगळा लोग इया मैसूस करण लागण्या जाएण मुरग र वगीच मे उतरण्या हुव।

पादरी साब आया। ईसामसीह र क्राम आग सगळा अेक मुर सू प्रायना करी। फेर अनी अर ईनक आपस मे वफादारी अर साच प्रेम रा वाचा दिया लिया। दोना आप आप री बीट्यां खोली अर आपस मे अदळा बदळी करी। गिरज रो घटया बाजी, अर व हरखे कोडे परणीजग्या।

सगळा लोग पत्थर रा हुयोडा रग्या। केया रो ख्याल हो क अर्बे फिलिप बीच मे कूदसी। ख्याल साचो निसर्यो, पण सौळ आना साचो नई। फिलिप बूदयो तो सरी, पण अनी न बघाई देवण खातर अर होरा रो हार भेंट करण खातर। अनी रो छाती गदगद हुयगी—“तू कित्ता चोग्यो है फिलिप?” कयर बीं फिलिप रा दियोडो हार आपर गळ मे पर लियो।

फिलिप सू और तो की बोलीज्यो कोनी, बी इत्तो ई कया—‘अनी, धारो सुख ह जिको म्हारा सुख है।’

सुख रा सात वरस

अनी न पाया ईनक घणो पाल हुयोऊ ईनक न पाया अनी घणो पाल हुई, ओ अदाजो नगावणो कठण काम है। हा इत्तो ठा है व दोना न अणमाप आनन् हुयो अर व सुखी घरबारया दई आपरो जीवण बितावण लागया।

ईनक लगन सू आपर काम माथ जाव। तिन भर समटर री छोडा माथ राजस कर। कटेई वामू भगड, कटेई वामू हज कर, हरस सू गीत गाव, पण मन म अनी रा ध्यान रव—सिझ्या पड़्या घर जामू। अनी अडीवतो हुवली।

अर साचेई सिझ्या हुया मू पली ई अनी ईनक र मारग माथ आपरी पलवा रा बिछावणा कर देवती। जद अळग मू ई ईनक रो मळको पडतो, तो वा भागर सामन जावती, अर आपस म हाथा री भागळया मू ध्योडा व दोनू जणा वाता करता घरे आवना। ईनक आपरी तिन भर री मेनत मजुरी री वाता सुणावता अर अनी आपरी जवानी डायरी रा पाना सुणावती।

ईनक अदीतवार न आपर काम री ठुट्टी राख। दानू जणा हा घोय, साफ सुयरा ग भा परन गिरज जाव अर भगवान र ध्यान मे लवलीण हुव। सायद व आपरी कृतपता भी जाहिर कर क भगवान बाळपण म बिछड योड दो हिरदा न पाछा आपस म भेळा हुवण रो अवमर दियो। दूसरा सगळा लोग प्राथना सू उठ जावता, अर अनी ईनक रो जाडो हाल नण मू दे बठो है। वारो आपसी सनेव देखन गाव रा माफळा धनपती रळी करण लागया व म्हारो हज भी ईनक अनी जिसो निस्वट अर निस्छट हुवतो।

पण केइ लोग बात करता - अनी ? अरे आ चलती रकम है। ईनक मोनो है। आ पली ईनक रो सफायो कर्यो चाव। ईनक रो माल चाटर फेर कलिप बानी टूकसी। नीम तो इसी सूधी है जाण मूड म जोम ई कोनी, पण हकीकत मे ओफ। भगवान ईसू बचाव इसी छाकटी मू। ओक साग दो दो घोडा री असवारी कर। जवरी है आ छोरी।

अदीतवार न दोनू जणा जोड सू बजार मे सोनो खरीदण न जाव, अर कदेई खाली हाथ पाछा नई आव। घणोसीक सामान अनी खातर ई आव—कदेई

नवी चाल रा सण्डल, कदेई रेसमी मोजा, कदेई फन्ट कप, कदेई फराक रा टुकडा, कदेई घर री सजावट खातर तस्बीरा, कदेई ऊन, कदेई सळाय। ईनक कोड सू पोसा सरचतो अर उणनै इतो आनंद हुवतो जित्तो साच करमवाण्डी न होम कर्या हुव ।

इण तर ईनक दटर मनत करतो, अर दोनू जणा मज मे रवता ।

अेक दिन जद वै बजार म सोदो खरीदता हा, अर ईनक अेक मुखमली फराक मोलावण लाभ्यो तो अनी रोक दिया—“ईनक, आपा बीत खरचाळू हा । तू लावै जिवा माय सू अेक पाई भी बचावा कोनी । आपा रा पाटीमी आपा सू आधो कमाव, पण फर भी व पीसा भेळा कर । सगळा पीसा लाव ज्यू ई उडाव कोनी ।”

“पण थारै आज वाई जचगी, अनी ?” इनक आपर जीवण हाथ रो धेलो डाव म भालर जीवण सू अनी री नरम हथाळी अर धागळ्या पोलीसीक ममळना बोल्हो ।

अनी बोली—“ईनक, थार हाथ सू म्हार काळज म गुदगुदी पदा हुवै, अर बजार म कोई देखसी तो आपा काभा को लागा नी ?”

“पण तू म्हारी बात क्यू टाळ अनी ? आपानै परणीज्या न छव वरसा सू ऊपर हुयग्या, पण त खरच वरच रो कदेई नाव ई लियो कोनी, आज तन आ कजूसी किया सूभी ?”

‘कजूसी री बात कोनी । बडेरा कयग्या है—सीरख देखर पण पसारणा । ओडी धगत खातर भी तो दो पीसा सचणा चाईज ।’ कयर अनी ईनक र मगरा म हाथ लगावती बोली—अव आपान घर चालणो चाईज ।

दोनू घर वानी टुरग्या । अधारो सरू हुयग्यो, अर ईनक अनी र छेडवानी करण लाग्यो । अनी बोली—‘है तू हाल टावरपणै आळो सागी ईनक । पाच सात मिट म आपा घर पूग जासा, जित्तै थार सू खटाव राखीज कोनी ?’

ईनक कया—“अनी, मिनख चाव कित्तोई सच्चरिन क्यू नी हुवो, आपरी लुगाई आग जे वो मिनग्य है तो बीन निरलज हुवणो ई पड । अर आ ई बात लुगाई री है । चाव वा किसी ई मती क्यू नी हुव आपर घणो आग तो बीन निरलज हुवणो ई पड ।’

अनी आरवा घुळावती बोली—“ईनक तू अेक लुगाई री बात कर हैक सगळो लुगाया री ?’

ईनक कयो— ज्यू मुट्टी धान री वानगी सू बोरी र धान री ठा पड जाय, इणी भात सगळी लुगाया र वाग्रन जाणुन खातर अेक ‘गुगा’ मोवळी है ।

अनी कयो—“हू थारी आ वात मानू कोनी । ओक लुगाई जे करवसा है, तो तू सगळी लुगाया न करवसा गिए लेसी ? ओक लुगाई जे कचळ हिरद रो ह, तो काई हरेक लुगाई बिसी हुवणी जररी है ?”

ईनक कयो—‘अनी तू समझ कोनी । म्हारी वाता गभीर ग्यान माथ टिक्योडो है । काची वात म्हार मूड सू मुत्तरतन ई निक्ळ कोनी । हाटा मू बार आया पलो म्हारा सबद नप-तुलर भाव ।’

अनी लापरवाई सू बोली—‘भाव नप-तुलर । त बिस कालेज म पढाई करी किसी पोथ्या वाची । तू तो मडफाऊ बेसळा चेप है ।’

आपरी अशिक्षा कारण ईनक र मूड रो रग तो घडीपळ ग्यातर भाव बदळ्यो, पण अनी न बिना ठा घाले ईनक बोल्हो—“अनी सगळो ग्यान पाथ्या म भर्योडो थोडो ई है । असली ग्यान तो तद हासल हुब जद मिनस आपर व्यास मर रो जिनसा न आख्या खोलर सावळ दल । गाली पोथा पड पडर पिडल हुवा काई को हुवनी । पोथा तो थाथा है ।”

ईनक रो वात काटती अनी बोली—“पोथा न थोथा किया कव ? पोथ्या म तो मिनखा रो पीढया रो ग्यान भेळा कर्योडा हुब । ज पोथा थोथा है, तो फर तू बाइबिल न काई कसी ?”

‘तू हाल समझ कोनी ।’ ईनक बोल्हो । ‘बाइबिल न तू पाथो गिए ? आ थारी अणसमझी रो सनाणी है । बाइबिल म तो भगवान रो सनसो लिख्योडो है । ससार रं उपकार साह भगवान आपरो सनेसो भेज्यो, जिको बाइबिल म लिख्योडो है ।’ कयर ईनक अनी रो मूडो सावळ देखर उणरा भाव लयण साह पावडो खाथो उठायर ओक गज आम बधग्यो । अनी साचेई प्रभावित हुई । वा बोली—“पण ईनक, त इत्ती बाता कठ सीपली ? हू तो तन हाल, गळती मू, साकडी गुफा रो, जोरा मदीं बीन बणनियो इनक समझती हो ।’

ईनक हसण लाग्यो । बी अनी रो हाथ प्यार सू दबायो घर चूम लियो । होठ भी नडा करण रो चस्टा करी, पण अनी अळगी मिरकगी ।

ईनक कयो—“अनी, म्हारै करमा मे विद्या रो जोग तो नई हो कारण भूगत रा ई म्हारा आईत मरग्या पण कोई भी चीज सीखण कानी म्हारी रचि ठेठ मू ई रइ है । तन ठा है हू म्हारी नाव न चमचमाट करती रामू इण कारण म्हारी नाव मिलता थका आछा लोग दूजी नाव कवल कर कोनी, अर आछ लोगा रो घडी पलक रो सत्सग ई लास रपिया मू बेसी है । म्हारो ग्यान म्हार विद्वान सला या र सत्सग र परभाव मू ई है नातर हू तो पन्थो लिह्या कोनी आ वात थारी ओकम साची है ।

घर उडो आगयो । अनी कूची भलाई । ईनक ताळो खोतयो । अनी घर म जायर पिलग माथ बठर सुसतावण लागगी ।

“अनी थकगी ?” ईनक पूछयो ।

‘नई तो !’ अनी भट बोली । पण बा हापयोडी सास सावती ही इण सू साफ ठा पडती कं उणनं थाकेलो आगयो हो ।

ईनक कयो—“अनी, तू म्हार सू तीन बरस छोटी है पण बूढापे तन म्हार विच्चे बगो आसी, इसी ठा पड ।”

अनी मुळकी, अर जवानी र कारण उणरो रातो मूडो कस्मीरी सेव जिसो रातो हुयग्यो ।

ईनक कयो—“अनी, म्हारी हरक बात न तू मुळकर उडाय देव । सायद तू मन मूरख समझ । जद इसी बात ही, तो तै जाणती बूभनी अेक मूरख सू पाना क्यू घाल्यो ? देखतो आम्ह्या कूब म क्यू पडी ?”

ईनक रो बाता सू अनी री मुळक जोरदार हस मे बढळगी, अर बा निरी ताळ तई हसती रई । ईनक र जचगी कं अनी बीन साचेई मूरख समझ । अर इणी बगत अनी कय दिया—“ईनक, तू मूरख है । तू समझें तो कोनी, अर मन मे सोच क थार जिसो जाणवार कोई है ई कोनी ।”

ईनक रो मूडो फूलग्यो । वो आपरा जूता अर गाभा उतारन गळी कानी टांगा लटकायर, अनी कानी पूठ देयर, बारी मे बठग्यो ।

अनी हेलो कर्यो—“ईनक, ईनक ।”

पण ईनक अणवोल ।

अनी आपरा कपडा ढीला करती करती ईनक रं सारं जायर अूभगी । साधा माथ हाथ मेलती—“अरे ईनक, बारी म बठग्यो । सगळी हवा रोक्ती । मन भी तो थोडी हवा लेवण दे ।”

ईनक चुप ।

“तो तू काई रीसाणो हुयग्यो ?”

ईनक चुप ।

“साचेई रीसाणो हुयग्यो । ईनक, तू थारी लाडली अनी सू अणूठो हुयर बठग्यो । रुठग्यो ?”

ईनक हाल चुप ।

अनी ईनक र माथ सू आपरो माल अडापर साधा माथ भुजयोडी बोली—
‘ईनक, भगवान ईसू री सौगन मन आज ठा पडी है कं तन रीसाणो हुवणो गाव ।’

ईनक अनी रा हाथ आपर गाधा सू भळगा करतो बान्धा— क्यू भूठ वोन ? आज ठा पडी है ? अर फर भगवान रो सौगन साव ? फिलिप माथ हू रोसा बळनी जद तू किसी आग्या मोच्योडी राखती ही ?”

अनी आपरा हाथ पाछा अधरसीक ईनक र गाधा माथ टेकनी बोली— फिलिप सू तू लडाई करतो जिकी तो म्हार खातर करतो, पण आज भव म्हार सू लडाई की र खातर कर है ?”

ईनक आधी नस सामन मोडर बोल्थो— ‘साध माच बनाऊ ?’

आ ई कोई पूछण रो बात है ? मिनग लुगाई म भी फर काई बूड रा पडदो विचाळ रया कर ? म्हार ख्याल सू तो रव बोनी । दो ‘यारा-यारा सरीर अेक आत्मा हुयर रव, अर बार इणी भात रवण म जीवण रो साधकता है ।”

अनी तो आग बात चालू राखी चावती, पण इनक बात काटता बोल्थो— ‘पूछण रो बात तो बोनी, पण पूछण रो बात है भी ।”

अनी आपरी छाती रो भार ईनक र मगरा ऊपर राखती लुळगी, अर ईनक घाटो आग सिरक्यो ।

अनी बोनी— आगै कठ सिरक है ? जे तिमह्यो तो हू कठ हाथ घालसू ? आपा बाळपण रा साथी रयोटा हा, इण कारण थार सू बात करती हू सकू बोनी । ज म्हारी केई बात सू तन ठेस पूगी हुव, तो हू सात बार माफी मागू, दस बार मागू, सौ बार माफी मागू । कव तो जमी माथ नाक रगडलू ।”

इनक बोली— अनी, त म्हारो कोई बसूर तो कर्वा है बोनी, फर माफी काई बात रो माग ? जिका रा मन आपस म नई रळ, ब भेळप रो दलापो करण खातर माफी रो ढाग रच्या कर । थारी ‘माफी सू भी मन हिरद रो भळगाव भळकतो लाग ।”

अनी काटी लिपटगी— अरे ईनक, तू इसी बात कव, मन, थारी अनी न, थारी, अर फकत थारी अनी न ?”

“पण अनी इण बात सू खुली कानी क बा म्हारी बणगी अक मूरख रो लुगाई वणगी । बौर जिसी लुगाई न ता अेक समभत्तार रो बऊ बणनो चाईजतो हो । पण ”

ईनक आग भी की कवणो चावता, पण अनी वीर मूड आडो हाथ देय दिया — ईनक, म्हारो काळजो इतो करडो बोनी क इसा बज्जर जडा बाला रो मार बरदास कर सक । मन इण बात रो इचरज हुव क तू आज निरदयी हुयन इण तर रो मार किया मारण लागया ।

“नई अनी, थारो म्हारो ब्याव तो अक सजोग हो, नातर हिरू सू तो तू फिलिप न चावती अर उणसू ई ब्याव करणो चावती ही।”

अनी इनक रो हाथ भालर बारी सू मायल कानी लियो अर उणरी बगल म हाथ घालन पिलग भाय बठाण्यो। अनी कर्न बैठगी तो इनक अळगो सिरकतो बोल्हो—“अनी आज थारो परस मन सुनाव कोनी। तू म्हार सू बात भलेई कर, पण अड मत। म्हारो माथो अबार ठीक कोनी।”

अनी बोली—‘इनक, तू कव तो हू पिलग सू हेट बठ जाऊ, तू कव तो कमर सू बार ऊभ जाऊ। परमात्मा म्हार सू इसो कोई काम नई करावै जिए सू तू नाराज हुव। तू मन खाली इत्ती बात बतायदे कै आज म्हारी किसी चूक हुई जिए कारण तू रीसाणो हुयग्यो।’ इया कयर अनी पिलग सू हेट, इनक र पघा म बठगी।

इनक पिलग सू हट उनरन उणरी बगल मे दोनू हाथ घालर ऊचो बठाणी, अर आप बराबरी म बठग्यो।

अनी आपरो माथो इनक री छाती मे घाल दियो। बीर निग्मळ कपोळा माथ आसुवा री घारा चिलकण लागगी। इनक आपरा करडा हाथ गरसीक अनी र गाला माथ फरन आसू पूछ्या, अर क्यो—‘अनी, थारा आसू मन निस्फट लाग अर हू सोचू क म्हैं तन म्हारी मूरखता र कारण ई दुख दियो। त ठीक क्यो। हू साचेई मूरख हू।’

अर अनी न याद आया क उण र ‘मूरख’ सबद माथ इनक रीसाणो हुयो हो। बा बोली—“इनक, तू रीस ना करे। जे तू मूरख नई, तो भोळो पक्कायत है—गळी-गवाड री सगळी छोरया अर जुबत्या म्हार अणमाप जोवन अर अजोड रूप रो ईसको कर, अर तू मन बूढी बतावण लागग्यो। आ भोळप रो बात तो है ई। है तो मूरखाई री, पण मूरखाई क्या तू रीस कर लेव, इण कारण हू बऊ क भाळप री बात है।”

इनक क्यो—“देव अनी, केर तू इसी बात करे जिएसू मालम पडै क तू मन नई, फिलिप न चाव। त मन अवार केर गुडलपेटी वाता म मूरख री पदवी देय दी है। आ बात ठीक है क थार डीन माथ जोवन अर रूप दीस पण थारी सगती घटती हुव ज्यू लखाव, नई तो बजार तई घूमर आया सू थाकेनो घोडो ई आवै।’

अनी हसी। जोर सू हसी। इनक गू गो हुव ज्यू बीर सामो जोवतो रंयो।

इनक क्यो—“केई आदमी री बात माथ हसण रो मतलब है बीन मूरख गिणनो।”

अनी सरम सू आख्या हेटी करली । ईनक वीरी ठोड़ी भालर आपर सामन मू डो करतो बोल्थो—“क्यू ठीक है म्हारी बात ?”

अनी बोली—“जि कोई दूसरो भादमी हुवतो तो अबार तई आपेई समझ जावतो, पण तन तो ह खुद कसू जद ई तू लारो छोडसी । भापा ”

ईनक री आख्या म इचरज भरीजग्यो । बी क्यो—“भापा, काई अनी ?”

अनी सरम सू माथो नीचो करती बोली—‘भापा दो सू तीन ।’

“हैं अनी, साबेई ? अनी साच बता ।” कयर अनी न आपरी तू ठी भुजावा म घालर उगारा हेटे घूम लिया ।

‘हा, अब ठा पडी । ता अनी, तू ‘मा’ हुवण आळी है ।” कयर इनक अनी रा गुदगुदा खाधा आपर हाथा सू दाव्या ।

ईनक री बात सुणर अनी आख्या हेटी करली । ईनक फेर बोल्थो—“साची बात म सरम काई बात री ?”

अनी आख्या जमी मू उठापर ईनक र सामी करी, पण लाज र कारण वा की बोल नई सकी । जद ईनक अनी रो मू डो आपरी हयाळ या मे भालर बीन उधळो देवण खातर मजबूर करी तो वा बोली—‘अर तू वाप हुवणमाळो कोनी काई ?’

ज्यू ज्यू दिन नडा आव, अनी रो पग भारी पडतो जाव । जिण काम न वा फूक मू कर लेवती अब उण मे भी खेचळ री जरूरत लखावण लागमी । और तो और उठण-बठण म भी जमी माथ हाथ टेकण री जरूरत पडण लागमी । ईनक भात भात री जिनसा अर रसाल अनी खातर लाव, पण जीव दोरो अर उलटी हुवण रें डर मू वा भूख हुवत थका भी थोड़ी भूखी इ रव ।

अेक दिन अनी क्यो—‘ईनक तू तो रात पड या घरे आव, इत तई ह घर म अेकली रऊ म्हारो सरीर नरम है (कयर आख्या नीची करली) तन ठा है । म्हारी मा री देखरेख तो है ई, पण थार बिना मा अजकाल आवड कोनी । तू जे दिन आयण्या पल पल बावड जाव तो कोई हरज तो कोनी ।’

दूज दिन भार मे जद ईनक कमरे मे बडण लाग्या, ता उणरी सामू बारण र कत ई रोक लियो । माय न दाई गयोडी ही । पन्द्र बीस मिट मे छोट टावरिय री च्याय म्याय मुणीजी । ईनक रो काळजो उधळतो ही । उणरी सामू बार भाई अर समाचार सुणाया—छोरी हुई है ।”

छोरी री चीचाड जाण ईनक खातर अेक सनेसो लाई । बी मन म सोच्यो ईनक, तू गरीब रो जायो हैं, पण थारा खरचा इत्ता बघम्या क गाव रा रईस भादमी

भी थार सामा भाकए लागम्या । ठीक है, ब्याव रो जोस हुया कर । अक बार जोस मे होस गायब हुया ई कर है, पए अब गाडी न सागी रस्त लावणी पडसी । मन कमाई माय सू थोडी बचत भी करणी चाईज । आज आ छोरी जलमी है, काल बडी हुसी, ई न पढावणी है, परणावणी है अर ई रा सगळा अेढा काढणा है । इसी तर, जद टावरा रो लोक सरू हुई है, तो परवार बघता ई लेखो । दो पीसा बचायोडा हुसी तो टावरा रो पाळण पोसण मिनखाचार रो करीज सकसी, नई तो हू अर अनी रया, ज्यू ई अ रय जासी । पए नई, म्हार खरच म हू कित्ती ई कटोती करहू, म्हे भलेई कित्तो ई कसालो भुगतला, टावरा न अणघड भाट ज्यू तो राखू कोनी ।

ईनक थोडी ताळ विचारा मे गम्योडो रया । फेर उए रो सामू आयर कयो—‘अब अनो सू मिलीज सक है ।’

ईनक कोड स अनी र कमर मे गयो, पए अनी पलका हेटी करली । ईनक पूछ्यो “तबियत तो ठीक है, अनी ?”

“हू ।’ अनी नाक सू अवाज करी ।

करता । इए कारण ईनक बठ पङ्खायत पूगती, अर व ईनक र छत्र माथ सू आपरी रची माफक छाट छाटर मछल्या लेवण री कोसीस करता, पण ईनक रो माल इत्तो सिरंकार हुवतो कं उएण छत्र म पाछी लेजावण खातर अेक भी मछली नई खती ।

इए तर दिन रात खोरस म जुठ्योडो रयन ईनक पीसा भेळा करण मे लाग्योडो खती । पण छोरी र हुवण उपरायत भी अनी रा मूनापणो मिठ्यो कोनी । जद छोरी दो बरसा री हुई, तो घर मे अेक और टावर आयो—धेनड । जाण ईनक रो मू डो तोडर चेप्पो हुव । पण टावर रो बाचो डील हुवण कारण नानडिये रा गाल ईनक दई तावडं मू बळ याडा नई गुलाबी हा, अर अवे ईनक री गरहाजरी म इए छोर री मौजूदगी जाण ईनक रो छाटो सरूप वणार अनी न थावस देवण जोग वणगी । अनी र माथ म जिका ऊधा ऊधा गोट उठ्या करता हा बारी मात्रा कम पढगी ।

इए नानटिय र जलम पछ ईनक आपर घघ म पैली बिचने भी बेसी व्यस्त खण लाग्या । ज्यू रात री वगत म धू तारो समदर म चालती हू गी नं मारण देखाळ, उणी तर टावरा रो सावळ, मिनखाचार रो पाळण पोसण ईनक रा अेकमात्र उद्देस्य हुयाडो हा ।

ईनक न जद मालम पटी क उएरं साकडं बदरगाह सू आठ दस मील र आतरं अेक बडो बदरगाह खुल्यो है, तो वा बठ काम करणिया म सगळा सू आगली पगत म ऊभग्या । जळ पळ दोनू मारगा सू वो बठ जावतो और आपर बोपार न फलावण मे पूरो सचेस्ट खती । उण बदरगाह मू अळगी अळगी जगावा तई मछल्या पूगावण रो ईनक ठको लेय लियो अर भरोसो हो क अवे उण रा आछा दिन घणा आघा बी रया नी ।

पण उयळ-पुयळ कुदरत रो नम है । सगळी जिनसा म फर बगळ आव उणी तर इनक र जीवण माथ भी असर पड या । अेक बार वो पाल रा रस्तो सावळ बाधण खातर जद मस्तूल माथ चढतो हो तो अकाअेक उएरो पग फिसळग्यो अर हाथ डीलो पडग्या । उणी वगत वो आयन हट पड यो अर वेहोस हुयग्यो । जद लागा साम्या अर उठायो, तो ठा पडी क पग रो हाड बडग्या । पाटापोळी करया अर ईनक न केई दिना तई खाट माथ खणो पड यो ।

जद ईनक इए तर नाकामल हुयोडो पड यो हो, तो अनी र अेक टावर और हुयो—अेक छोरी पण वो सतमासियो होक ठा नई उण र सरीर मे जलम सू ई चिणपिण खती अर इणी कारण उण र जलम मू माईता न हरख री जगा सोच फिर ई हुया ।

ईनक मन मे सोचतो क हू वगो साबळ हुवू, वगो हाड सध तो पाछो वगो घब मे लागू, कारण अेक अेक दिन मे मुट्टी मुट्टी रुपिया रो घर मे घाटो पडतो हो । इए दरम्यान अेक वीजै आदमी ईनक रो ठेको बिचाळ पडन हथिया लियो, अर ईनक रा सत सिरसा मीठा सपना जाए तूब रै रस मे डुबोईजग्या ।

उणी वगत ईनक अेक जागतो सुपनो देरयो—“उणरी अनी, लाडली अनी, जिण खातर वो आपरी भुजावा रो तकिया दिया करतो, जिकी आपर घर मे रईस लोगा ज्यू रवती, टावरा नै पाळती, उणरो घणी मरग्यो अर इए तर कमाई रो साधन वद हुमग्यो । बजार रा पीसा माथ हुयग्या अर आखर अनी न घर खाली करण खातर लाचार हुवणो पड यो । छोटा छोटा टाबरिया न भाल भाल बावळिया अर घर सू बार बठाण दिया । अब अनी दर दर री ठोकरा खावण लागगी । छोरी आगळी भाल्या चाल है । अेक छोरो खबोल चड योडा है, अेक बगल म लटक है । मौसम ठडा है, मा टावर सरदी सू काप है अर भीख मागता फिर है । कोई भीख घाल, कोई दुतकार, कोई फाटयोड गाभा माय कर ऊभो ऊभो अैनी र डील न निरख है, पण देवण न रामजी रो नाव । अनी न घरा री लुगामा बन जर बुभायोड तीरा सिरसा तीखा बोल भी सुणना पडै, पण बा जाए फटकार प्रूफ हुयोडी है, उणर चैर माथ निरासा या रीस रो लवलेस ई दरस कोनी ।’ ईनक रो हाथ छाती सू हट आयो, अर अेकाअेक उणरो ध्यान पळटयो ।

जदपी इनक न सरब सगतीवान भगवान मे पूरण बिस्वास हो क सगळा काम उणरो मरजी सू हुब उणरी मनस्या बिना पीपळ रो पान ई हिल कोनी सगळा सुख दुख उण रो इछ या रै अघोन है, पण जद ईनक इए तर नाकामल पट यो रयो अर उणर हाथ रो घघो, रोटी रो साधन, खुसग्यो, तो ईनक री भगवान मायली द्रिड आस्या टगमगावण लागगी । ईनक न लसायो जाए उण रा माडा न्तिन नडा आयग्या, अर धी आपर टावरा र ऊजळ भविश्य रा जिका सोनलिया मपना दम्पा हा, व सगळा निरासा रूपी मगरमट्टणी गिटगी । अब ईनक सोब्यो— ‘म्हारा ता इए तर खाट माथ सिडता सिडता सरीर छूट जासी । अनी अर टावरा री सुष-बुष लेबणियो कोई है नई । अनाथा रा टावर पळ ज्यू म्हारा टावर पळसी । असहाय बिधवा ज्यू अनी न आखी जूण पूरी करणो पडसी । हू भगवान ! तू तो गरोबा रो भाई है । दीना माथ थारो काळजो पसीज है, फेर त म्हारी आ हालत क्यू करी ? हे नाथ ! हे म्हारा मालक ! तू म्हार माथ मले ई आफता रो पाड पटक द भन मौन र सागर म ‘हाथ दे हू डर’ कानी, मूड सू ‘उफ’ तब काडू कोनी पण हू दयाल हे किरपासागर तू म्हारी इत्ती प्राथना क्यूल कर क अनी अर उणर टावरा रो हू ई साडो नर हुयै ।

अ अनी अर ईनक सातर माडा दिन हा । ईनक रो रजगार बद, छोटकियो टावर ताबलो, उणरी टाव टेव । आफत र इण सागर म अनी अर ईनक भक्तभोरीजग्या, पण ररम पिता ताई बा आपरी सरधा गमणदी बानी ।

निरासा री हूवली जाऊ न आसा री पोत मिलग्यो । जिण बीपारी रँ अठ ईनक सख मे माभी री हुन्नर हासल कर्यो हो, वो ईनक री ईमानदारी सू सागीडो प्रभावित हो । उणरो अरेक जाऊ चीण जावण आळो हो, अर अरेक विस्वासी भिनख री जरूरत ही । बी ईनक न याद कर्या, अर कवायो क जे तू चाल, तो थार सातर नोकर री तयार है ।

ज्यू तोफान पछ समदर री लरा हसण लाग जावँ, भतूळिय पछ लोग सागी चाक आपर घघ म जुट जाव, बादळ र छेड हुया आभ म भाण पळपळाटा करण लाग जावँ, उणो तर इण नूत सू ईनक री अघारी रान रो जाण अत आयग्यो अर उणर जीवण रा सोनलिया परभात जाण अडीक है ।

ईनक हकारो भर लिया, कारण जाऊ र मालक आ भी कवाई क हाल जाऊ दुरण म जेज है मइनो, दो मइना लाग सक है । ईनक न भरोसो हो क इत्त तई बीर पग री हड्डी पक्कायत सघ जाती ।

भगवान माथ ईनक री आस्था पैली बिच्च बधगी—“परमात्मा म्हारी प्राथना सुणली अर कबूल करली, नई तो इसी आछो अर ऊची नोकर री घर बठा आवण न बठ पडी ही ? म्हारै मन री कमजारी कारण ई म्है अनी अर टावरा वाबत ऊची तबडली ही । अरेक थार चीण जाऊ परो तो ई माली हालत मे मोकळो परक पड जासी । जे तीन च्यार चक्रर काडलू, फेर तो कवणो ई काई ?” धोर धोर हू आप अक जाऊ री मालक बण जाऊ अर इण छोट घर री जगा अरेक आलीस्मान बगलो घिणवाऊ, टावरा साह ऊची जगा मे पडण रा परवध कर दू, घर मे नोकर चाकर राख तू । अनी खाली दख रेख कर लेव अर बासण भाड, पूस बुझारी भाट भडवाव रो काम अनी न नई करणो पड । पण जे हू गयो परो तो लारै सू अनी री सायता कुण करसी ? टावरा री निग कुण राखसी ? आन कीर भरोस छोडर जाऊ ? मुसाफरी करन आया पछ तो सुख रा साज-बाज जुटण लाग जासी, पण अबार बान अरेकलपा छोडण पाळो ई तो अरेक सासो है ।”

इनक जावण सातर योजनावा बणावण लाग्यो—“म्हारी नाव रो काई हुसी ? फालतू पडी रख अर टूट भाग, उण सू तो बेचणी ई टीक है । पण वचू किया ? म्हारी नाव, हू तन बेचू किया ? सागर री उफणती खू लार छोळा माथ थार पाण ई हू राजस करता रयो । थारै परताप ई कदेई घबरायो कोनी, कारण

मन ठा ही व थार म अमवार हुया पढ़े मन खतरो कोनी । म्हारी नाव, ज्यू अेक घुडसवार आपर घुडल न जाए पिछ्छाए, रास डीलो दिया घोडो किए चाल चाल, रास सार्या किसी चाल पन्ड, लगाम काठी बरया वाई फरक पड अर अेड लगाया किता कमाल हुव, उणी तर म्हारी नाव, म्है तन मात भात सू जाणी, अर थार कारण ई माझ्या म अर अेटल छेडल गावा अर बनार माथ म्हारी चतराई अर बादरी रो डको पीटीज्यो है । पण अनी अर टावरा रा लार गू आघो किया धिक्सी ? म्हारी नाव तन वचण र बिचार सू ई म्हारी छाती पाट, पण म्हारी गरीबी अर अमीरी रो रळी, टावरा रो पुसाली रो लालस्या मन थार सू अळगो हुवण न मजबूर कर ह ।

फर ईनक सोच्यो—नाव वचर अनी खातर चार्जतो समान मोलाय लसु अर अनी अर टावर आपरो कामडो चलावता रसी ।

ईनक रो पग जद सावळ ह्यग्यो, अर बी घरे आया, तो अनी मागती सामी आई— अर ईनक, बंद घर छोडयो हो हूँ, पग र वाई ह्यग्यो ? निरी लागे दीसती ही अब तो पीड काना ? ' फेर अनी मात् नानडिय न ईनक र सामो कर दियो । बी हाथ पसारया अर बट रो वजन कूतर बीरा होळ होळ बुझा लिया । बीर हाथा पगा अर डील रो बणावट निरखी, अर बाप लडाव ज्यू बीन लडायो ।

फर इनक आपरो पग टूट्यो उणरी सगळी क्या सुणाइ । अनी रो आख्या आग तिरवाळा आवण लाग्या । बी दो-तीन वार ईनक र अहमी हुया हो जिक पग न पपाळयो अर ईनक न आपर बाळज र चिपायो । इत्ता दिना सू आया, पण आखर ईनक आय तो गयो, आ सोचर अनी सतीस रो सास लियो ।

ईनक न चीण ता जावणो है पण अनी जद इत्ता दिना उण न नीठ निरावळ पायर पाल हुई ही तो उणर आग अेकाअेक चीण रो जात्रा रो वात छेडण रो ईनक म होमत नई ही । रात अर किणी तर ईनक आपर मनसोब न मसासण राख्यो, पण अब दरसाया बिना पार किया पडती ।

दित ऊग्या पण आन अनी न ईनक र चरै माथ अदीठ भाव दीसता हा । वा काम बाज सार घर म फिर अर घडी घडी वार मुड मुड न ईनक र मूड सामी जोब पण वाइ पूछण रो हीमत नई पड ।

छेवट इनक क्या— अनी, अठ आ म्हार वन वठ ।'

अनी लखी क अब कोठ आळी होट आवण आळी है । वा डरू फरू हिरणी ज्यू आयर ईनक र वन वठगी ।

ईनक क्या— 'अनी अेक बीत बलिया वात कऊ पायद रो वात सुख रो बात, आराम रो बात ।'

अनी बोली—“इत्ती जिनसा अेक सागै बठ सू आयमी ? ईनक, तू जलदी कयदे म्हारो काळजो कएकलो थार चैर रै हावभावा मू उयळ पुयळ हुय रयो है ।”

ईनक कयो—“अनी थारो सभाव बौत डरोक है । तन सावळ म ई कावळ सूभ । तू टावरा री मा हुयगी पण है हाल तू टावर री टावर ।’ ईनक आ बात अनी न हसावण खातर कई ही, पण बा मुळकी तक कोनी ।

ईनक अनी रै सामन गोडा सू गाडा अढायर बठग्यो । अनी माथो हेटो कर लियो । ईनक आपरी हथाळ या मे अनी रो मूडो भालर ऊचो कर्या, पण अनी रा नण तो झुकयोडा ई रया ।

ईनक कयो—“अच्छूया अनी, जे तू म्हारी बात सुणनी ई चाव कोनी तो फेर हू की खातर कसू ? मनै बात कवणी ई कोनी ।”

थाडी ताळ तई दोनू चुप रया । छोटा टावरिया गूगा हुव ज्यू मा बाप सामो जोवता रया । फेर अनी कयो—“ईनक, तू बोल, थारी मन री बात सुणा, राव ना ।

“हा, अनी, म्हारी बात डरावणी कोनी, हरसावणी ह साचेई अनी ।” कयर ईनक अनी रै चर पासी भावयो ।

अन। थोडसीक आख उघाडी, पण ईनक री निजर मू निजर मिलता ई, भट आख पाछी हेटी करली ।

ईनक आपरी चीण जात्रा अर बठ मू घन लावण री अर दा तीन फेरा म जाज रो मालक हुयन परवार री माली हालत सुधरण री सोनलिया तसवीर अनी र आग माडी ।

ध्याव री बीटी पर्या पछ अनी आज तई कणैई ईनक मू लडी कोनी । लडी छोड, कदई अकरी ई बोली कानी । पण आज जद लाव विजोग री वान सुणी, तो घबराहट मू उण रा काळजियो कापग्यो । आज अनी पनडी वार ईनक मू लडी । पण अनी री लटाई मे नाराजी, कुरडाई, तीखाई जिसी कोई चीज बठ ही ? वा बोली—“इनक, म्हारा जीवण घन ईनक, म्हारो अर टावरा रो जीवण थारी टेक माथ टिक्योडो है । थारो विजोग म्हार मू अेक पळ छिन खातर ई सईज कोनी । जे भाग म लिह्योडो है, ता घरे बठा ई घन मिल जासी नई तो भलेई कित्ता ई तडफा तोडो करमा मे आधी रोटी लिह्योडो है, तो सापती दवण सिमरथ कोई कोनी । आपान तो मगवान दाळ रोटी आछी तर देव । पणा लोभ काई काम रो ? सतोस म सार है । लाभ मिनत रो गळा बटाव । परदस मू सापती कमायर लाव, उण मू घरे कमायोडी आधी लाव आछी ।’

“पण अनी, अ टावर’

अनी बात काटर कयो— ‘ईनक, टावरा र भाग मे जे आधी लिखी है, तो आनै सापती कुण देसी ? ईनक, ह थार पगा पडू, थारी दासी ह, थारी चाकर ह, थारी चरणसेविका ह, मन थार चरणा मे रखण दे, थारा चरण म्हारे सँ अलगा ना कर ।’

आरथा अर नाक पूछता पूछता अनी रो हमाल तर हुयग्यो । वा आपरी फराक सँ आरथा पूछती बोली— ‘ईनक, सायद म्हारो कोई कसूर हुयग्यो इणो कारण मन सजा देवण न तू विदेस जाव है । ह म्हार कसूर खातर थार सँ अक वार नई, सौ वार, लाख वार, माफी मागू, तू कब तो जमी सँ नाक रगडलू, पण म्हारा प्राण-बल्लभ ईनक, म्हार जीव रा जीव, हिरा रा हिरदा, तू मन अर टावरा न छोडर जा ना । म्हारी आत्मा कब—थारी इण जात्रा रो फल आछो को नीसर नी । ईनक म्हारी बात मान । म्हारी दसा रा विचार कर, टावरा पासी ध्यान दे, निरमोई ना बण ।’

ईनक कयो— ‘अनी, थारी बाता अकवारी तो कानी, थार अक अक सबद मे सार है पण म्हार चीण जावण री पक्की जाच्योडी है, तू मन पाल ना, ह तो जामू तो सरी ।’

ईनक आपरी नाब बेच दी । पीसा बट्या, बामू अनी खातर दुकानदारी रो समान लायो फेर कमर र अक खूण मे लकड़ी री पाटकड्या खसोलर खण बणाया अर सगळो समान ठसाठस जचायर इया घर दियो ज्यू मटर री फली म मटर हुव अथवा ज्यू बीज रें माय बुदरत र हाथ सँ पीघो, पेड फल फूल सगळा भरयोडा हुव ।

इण तर बसोली सँ हयोडी सँ, ईनक दिन भर खटाखट खटाखट करी जद सगळो समान सावळ जचाईजियो । पण ईनक री आ खटाखट अनी र माथ मे बटोड उपाडती ही । बीन इया लखायो जाए ईनक अनी खातर फासी रो चवूतरों चिए है । अनी न वा खटाखट इसी लागी जाए अनी मरगी, घर बीर लार सोग म कोई बाजो बज है ।

अनी की दुकानदारी जचावण र विचार सँ ईनक आधी रात सँ परवार भी काम करतो रयो । छेवट काम पूरो हुयो, अर ईनक न घापर थाकेलो आयग्यो । बिद्यावणा म गुडग्यो अर भट आख लागी, जिकी फेर दिन ऊग्या सँ ई खुली ।

कमावरा खातर

आज ईनक री बिदाई रो दिन आग्यो । अनी रात भर मन मे माळा केरी क ईनक री जातरा टल जावै, पण ईनक धुन रो पक्को, हिमताळू आदमी । आपर खातर उण र मन मे रत्ती भर भी डर नई हो, हा जद अनी रा ध्यान आवतो क लारै सू ई मे फोडा नई पडै, तो फेर बिचार मे पड जावता । पण वो तो परवार रो दाळद दूर करण मार्य तुल्योडो हो । मन मे अनी री हालत रो बिचार आवता इ वी भगवान न याद कर्यो—'हे भगवान । तू मिनखा म है अर पार मे मानखो है । जद तू केई रो सायता कर, तो केई न केई मे प्रवेश करन ई कर है, केई-न केई मिनख र घट म ई बडै है । थारी आस, थारै भरोस मार्य ई हू अनी अर टावरा न अठ छोडर जाऊ हू । इण तर प्रायना करतो ईनक भगवान र ध्यान मे डडोत बरतो रयो । हे भगवान, म्हार माय भलेई तू वज्जर पटक द तो ई हू पवराऊ कोनी, पण म्हागे अनी, म्हारा टावर, थारी भोळावण तन है । तू सगळी दुनिया रो मालक है, सगळै ससार रो बाप है ।'

ईनक क्यो—'अनी, भगवान री बिरपा सू आ जातरा आपा रा सोयोडा भाग जगाणसी, तगदीर खोलसी । अर देख, तू म्हार सामा भाक, आख्या गळगळी ना कर, म्हारी बात ध्यान सू सुण । म्हार खातर चूल सू राख हटायोडी राखे अर बास्ते जगायोडो राखे । अरे, तू निस्कारो क्यू हाथ ? हू आसू, पक्कायत आसू । अरे गली, तन ठा पडमी जिक भू पली ई आय जासू । वा अे अनी, थार सू तो अ टावर ई चोखा जिका रोव तो कोनी । तू स्याणी समझणी हुयर इया नणा री जोत घटाव । तू थारा नण सावळ राखे । हू पाछो आयर फेर थारा नण कवळ जिया विगम्योडा देखणा चासू । आ नई हुवै क तू रो रोयर आरो नास कर लेवै ।'

अ नी जद बोलती तो हवामडळ मे बीण राज जिता मीठा सुर बिखरता । पण आज अ नी री बीण रा तार ढीला हुयोडा, ढीला दबळ, कँ भक्भोर्या सू खणखणाट भी नई नीसर ।

फेर ईनक पालण न होळ मीक हीडो दियो जिए मे निमळो नानडियो सोयाडो हो । ईनक १ यो—'अ नी, जित्तो ई ओ छोटो अर दूगळा है, जित्तो ई मन

घण्टो वालो लाग । हू जातरा सू पाछो आसू जित्त ओ भी बडो हुजासी । म्हार सामो भागर आसी, हू उठायर गोदी लेम् बुक्का लेसू, फेर म्हारी साधल माय बठाएर विदेसा री बाता कसू । बान मुण मुणर ओ इचरज करसी अर राजी हुसी । क्यू, हुसीक नी अ नी ? '

पण अ नी र मू ड म आज जीभ को ही नी ।

ईनक कयो—'अ नी, हू जावण सू पली थार्न सू ओक चीज चाऊ हू—तू ओके वार, साली ओके वार ई, म्हार सामन मुळक द ।''

जद इण तर आसावा सू भरपूर सोनलिया सपना लेवता अ नी ईनक न देह्या तो बीन आपन बिस्वास बधण लागग्यो, अर ईनक री बाता साची लखावण लागगी । पण बात करता करता जद ईनक मल्लावा दई समदर री अर भगवान माथ मरोस री बाता करण लागग्यो, तो अ नी चकरापोडो सीक ईनक र सामो भावण लागगी । बीन आ ठा नइ पडी क वा काई क्व अर काई नई, ठीक उणी तर जिया गाय री ओक छोरी भरण सू पाणी भरण न आई । घडियो तो भरीजग्या पण वा सदेई घडियो भरण आळ प्रेमी बावत सोच, जिको आज आयो केनी । घडियो भरीजर पाणी वार बवण लागग्यो, इण री बीन ठा नई ।

छेवट विछडण री वेळा नडी आई देखर अ नी हीमत करी, सरधा बटोरी अर बोली—'ईनक, हू जाणू हू तू स्याणो है, सगळा तन समभदार बलाण पण तो ई म्हारी अतरात्मा क्व, म्हारा ईनक, आ नणा न थारी इण सोवणी मूरत रा दरसण आज बिछडिया पछै फेर हुवण रा कोनी ।''

ईनक कयो—'अ नी जे तन भरोसो नई है, तो आ बात थारी है, म्हारी तो आत्मा क्व क हू थारो मू डो पक्कायत देखसू ।''

'देख अ नी' ईनक कयो, म्हारो जाज अठीन सू मगळवार न गुजरसी । तू पाडोस माय सू ओक दुरवणी भागर निआओ, जिको तू मन देल सक । मन राजी राजी, हरखील न जावता देयर तू थारो सोच फिबर त्याग देसी इसो मन भरोसो है ।'

पण जद वा छेकडी घड या माय सू भी छेकडली घन्नी आई, तो ईनक अ नी न टावरा री भोळावण दी—'अ नी, आन सोरा राये । दुकान रो ध्यान राये । दो पीसा कमावण री चेस्टा करे त्वि सू घर रो आधो धिकनो ख । ल देख म्हारी सौगन अब तो मुळक राजी रईजे मलो । म्हारो फिक्कर ना करे । अर जे मन मे टर व्याप भी जाव, तो बीन भगवान र ह्वास कर देईजे । ओर सगळा पळट जाव, पण भगवान तो आप्त माय सू उबारन वार काढ़ । अर देख, हू जाऊ हू, तो

वठ किता भगवान कीनी ? अठ है, जिको वठ ई है । जे हू अठ सू जाऊ हू, ता भगवान सू थोडो ई गया परो । अर ओ समदर भी ता भगवान रो है । भगवान रो है समदर । भगवान ई उण रो सिरजणहार है ।”

अनी अणवोल, पण उण र ाणा सू चोसरा भर । मूडो रोय रोयर रातो अर आख्या जळजळी करली । ईनक ऊभो हुयो । बिलखती अनी न आपरी लावी अर जोरावर भुजावा र घेर म बाधली । इचरज सू चमगू गा हुयोडा टावरा रा बुक्का लिया । सगळा सू छोटकियो रातभर ताव म दडादोट पड्यो हो । अनी बीन चचेडर जगाएण लागी, पण ईनक बीन पाल दी— ‘अनी, ई न ना जाण । इत्त छोटं टावर नै काई याद रसी ?”

ईनक बीर पालण र नडो गयो । अथर सोव बुक्को लियो । होटा री अवाज भी नई करी बीर जागण र डर सू । पण अनी माय सू अ्रेक बतियो लाई अर छोटोडें छोर र लिलाड कर्न सू केमा री अ्रेक लट बतरनै ईनक न सनाणी खातर देयदी । ईनक कयो— ‘हू पाछो आम्, जद ई न कम् देल, हू बिदेस गयो जद तू अणसमभ हो, छोटो हो । हू थार केसा री लट लेयग्यो, आ देख । अर आपरी लट देखर पछ ओ कित्तो राजी हुसो, अनी ?”

इत्ती बात कई अर ईनक आपरी मुसाफरी र समान री पाट उठाई, हाथ हिलायो अर आपर मारग दुरग्यो, जाणै घरमसाळा नै छोडर बटाऊ निरमोई ज्यू दुर जाया करे ।

अनी पाडोस माय सू अ्रेक दुरबणी मागर लाई, अर ईनक बतायो जिव दिन अनी ईनक न देखण री कोसीस करी । कीन ठा बीन दुरबणी सावळ जचावणी नई आवती ही, अथवा दुरबणी धणी तज नई ही अथवा रोवण र कारण अनी री आरपा कमजोर पडगी ही, अथवा बीरो हाथ धूजग्या हा । चाव काई हुयो ईनक जिको दिन अर जिकी बेळा बताई उण माफक बीरो जाज वठ सू गुजरग्यो । ईनक धणो ई हाथ हिलायो, पण अनी, लावण अनी, बीन देख नई सकी ।

ईनक र गायब हुवत जाज री आखरी ठुक्की तई अनी कोमीस करती रई पण ईनक दीस्यो कोनी, अर वा रावती बळारती घरे आयगी, जाण ईनक न दफणाय भाई हुव ।

पण अब घरे आयर जे मूडो लेयन पड जावै, तो बिधा पार पडै । तार सू काम चलावण खातर ईनक दुकानगारी रो परब घ करन गयो हो । पण बोपार रा काम अनो जिसी सीधी सादी लुगाई सू कद पार पडता ? जद काई ग्रायन समान मालावण न आवतो तो अनी सागी दाम बतावती । ग्रायक आपरी आदत र बारण दर मोलायी करता, अर सागी दाम सू घगयोटी रीगन माय देव्या सू अनी न

પોસાવતો કોની, કારણ વા પત્ની ઘણા, અર પછ યોડા દામ નઈ વતાવતી । ફળ કારણ ગ્રાયક અની વન સૂ માલ નીઠ નિરાવઢ ધરીદતા અથવા જદ કોઈ દૂજી દુકાન ખુલ્લી નઈ લાઘતી, તો અની ર દૂવતા । ફળ રો પઢ ઓ હુયો ક યોડા દિના મે બિત્તી વટટા વદ હુયગ્યા । આસર કિણી તર ધર રો કામ ચલાવણ સાતર અની દુકાન રો સમાન ઘાટો લાય લાય ન વેચણો સરુ કર દિયો । મન મે ધણો ફ વિચાર આયા ક ફનક આયોડો ઓઢમો દસી, દુકાન ન વેઈ તરે ચાલૂ રાસૂ, પળ અના રી મૈનત પાર પડી કોની ।

ધર ધરચા ચલાવણ સાતર પીસા ચાઈજ, પળ ધન આવણ રા વારણા જડીજગ્યા આમદની રો રસ્તો રકમ્યો । અની ટાવરા રો દૂધ વદ કર દિયો । લાલી છોટકિય ન દૂધ પાવતી કારણ બો માદો તાતો હા અર હાલ અન લાવ જિત્તો હુયો મી કોની । આપ દો ટમ રી જાનગા મ્રેક ટમ સૂ કામ ચલા લેવતી । કદેઈ કદેઈ તો નિરાહાર ફ ટક ટાઢ દેવતી । પળ મન મ આસા રો દિવલો સજાયોડો હો-ફનક આસી અર ડળ ર દરસણ સૂ ફ મ્હારા સગઢા કસ્ટ કટ જાસી ।

અની પાવતી ક ફનક આવ જિત્ત વા આપરે તીનૂ ટાવરા ને જીવતા રાલ લેવ, પળ માદોડ ટાવર રી હાલત દિનોદિન વિગડતી મઈ । વીરા હીઢા ચાકરી કરણ મે અની પાઢ કા રાલી ની । મા ન ટાવર રો હીઢો જિણ તર કરણો ચાઈજ, ડળ સૂ કિણી ખાત કમ ધ્યાન અની નઈ દિયો, પળ ફેર મી દુકાનવારી ર વારણ વીને કઈ વાર ટાવર ન છોડર બિચ મે ડઠર ગ્રાયક ન સૌદો દેવણો પડતો । આ મી હૂસક ક બીન દલાઢણ સાતર ચોલ ઢાવટર ન પીસા દેવણ જિત્તા પીસ રો વીર વન ટોટો હો અથવા રાગી સાતર જિકી જિકી દવાયા રી જરુરત પડ, વ સરીદણ મ વા અસમથ હી । વારણ કાઈ હુયા, આ તા મગવાન ન ઠા હૈ, પળ પૂરો ધ્યાન દેવના થવા મી લાવી માદગી પછ અક દિન જદ અની ન ઠા ફ નડ પડી ફળ છાટ ટાવર રી નિરદોસ આત્મા નિચઢગી ચ્ પીત્ર માય સૂ પછી ડડ જાયા કર ।

अनासुरती मौकारा

आराम सू रैवण आळी अनी अरु मगता जिसे जूण पूरी करण लागगी, आ बात फिलिप सू किमी छानी ही ? परा लोक लाज र कारण वो मन न मसासर रय जावतो । केई बार सोचतो—अबार अनी न ओडी बगत है वीन सायता री जहरत है, जे हू वीरी सायता करू तो काई आट है ? इसा विचार फिलिप र मन मे उठता, पण फेर सायता देवण रा परणाम वाड-माई निकल सकै, आ सोचर वो पग पाछा मल देवतो । छेवट वी मन नै पक्को कर्यो—अरे फिलिप । तू मिनल नाव धरावै अर अनी रो हेतूला, अर अनी इत्ता रोभा देखै । अक पीसो बीर खातर मोर जित्ती कीमत राख । आज जे तू ई वीर आडो नई आसी तो थारो पीसो फेर कद काम आसी ?—इए तर आपरा विचार बिर करन फिलिप अनी र घर बानी टुरयो ।

फिलिप घर मे गयो । बडत ई कमरा खाली पडयो हो । उए माय सू मायलै कमर मे गयो, अर अक छिन खातर बारण बनै थम्यो । बारण कन ऊभो रयो । बारणो छडवायो, पण पाछो उथळा नई । थोडी ताळ अडोवयो, पण कोई जवाब नई । तीसर और बडी छडकाइ, पण बारणो खालण न कोई को आयो नी ।

जद मोकळी ताळ तई अडोवण र उपरायत भी गोइ बारणो खोलणन नई आयो, तो फिलिप अघर सीक आपई बारणा खोल्यो, पण बीरा पग बठ ई हपग्या । लूगा बेस, कागसिया फेर्या नै हपतो भर हुपग्यो हुसी । गामलिया मैला कुचेल अर भर भर कथा हुयोडा । नाड नीची अनी बठो ही, दुन म तळतळीज्योडी अवार छोटो छोर न दफणायर पाधरी आई ही । दोन बडोडा टावर बन बठा बठा रोव । आपर दुख मे वा इत्ती हूब्याडो क अवार चाव कोई आय जावो, वा बीर सामो तक नई आकती । जद बीन बम पड या वैं काई आयो है, तो वी आपरो मू डा भीत बानी कर लियो, अर वा बमका फाट फाटर रोवण लागगी ।

अनी न इए हानत म दसर फिलिप र जीव म वाड वाकी नई रयो । वो बोल्हो—“अन, अनी, हू अे अेक बात ।”

अनी इए तर बठो रई जाए वी फिलिप री बात सुणो ई बानी ।

बो केर बोल्यो—“अनी, हू फिलिप हू, तू म्हारी बात सुण कोनी ?”

अनी बोली कोनी, पण बी आपरी नस थोड़ी सीक घुमायो, जदपी फिलिप र सामन नई ।

फिलिप दो पावडा आग सिरक्यो, अर गळगळ सुर मे कयो—“अनी, अनी, आ आज हू था आर वन मगतो व एर आ आयो हू । धारी कि किरपा रो भिरपारी बणार ।”

अनी बोली—“आव फिलिप, घणा दिना सू आयो । तै म्हारी किरपा री कोई बात करो ? मन भगवान किरपा करण जोगी राखी ई कोनी । हू इसी गरीबणी, अनाथणी, तू सिमरथ, म्हारी काई खिमता क हू थार ऊपर किरपा करू ?”

अनी रा वेदना भर्या सबद सुणार फिलिप लजलाणो पढ्यो, अेकाअेक पाछो काई उथळो भी अूकळ्यो कोनी, पण तो ई अनी सू थोड़ी ताळबात करण र ख्याल सू, वो बिना अनी र क्या ई, अनी र पसवाडै वठ्यो । थोड़ी ताळ चुपचाप वठो रयो । भटपट बात सरू करणी भी चावतो, कारण चुपचाप वन बठ जावणो भी अेक अरारणी बात है ।

फिलिप पूछ्यो—“अनी, अठ सू गया पछ ईनक रा कोई समाचार आया ? कद तई आसी ? मज मे तो हुबलो ? समाचार जरूर भेज्या हुसी ?”

अनी वैंयो—‘ नई । ’

फिलिप— गया पछ अेकर इ को आया नी ? आ काई बात हुई ?

अनी—‘ हू काई बताऊ फिलिप ! परमात्मा जाए । ’

फिलिप—‘ पण वा इत्तो निरमोई किया हुयग्यो ? परमात्मा बीन राजी राख, वो इसी भूल करण आळो तो कोनी । ’

अनी— ईनक मन अर टावरा न अकप ल खातर ई बिसराव कोनी । जठ भी है, वो म्हान पक्कायत याद करतो हुसी । वा निरमोई कोनी फिलिप ईनक निरमोई कोनी । ईनक धणा आछो आदमी है, बीत खरो मिनख है ।”

‘अनी’ फिलिप क्या—“धारी बात सीळ आना ठीक है । म्हा दोना न आछो तर परखनै कर तै साच समझर दोना माय सू जिको इक्कीस हो, बीन छोट लियो । हू कबूल करू, ईनक म्हार सू लू ठो पडतो हो अर जिको चीज बीर मन भाय जावती बीन पावण यातर वो घरती आकास अेक वर नाखतो अर जित बीरो रळो नई पूरीजती वो आराम सू सास नई लवता ।”

“हा, फिलिप, तू ईनक र गुणा सू वाक्ब है ।” कयर अनी थोड़ी सीक आपरी नस और घुमायो । हाल भी बीरो मू डो फिलिप र सामनै तो को हुयो ना, पण अब फिलिप न मू ड रो पसवाडो दीसण लागग्यो । वो बोल्यो—“अनी, विदेस-जातरा कोई मामूली बात थोड़ी ई है, अर आडो आदमी तो विदेस जातरा र नाव सू ई घमक जाव । पण ईनक री छाती देख कै वो टुरग्यो, अर हाल पाछो आयो कोनी ।”

“हा, फिलिप ।” कयर अनी आपरी आख्या पूछी जिकी घडी घडी बार आली हुवती ही ।

“पण अनी,” फिलिप कयो—“अक बात सोचण री है, ध्यान दवण री है । ईनक तन छोडर गयो है, नाना टाबरा न छोडर गयो है, थे बीन खारा तो लागता को हा नी । थे प्यारा लागता, इत्ता प्यारा, क थामू बेसी प्यारो, अथवा थार बराबर प्यारो उणरै खातर इण घरती माथ और कोई कोनी । पण फेर भी वो छोडर गयो परो । म्हार ख्याल सू बीन कोई बूबी तो आई बारी, अबाधेव सईड तो उपड्यो कोनी । आखर गयो तो सोच समभर, धार विचारन है ।”

“हा फिलिप ।” कयर अनी पाछो थोडो मू डो भीत बानी घुमायो अर आपरी आली आख्या पूछी ।

फिलिप कयो—“अनी, आ भी हू जाणू क लोग सल सपाटा खातर भी विदेसा जाया कर, पण लुगई-टाबरा न लार छोडर सैल सपाटा करण आलो आदमी ईनक कोनी ।”

“हा, फिलिप ।” कयर अनी रोवण लागगी ।

“अरे अनी, इया कोई रोवण लागगी ?”

“फिलिप, अबार म्हारो जीव उठ्योडो है । म्हारो छोटे छोरो गुजरग्यो, बीन दफणायर हू थार आग-आग आई हू । म्हारी आख्या आग बीरो प्यारो प्यारो मू डो चक्कर काट । फिलिप, वो इत्तो मादो रैयो, पण कदेई रोवण रो बाम कोनी ।”

‘अनी, मनै माफ करे, हू तो अनासुरती ई घर मे आयग्यो । जे नानडियँ री मन ठा हुवती, तो हू बतलावण बर्या बिना थोडो ई रबतो । थारा टाबर जिता ई म्हारा टाबर । टाबर तो सगळा उ आछा लागै ।”

“फिलिप, जद इनक गयो, तो मन नानडियँ री भोलावण देयर गयो । हू नाकामल मा सिद्ध हुई कै बीन जीवतो को राख सकी नी । जद ईनक आसी, तो हू बीन कोई कसू ।”

फिलिप कयो—“अनी, दुख री घडी म धीरज धारण बर्या ई पार पड । जे आदमी दुख सू घबरायर रोवणो सरू कर देव, तो रोज री कोई छेडो ई कोनी,

वधाच जित्तो ई बध जाव । गयोडो चीज पाछो आव कानी, आ सोधर समभण लोग मन न पाछो जमाव ।”

अनी बोली— फिलिप, जीव न घणो ई जमाऊ पण जमै कोनी । थोडो सीक तपत सू ज्यू वरफ गळण लाग जाव, इणी तर नानडिय री थोडो सीक याद आवते ई कोसीसा सू जमायोडो मन पाछो उखड जाव ।”

अनी री आटपा म फेर पाणी आयग्यो, अर बी छान सीक पू छ रियो ।

फिलिप अनी र दोनू टाबरा रा मूडा यनधपाया, अर फर अनी सू छुटटी लेयर बो फेर आवण री वण करतो—करतो उठग्यो अर गयो परो ।

अरज

अक दिन आडो घासर फिलिप फेर अनी र घरे आयो । अबकाळ बिना सकै वो मायल कमर मे गयो परो । अनी वीन देखर आपरा गाभा भडकाया अर थोडी सावळ बठती बोली—“आव फिलिप । वी दिन तू आयो, पण हू म्हार दुख सू इत्ती मारेल हुयोडी ही क थारी बात तो सुएनी बाकी रयगी, अर हू म्हारा ई रोवणा रोवती रई । हा, आज बता, तू काई काम आयो हो वी दिन ?”

फिलिप कैयो—“अनी, हू थारी किरपा रो वरदान लेवणनं आयो हू । बस और म्हारी कोई चायना कोनी ।”

“पण फिलिप, तैं वी दिन आळी सागण बात आज फेर दुसराय दी । म्हारी, अभागण री किरपा चीज काई है ? बीरो मोल काई है ? बीसू काई बण बिगड है ? तू चाव काई है, म्हारी समझ म आ को आई नी ।” कयर अनी आपरी खुरसी माथलो गीदो फिलिप री खुरसी माथ बिछावण न हाथ बघायो । फिलिप ‘नई नई’ कयर अनी रो झलायोडो गीदो आपरें हेट बिछाय लियो ।

फिलिप पूछ्यो—‘अनी आज भी इनक रा समाचार तो नई आया हुवैला ?’ नाड हेटी करती अनी बोली—“नई फिलिप ।”

“अनी ” फिलिप क्यो, “म्हारें विचार सू इनक टावरा रो अर थारो पणो सोच करतो ।”

‘पण फिलिप, सोच करण री तो इनक री आदत ई कोनी । वो तो मन भा सोच करण देवतो कोनी ।’ कयर अनी आज निरा बरसा सू फिलिप र सामन आख सू आख मिलायर भाकी ।

“तू कब जिकी बात तो ठीक है अनी, क वा सोच फिकर री बाता नई करतो, पण आखर वी री जातरा रो उद्देस्य काई हो ? ओ ई नी, कै टावरा न सावळ पडा लिखायर मिनखाचारें बणावणा जिएण सू कै व बीर बिच्च अर थार बिच्च आछो अर सोरा जीवण बिताय सकै । क्यू, म्हारी बात कूडी है ? जे कठई फरक लागतो हुव, तो तू चुप ना रये ।” कयर फिलिप अनी र सामन भाँक्यो ।

अनी सामन भावया विना ई बोली—“फिलिप, थारी बात अक्कदम ठीक है । वो सदेई टावरा न पढावण री बात क्या करतो ।’

फिलिप पूछ्यो— टावर पढएण जाव अनी ?” अनी बोली कोनी ।

“म्हार ख्याल सू जावता को हुसी नी । अर फर जे जाव है, तो घणी आछी बात । क्यू जाव काई अनी ?

अनी फर चुप ।

थानी चुप्पी सू मन ठा पड क टावर हाल पढएण सुरू हुया कोनी । अनी, जिको वाप आपर टावरा न आछा अर ऊचा बणावण र बिचार सू परेसा मे राख छाएण न गयो है वो जे पाछा आपर देगसी क बीरा टावर सफा ठेठ रख्या, अर जगळ म बछेडा कुण्डका मारता फिर ज्यू टप्पा खाव, तो सो बरस पूर्या पत्र कवर म भी बीरी आत्मा कळणी रैसी ।’

‘ फिलिप थारी बात बराबर है ।’ अनी बोली ।

फिलिप क्यो— अनी, बाळपणो मिनवाजूण री सगळा सू घणमोली आस्था है । टावर रो माया गोली मिरमट र लोघ ज्यू है । जित्त तई सिरमट गोनी हुब चत्तर कळाकार उण सू मूड वोल जडो मूरत बणापर कळा रो नमूनो पेस कर सा । आडा वारीगर कूडी—दफणा बणापर ई सतोस कर लेव । पण जे वो लोयो पडयो पडयो मूक जाव, तो बीरी वारीगरी अर कळा ग्रहण करण री सगती जावती रव । फेर जे बीन पाछो कूटर सिरमट बणाव लेव, तो ई बी मे लोव तो आब ई नई सगती ता सवर ई नई ।’

अनी विच मे ई पूछ लियो— इण सू थारो प्रयोजन ?”

फिलिप उथळा दियो— ‘टावरपण म निमाग री पकड सबळी हुब । अक्कर सावळ याद कर योडी बात फेर सजा-ई बिसरीज कोनी । निमाग म लवक भी हुब निण सू करन भात भात री याता रो भडार बडा या छोग समारण री उण म क्षिभता हुब । उडू ज्यू ऊपर चन्नी अर फेर ढळनी नाव, दिमाग री आ सगती घटती जाव अर अक्क वगत इसी आव, क आदमी न खुद आप र दिमाग माव जू भळ आवण लाग जाव हुआ न आव जिक म तो इचरज ई बाई । अनी, जद ओ बाळपण रो गुलाबी भोर बीत जाव फर भलेई कित्ती ई आख्या फाडो वा परमान वेळा तो हाथ आव ई कानी ।

पण फिलिप, तू कवणो काई चाव है ? अनी अमूकर पूछ्यो ।

अनी , मूडो उतारया फिलिप क्यो ‘भगवान तन दो टावर दिया है दोनू हसियार लाग । पण जे अबार अर दिमाग सू काम नई लेईज्यो तो ब साद कागद ज्यू कोरा-ग-कोरा रख जामी । जद ईनक आसी, अर आन जगल्ली

जानवरा ज्यू डील में पागर्बोडा, पण अणभण्या दखसी, तो धीरी लाख कोसीसा रं उपरायत भी ये टावर की सीस नई सबला । इण खातर, अनी, म्हारी येक अरज है, जिकी हू थारै आग करण न आया हू ।”

‘फिलिप, तू मन लजग्याणी ना घाल । हू काई जोगा हू जिको तू मन अरज करे । म्हारी नादारी री हालत म तू म्हार मू वात कर है, आ ई येक थारी मरवानी है, नई तो दुख री बडा म नडा ई कुण अड ?’ कयर अनी जमी कुचरण लागी ।

“अनी, देख आया टाररण में साग रम्बोडा हा, अर येन बीज न ठेट सु ई साबळ जाणता आया हा । हू तन येक वात कऊ । देख अनी, तू नटे ना । जे नटगी तो तने ईनक र प्यार री सौगन है । हू चाऊ क दोनू टावरा नै इस्कूल म भरती करावय दू । अनी, आ इती सीक भीख अर आ ई मरवानी है जिकी हू थार मू चाऊ हू । क्येर फिलिप अनी र सामा भावयो ।

अनी चुप ।

‘दख अनी, आ इसी गर सोच म पड जिसी तो कोई वात ई कोनी । टावरा री पढाई मू ईनक नराज तो पढायत को हुव नी । उलटो वो तो मोकळो राजी हुसी । अनी, येक वात तो आ है क म्हारै पीस टक्के री कमी बोनी जिसी तने ठा है । थार टावरा खातर जे हू दो पीसा लगाय दू, तो म्हार की फरक पडै कोनी । इण र उपरायत ई जे थारै मन में की बिचार आवतो हुव, तो ईनक र आया मू भले ई तू मन, थार जच तो पीसा पाछा देय दिए । पण अनी, तू मन अब टावरा नै भरती करावण दे ।’ कयर फिलिप अनी र बेट वाल्टर माथ हाथ करण लागयो । वाल्टर री बैन मेरी भी फिलिप रें वन आयर भूमगी, धर बी लाड मू मेरी न आपर खाल म बठाणी ।

अनी हाल उथळो नई दियो ।

फिलिप कयो—“अनी, देख, अ किसान सोवणा टावर है । हा, तो वोल, तू अब मन काई कव ?”

अनी आपरा नैण भीत कानी करया बोली— हू आन म्हारी गरीबी अर साकड भीड र कारण इसी सुगली अर फुग्रड लागू हू क थार सामो मू डो करण री म्हारी छाती को पडैनी । ईनक र विजोग, अर ऊपर मू नादारी म्हारी कमर भाग नाखी । जद तू घर में आयो, तो म्हार दुख री दगियाव उमडगयो अर बी म्हारी सरधा तोड दी । फिलिप, अब थारी वात सुण्या मू म्हारै तरीर री रयो सया सत ई नीसरयो । पण फिलिप, थो मन पडो भरोसी है क ईनक जीव है । जद बा पाछा आसी, तो तू थार गरब री बिन ईनक न भनाव न्ये । ईना

केइ रो श्रीसाप माथे राखण आळो कानी । वो थारी पाई-पाई उतार देसी । धन रो करजो पाछो उतारीज सक, पण फिलिप जिकी दया, जिकी उदारता ते देखाळी है बा उतरण री कोनी । जे हू म्हारी चाम री थार पगरस्या बणवाय हू, तो भी इणरो बदला नई उतरै ।”

फिलिप क्यो—“ता अनी, हू आ समभलू क त म्हारी अरज कबूल करली, अर हू टाबरा न मदरस घाल हू ?”

अनी अब आपरो मू डो भीत कानी सू घूमायर फिलिप कानी क्यो । नणा मू नीर भरतो हो जिण सू अनी रा गोरा गोरा गाल चिपचिपा हुयग्या हा । दोठो सावळ जमती नई ही, पण तो ई अनी फिलिप रे सामो भाकी, अूभी हुई अर बोली—“फिलिप, म्हारी ओडी बगत मे ते म्हार टाबरा री बाव भाली है आन हूवता न उबार्या है, तो तन भगवान वधासी ठाकुरजी तन सुखी राखमी ।” फर अनी फिलिप रे नंडी आई, अर फिलिप रो हाथ आपर हाथ मे भाल्यो अर आपरी त्रिगयता जतावण खातर दोना हाथा सू फिलिप र हाथ न प्यार सू मसळ्यो । मेकायेक अनी री आख्या भीजीजगी, सास ऊचो चढग्यो अर वा फिलिप रो हाथ छोडर लारल कानी, छाट सीक बगेच म गई परी ।

अनी र स्पश सू फिलिप र सरीर मे हळको-सीक बीजळी रो करट दोडग्यो हुव ज्यू लखायो । बी सोच्यो क हू सफळ हुयग्यो, अर म्हारो मनोरथ पूरण हुयग्यो । बीर डोल मे चोगणी फुरती आयगी, अर वो अकास मे उडतो हुव ज्यू आपर घर कानी दुरग्यो ।

स्याणा टावर

दूजें दिन भैनी र घर भागें सू निकळती बगत टावरा न फिलिप हेलो करयो । भट वाल्टर बारें आयो । फिलिप कागद मे लपटयोडो कपडा रो ओक बडळ भलावतो बोल्यो—‘धार अर मेरी खातर है । अनी माय सू आई, उणसू पैली तो फिलिप गळी ई लापग्यो । अनी लार भाकी, पण फिलिप मुडर देखण री चेस्टा करी कोनी । कपडा लेवतो अनी सवी जरूर, पण टावरा न अनाया रा हुव ज्यू कित्ताक दिन राखती ? नवा गाभा पर्या सू टावरा रें चरा माय गम्योडो नर पाछो बावडग्यो, अर दोनू रत्ती आळा टावर दीसण लाग्या ।

वाल्टर पूछ्यो—‘मा फिलिप म्हारें काई लागें ?’

मेरी भी बोली—‘मा, फिलिप म्हार काई लाग ?’

दोना र मू डा सू सागी सवाल सुणर अनी पली तो सरमीजगी फेर मुळकी, अर बोली—‘फिलिप साव कित्ता चोखा आदमो है ।’

‘हा, मा, चोखा तो है, पण म्हारें काई लाग ?’ वाल्टर फेर पूछ्यो ।

मेरी बोली—‘हू बताऊ काई लागें । आपारें लाग फिलिप चाचाजी ।’

वाल्टर कयो—‘लाग चाचाजी, ठा घणी, हा मा, तू बता । आ मेरी तो भट बिचाळ बोलण लाग जावें ।’

अनी कैंयो—‘बैन री बात ठीक है बेटा ! अ धार चाचाजी लाग ।’

वाल्टर नई तो कबूल कर लेवतो पण पली मेरी वताय दियो, इण सू वाल्टर र कबूलण री कम जचो । बी कयो—‘मा, तू तो हरेक बात मे मेरी री हां मे हा रळाय देव । मनै साच बताव, फिलिप साव म्हार काई लाग ।’

‘अच्छया, जोजफ साव धार काई लाग ?’ अनी वाल्टर कन सू ई याव करावण खातर पूछ्यो ।

‘जोजफ साव ? ब तो चाचाजी लाग ।’ वाल्टर कयो ।

तो फिलिप साव भी चाचाजी लाग ।’ मेरी बोलगी ।

‘अरे तू ना बोल म्हारी बडी वन । धार जित्ती अक्कल ता म्हार म ई है ।

थार सू वसी भले ई हुवो घाहू कोनी ।' कयर वाल्टर मेरी र सामन आपर नवा गाभा म अकडर अूमग्यो ।

अनी पूछ्यो—'जोजफ साव थार काका काई हिसाब सू लाग ?'

'क्यू मा, तन किसी ठा कोनी ? जोजफ साव तो बापू रा भायला है । वाल्टर मेरी र सामन भाक्यो क मई इसा इसा सवाला रो उथळा तो मन ई देवणा आव है ।

मेरी बोली—'म्हार सामा क्यू अकड है, वाह मई वाह, तू आछो भाई हुयो । बन र आग कोई भाई इया आपरी सान दखाल या कर ?'

अनी क्यो—'आछा बन भाई आपस मे जिद कर कोनी, भगड कोनी । थे तो दोनू स्याणा हो फर आ काई बात ?'

वाल्टर की बोलण आळो हो, पण अनी बिचाळ बोलर क्यो—'ज्यू जोजफ साव थार बापू रा भायला है नी, बिया ई फिलिप साव थार बापू रा भायला है । अथ बताव, फिलिप साव थार काई लाग्या । थारी अकल री पारख कह, बोल देखाण ।

फिलिप साय चाचजी लाग्या, और काई लाग्या । कयर फर वाल्टर गरब सू मेरी सामो भाक्यो ।

इत म मेरी बोली— चुप, फिलिप काकाजी आव है । वाल्टर सामन भाक्यो, अनी आपरा कपडा भडकाया, जित फिलिप माय आयग्यो ।

वाल्टर क्यो—'काकाजी ये देयग्या जिवा कपडा इत्ता चोखा है इत्ता चोखा क काई बताऊ ?'

फिलिप वाल्टर न गादी मे उठायर बीरा लाड करण लाग्यो ।

वाल्टर रा लाड हुक्ता देखर अकेर-सीक अनी र गाला माथ थाडो सोक सतोस भळक्यो, पण सतोस री रेखावा इत्ती खीण ही क फिलिप न वारो पतो पड्या पतो ई ब विलाइजगी ।

फिलिप पिलग माथ बठग्यो । अडे-छेड मेरी अर वाल्टर बठग्या । सामल मूढ माथ अनी पसवाडो देयर बठगी ।

फिलिप खुज माथ सू दो बिस्कुट काडर पूछ्यो "बोली, बिस्कुट कुण लेसी ?"

फिलिप रो सवाल पूरो हुया पळी ई वाल्टर बिस्कुट भपटर लेय लियो अर गटकावण लाग्यो । मेरी ना ता बोली अर ना बीन वाल्टर री मगताई आछी लागी । बा फिलिप सू निजर बचायर वाल्टर सामी करडी करडी भावी पण वाल्टर बीरा परवा करया बिना बिस्कुट खावतो रयो ।

ફિલિપ મેરી સામો વિસ્કુટ કર્યો । યી ગ્રાહ્યા હેટી કરલી । વાલ્ટર કંયો—
“ચાચાજી, ગ્રા નઈ લેવ, તો મન દેય દો । નઈ લેવ જિક રા નોરા નઈ કરણા ।”

ફિલિપ હસણ લાગ્યો ગ્રર બી છુજ માય સૂ દૂજો વિસ્કુટ વાઢર વાલ્ટર ન ફેર દિયો । ફેર મેરી ને કંયો ‘લેયલે વેટી ।’ મેરી દબો ગ્રાહ્યા મા સામી ખાકી, ગ્રર વઠીને સૂ જદ હકારે રી સન મિલગી, તો મેરી વિસ્કુટ લેયર ગ્રાપર હાથ મે રાખ લિયો । ફિલિપ કંયો—“લા લે વેટી, હાથ મે વિસ્કુટ લરાવ હુજાસી ।” મેરી વાત માનલો, ગ્રર યોડો યોડો વિસ્કુટ તોડણ લાગળો ।

ગ્રની માય ગઈ, પાણી રી ગિલાસ લાઈ, ફિલિપ ન ધામો ગ્રર બો પૂણી ગિલાસ યીયગ્યો । ગિલાસ ને ધોયર ગ્રની ઠોડ ઠિકાણે મેલર પાછો ગ્રાપરી જગા ગ્રાયર વઠળી ।

“થે ગ્રા વતાવો કેં થા દોના માય સૂ ઘણો સ્યાણા કુણ હે ?” ફિલિપ પૂછ્યો જિવ સૂ પલી વાલ્ટર ઝયલો દેય દિયો—“હૂ ।”

ઇત્ત મે તો વારી માય સૂ કેઈ ટાવર દોસ્થા જિવા ઘસ્તા લેયર પટ્ટાને જાવતા હા । ફિલિપ કંયો—“સ્યાણા તો ગ્ર ટાવર હે ।”

વાલ્ટર પૂછ્યો, “કિયા ચાચાજી ?”

“ગ્રરે મઈ, ગ્ર પઢાણે ઇસ્કૂલ જાવે ।” કંયર ફિલિપ વાલ્ટર રા હાટ ચૂમ લિયા ।

“ઇસ્કૂલ જાવે જિવા સ્યાણા હુવ ? તા મા મને ઈ ઇસ્કૂલ મેજ, હૂ ઈ પઢણ ન જામૂ, સ્યાણો બણમૂ ।” ફેર વાલ્ટર મેરી ન કંયો—“મેરી, જે સ્યાણી હુવણી ચાવ, તો તને મો ઇસ્કૂલ જાવણો પઢસી ।”

“હા, મા,” મેરી કંયો—“હૂ ગ્રાપ ઇસ્કૂલ જામૂ ।”

फिलिप बापू

दोनू टावर न मदरस घाल दिया, भर मास्टरा न चोखी तर मोळावण देय दो कै हाल नवानवा है जित्त थोडी हिंयाळी सू पडाव । पढरण जावण सू पली टावर अंतर फिलिप री चक्की आव । हसी-तमासा करन केर मदरस जाव । दोपार री छुट्टी मे केर फिलिप री चक्की आव । मन भावतो दोपारो करन केर पाछा इस्वूल जाव । जद घर री छुट्टी हुव तो केर पाछा कळचक्की मांयकर आव । फिलिप काम मे लाग्योडो हुव भर अनी री राजी खुसी रा समाचार पूछ ।

अनी सू मिलण खातर फिलिप री मन छपपटावतो, पण अनी न लोग हळकी नई कवण लाग जाव इण डर सू वो अनी र घरे नई जावतो, भर टावरा सू समाचार जाणर ई जीव न थावस देय लेवतो । किती ई बार बीनै अनी सु वाता करण री, बीर वन बठण री, रळी आवतो, पण लोक-लाज र कारण वो मन भाय कबजी राखतो भर घर म बढणो तो भळगो रयो, अनी री गळी मे ई पग मेलतो कोनी ।

पण अनी खातर बीरो जीव अडतो रवता । अनी री सायता करणी चावतो, पण कर नई सकतो । कठई अनी आ नई सोच क फिलिप मन गरीब जाणर म्हाारी सायता कर—इण बात रो बडो ध्यान राखतो । बीनै ठा ही कै अनी रे घर मे रोटी रो जुगाड कोनी पण केर भी खुल्ल रूप मे वो सायता करणी चावतो कोनी । जद टावर घरे जावता तो बार साग दो दो तीन-तीन सेर भाट री पोटळी बाप देवतो । मेरी न कवता—“तू अनी नै कय दिए क नवी फसल रा गऊ आया है, आरी रोटी घणी सवाद हुव इण कारण फिलिप चाचाजी भाटो भेज्यो है ।” इणी तर घर री गाय रा कयर माखण भेज दिया करतो । ‘बीत फाइन’ कयर कपडो भेज दिया करतो । कदेई गुलाब रा पुसव भेजतो—इण बसत रा अ पलडा पुसव है । कदेई कवतो—अ जावती बसत रा पुसव है । केई बार सुसिया भेजतो—इण जात रा सुसिया कठ-सीकई लाव ।

टाळता थका भी कदेई सीक तो फिलिप अनी सू मिलण नै पूग ई जावतो । फिलिप न भरोसो हो क अनी अब बीसू घुळ मिलर बाता करसी, हससी, बोलसी पण आ बात नई हुई । फिलिप र उपकार भर सनेव रै बोळू अनी रो हिरदो

इत्तो गदगद भर दब्योडो हो क जद फिलिप मिलण न आवतो, तो अनो उण सू पूरी बात ई नई कर सकती। वो जद कोई बान पूछनो, तो 'हा' भयवा 'ना' मे उयळो देय देवती भयवा जे सरतो हुवनो तो टिचकारी भयवा नस सू ई काम बाढ लवती।

अनो बाव फिलिप सू बात करो या ना करो, अनो रै टाबरा खातर इण धरती भाय फिलिप सू वालो दूजो कोई सकस नई-हो। जद ब आपर घर मे हुवता, तो फिलिप वनै जावण न तोडावण लाग जावता। जद फिलिप कन जावता, तो जोर सू हावा करता, दहबड दहबड अडोदडी बीर भाय पड जावता भर आपरी भीठी बाणी सू फिलिप र घर न आणद सू भरपूर कर देवता। फिलिप रै घर मे ब करता ज्यू हुवतो, वारी इ छया रै खिलाफ अक पत्ता ई नई हिलतो। घर-घणी जाण टाबर ई हा, फिलिप तो बारो मुनीम हो। फिलिप र किरपाळू वरताब टाबरा र हिरदा न इण भात जीत लिया क बानै फिलिप बिना पळ-छिन खातर भावडनो भोगो हुयग्यो, भर आप र भरपूर प्रेम र कारण, काई ठा कद सू, बा 'फिलिप बाबाजी' कवणो छोड दियो भर 'फिलिप बापजी' भर 'बापजी तथा 'बापू' कवणो सरू कर दियो। फिलिप भी इण बात रो पूरो ध्यान राखतो कै उण रै बाप-पण मे किणो भात री कसर भयवा कमी नई रव। टाबरा री छोटी-मू-छोटी सिवायत भाय भी वो कान ढेर देवतो, भर बीन अळगी करण री बीसीस करतो। वो टाबरा साग टावर बण जावतो। वासू कूडेई-कूडेई रीसाणो हुवतो, फर पाछो राजी हुवतो, पर जोर-जार सू हसतो तथा हसावतो।

भव ईनक न गयै नै दस, पूरा दस बरस गुजरग्या, पण कोई पुरजोक समाचार पावण रो काम कोनी। टाबरां भव मा न पूछणो छोड दियो क कद भासी, भर बै भा ई समझण लागग्या कै फिलिप ई बा रो बाप है।

टावरा री रली

सरदी री रत । ढळतो दिन । टावर हेजल र जगळ म फळ तोडण न जाव । टावरा न जावता देण, मेरी घर वाल्टर भी जावण रो मनसोबो बांधर मा बन गया । वाल्टर कयो—'मा आज तो सगळा टावर फळ तोडण ग्यातर हेजल रुखा र जगळा म जाव ।'

टोलिय री निवार खाचती-खाचती भनी कयो—'हू । मेरी कयो— 'घापा ई चाला मा ।

भनी फेर कयो— हू ।'

'तो कपडा परन त्पार हु जावा ?' वाल्टर पूछया ।

भव भनी रो ध्यान पळटयो । वा सामन भांकर बोली— 'बाई बान है ?'

वाल्टर कयो—'हेजल बन हालां ।

भनी—'नई बेटा ।'

मेरी—'सगळा जाव, मा ।'

भनी—'सगळा न जावण दे । घापा र सगळां री होड घोडी है ।'

वाल्टर— पण मा, चाल तो काई हुव ? घापां तो कन्ई चालां ई कोनी । रूजा टावर तो ई मौसम मे छुट्टी घाळ हरेक दिन जाव ।'

मेरी—'मा म्हे तो हाल हेजल-बन देख्यो बोनी । इस्कूल म म्हारी सहेल्या कवती क व तो सुपारयो रा भोळ भर भरन लाव ।'

भनी बोली कोनी घर डोलियो विचाळ छोडर वा अश्विन्य डोलिये माघ गुढगी ।

क्यू चालसी नी मा ?' वाल्टर पूछयो ।

भनी चुप ।

मेरी वाल्टर न मन करी— हा, हा हालसी, हालां कपडा परा ।

दोनू जणां कपडा पर-परायर भनी र डोलिय कन घायर ऊमग्या ।

मेरी—'म्हे त्पार हुमग्या । तू थारा गामा बदळ ल ।'

टावरां रो इत्ता मन देखर अनी सू नटीज्या कोनी । बा कपडा परण लागी ।

जद कपडा परन ह्यार हुयगी तो वाल्टर कैयो—“बापू न साथ ले लेवा ?”

“क्यू, फिलिप बाई करसी ?” अनी पूछ्यो ।

वाल्टर कैयो—“मा, फिलिप बापू म्हाने चोखा घणा लागे । म्हांस तमासा कर । बै साथ हुसी तो घणा मत्रा आसी ।”

अनी बोली कोनी ।

मेरी कयो—“म्हे बुलायर लावा ।”

अनी पाल्वा कोनी, अर ब दोनू सैपूर घाल सू हाफता-हाफता फिलिप री चक्की पूग्या जठे आट सू धोळो घप्प हुयोडो सतमाखी ज्यू फिलिप आपर काम म जुटयोडो हो ।

आप र कपडा र आट री खे लागण री परवा करया बिना ई वाल्टर फिलिप र मगरां र बारकर आपरा हाथ पूग्या जितो घेरो घाल दिया ।

‘अरे अवार कपडा-लत्ता परन कियां माया ? कठई जावण री त्यारी है काई ?’ कयर फिलिप आपरा हाथ झडवाया, अर वाल्टर र गाभा माथ लाग्योड आटे न उतारयो ।

वाल्टर फर फिलिप र बिपग्यो, अर कैयो—‘हा, चालणा है, भट काम छोडो, कपडा परा ।’

फिलिप वाल्टर रा गाल हाथां मे दबायर, थोडो मुळकर फर चक्की र काम मे लाग्यो ।

मेरी कयो—‘बापू फुरती करो, आपां न हेजल बन म हालणो है ।’

क्यू—आज काई है हेजल-बन म ? केर कदेई हालसा ।’ फिलिप कयो ।

“नई, बापू, आज हालणो पडसी ।” मेरी सामने ऊभर बोली ।

“पण आज म्हार काम घणो है । लोगा रो पीसणो आयोडो है । टेम माथ आटो नई दोरीजसी तो ओळमो आसी ।” कयर फिलिप आटो तीलण मे लाग्यो ।

वाल्टर कयो—“हा, बापू, हू जाणू । यान हालणो नई हुब जद थे काम घणा, रो मिस कर लिया करो हो ।”

फिलिप हसर वाल्टर र मगरां मे भेक देखावटी, कस्योडो, पण चोट करण मे पोला-सोक मुक्को लगायो । वाल्टर हसर मगरां मे खाडो कर लिया ।

मेरी कयो—‘बापू, काम तो थोमस कर है, थे हालो परा तो काई हुब ?’

मेरी अब बडी हुवण लागी । फिलिप न बिचार आयो क नकारी करया ई री कवळी भावनावां म ठेस पूगसी । इण करण मेरी न समभायर कैयो—“देख बेटी,

या दिना काम की बेसी है, भर भेकल भ्रादमी सू घाटो पीसणो, रुक्का काटणो घाटो तोलणो, अ सगळ काम सावळ ताव भाव कोनी । भर देल बेटी, जद नोकरा र भरोस काम छोड देऊ तो लार सू भोळभो ई भाव । नोकर भाव्या भाग तो फेर ई भाव्या री सरम सू, आपरो काम करता रव, भर ज्यू ई बान पोल लाध, ब गडबड गोटाळा कर ई देव ।

बापू, नीठ तो म्हा मा न हालण खातर तयार करी, भर जद म हकारो भर लियो, तो अब थे भडग्या ।' कयर मेरी आपरी परेसानी देलाळो ।

भनी रो नाव सुणता ई फिलिप र हाथ मायली कुडछी घाट र डोल म ई छूटगी । "तो भनी भी हालसी ?" बी इचरज भर कोड सू पूछयो ।

"हा हालसी बापू थे फुरती करो । वाल्टर ताकीद करो ।

हण म्हारो हालणो ठीक को रव नी । सायद भनी र म्हारो जच नई जच । थे दोनू ई भनी र माथ जावो परा ।" कयर पाछ उयळ खातर दोनू टाबरा सामो भावयो ।

'अरे बापू मा न पूछर तो म्हे भठ भाया ई हा । बा तो कपडा परयोडी पान भडीक भर थे टाळमटोळ करो । बापू, थ चोखा भ्रादमी कोनी । कयर वाल्टर फेर फिलिप सू लिपटम्यो ।

फिलिप आपरो डील भडकायो । दूजा कपडा परया । नोकर न भोळावण दी— हू अबार आऊ । पीसणो बराबर करतो रये । घट्टी खाली नई रगडोज इण रो घ्यान राखे । पीसा टक्का दिणार गल्ल म घाल दिये ।"

मेरी भर वाल्टर दोना फिलिप रो भेक-भेक हाथ भाल लियो भर करण भाग्या—"हालो बापू हालो हालो बापू, हालो ।"

फेर हेजल-वन में

आज कित्ता ई बरसा पछ अनी नवा गाभा परया हा, इस कारण बीन प्रापन अपरोगा सा लाग्या । वा काच र सामन ऊभी, तो हाल बीर चर सू जबानी रो नूर दुल्लो दीसतो हो, पण ईनक री गैरहाजरी मे सजधजर निकळण म बीन मरम लखाई । जद वाल्टर भागतो भागतो आयर बोल्हो — ‘मा ताळो ढक, बापू प्रायग्या’, तो अनी कयो — ये तीनू आग चालो, हू आऊ हू ।”

फळ साडण खानर धेला अर गडा लेयर टाबर फिलिप साग टुरग्या । ब घाळीस पचास पावडा गया जित्त अनी ताळो ढकर हेजल वन कानी रवाना हुयगी ।

फिलिप लार भाकयो । वाल्टर कयो—‘वा देगो वा आवे मा, मुखमली फराक अर लाल मोजा परयोडी । बापू मा आज कित्ती फूटरी लाग । म्हे तो इया ऋपडा मे क्नेई मा न देखी ई कोनी । आ तो बादा पुराणा गाभा राखे ।’

फिलिप चाल धोडी मधरी करणी । अनी तो पग खाया धरती ई ही । वा बान पुगगी ।

वाल्टर कयो—‘देख मेरी हू म्हारै फळां माय सू तन अक ई नई देऊलो । तू धार पारा तोडे, अर भेळा करे ।

मेरी बोली—‘भाई तू भले ई मन न दिए पण हू तोडसू जिका मांय सू तू पार जचै जित्ता ले लिये । तू म्हारो भाई है नी ।’

वाल्टर कयो—‘बन हू तो तमासा करतो हो, आपा दोनू रळेर ई तोडसा अर माग ई भेळा करसा अर खासा ।’

फिलिप वाल्टर रो हाथ भाल लियो—‘देख बेटा पग रपट जावलो गोडा भांग जावला, म्हारी मांगळी भाल ल ।”

वाल्टर अक बार तो मांगळी भाल ली, पण फेर पाछी भट दैणी छोडदी अर आपरी मरजी सू भांग मागर पाड माय चढणो सरु कर दियो । अनी लार सू हेला कर—‘वाल्टर, धीरै चाल ।” वाल्टर लार भाकर मुळक दियो—‘मई मा, भव हू बडो हुयग्यो तू हरे जिसी कोई बात कोनी ।’

जद पाइ रो घापीटा घायो, तो घनी हांफगी घर पूरी बोसीत रँ उपरायत भी बीरा पग उठणा बंद हुयग्या । बा बोली— फिलिप, म्हार होल मांयकर घेकाघेक सण्णाटो नीसरग्यो घर म्हारा सरघा दूटगी । हू भठ ई घमी पाऊ ।'

“हा, हा, कोई घाट बोनी । जगा चाखी है, घराराम कर घनी ।” कयर फिलिप घनी र साग बठई ठरग्या । छोटा टाबर बठ मू ढाळ म उतरग्या ।

वाल्टर कयो—‘ मरी, जेय, घो भाइ कित्तो सडालूम हुयाडा है । पण म्हारो ता हाय इत्तो ऊचो पूग बोनी, तू तोड तोडर म्हार पल म घालबो कर ।

मरी बोली—‘ ला तू, मन गडो द । पळ तोडण खातर तो घापां गडो लाया ई हा । हू भा ढाळी गेठ मे घडायर घघुणी देऊ पर तू देख मजा ।’

मरी घघुणी लगाई घर घडाघड पळीं रा बिरसा हुवणी लगाई । वाल्टर घर मरी खूब फळ खाव घर पलां म मर । घेव पेठ मूत सेव, तो दूजोड माय दूक, दूजोडो साफ कर सेव तो तीजोड माय पूग ।

वाल्टर घर मेरी जियां घोर भी पणा ई टाबर पळ तोडण खातर घर भेळा करण मे जुटयोडा हा । व घापस मे बातां कर घेव दूसर न हैला कर, भीड भगडो भी कर इण तर टाबरां री बोली मू सगळा हेजल-वन मू जण लाग्यो ।

घनी न याद घाया क घाज मू बेई बरसां पत्नी, हेजल-वन र पाड री इणी जगा, बा ईनक र साथ भठ घराराम घर घाणद म बठी ही । ईनक रँ साथ सुज मू काटयोडा व पळ याद घावण र वारण ई घनी रा पग घाग उठणा बंद हुयग्या हा ।

फिलिप घनी र वन तो बठग्यो, पण वो भा बात बीसरग्यो क बारें कन घनी बठी है । बीन वो दिन याद घायो जन्, घाज मू बेई बरसां पत्नी माद बाप री चाकरी र वारण, हेजल वन म मोडा पूग्यो, घर घाग घायर देख तो उण री प्रेयसी घनी ईनक र साथ गळवास्तही घाल्या इणी जगां बठी है घर ईनक रो मूडो घनी रा लालचुट्ट होठ चूमण खातर भुवयोडो है । फिलिप न याद घायो क उणर काळज मँ कित्ती करडी चोट पूगी ही, घर उण चोट रो वार छाती में लिया लिया वो चोर ज्यू किए तर चुप चाप बठ मू सिरक्यो हो । उणी बगत मू ईनक घाग घायग्यो घर वो ईनक मू लार रयग्यो हो ।

घनी घापर बिचारा में दू-योडो रँई घर फिलिप घापरी उण काळी घडी में ।

फर फिलिप मायो उठायर बोल्थो 'देख, भनी, व किता रमै खेल है ।
 प्रवाज सुणीज है नी बा री । ओ देख, वाल्टर बोल । घा देख, मेरी री
 प्रवाज आई ।'

भनी बोली कोनी, सायद बी सू बोलीज्यो ई कोनी ।

'इत्ती यक्की भनी ?' फिलिप पूछ्यो ।

भनी प्रबोल ।

'हा यक्की भनी ।' फिलिप ब्यो ।

भनी बोली कोनी बी आपरो मूडो हेठो कर लियो भर हयाळयां मे
 धान लियो ।

फिलिप ब्या— 'ठोक हैं भनी, धार जच ज्यू कर । तू धारी मरजी री
 मालकण है पण ईत्ती म्हारी कयोडी ध्यान म राखल क तू ओ काम आछो को
 करेनी । आ बात मानू कै धारो ईनक नई अयाग सनेव हो, भर ईनक भी तन
 भरपूर मुख दियो भर ओर सवायो सुख देवण खातर ई लाई बिदेसा गयो, पण
 हाण लाभ किमा मिनगा र काबू म थोडा ई रव । जेईनक रो सरीर कायम हुवतो,
 तो वो भवार तई अठ धाया बिना, थारें सू भर धार टाबरा सू मिल्या बिना कोई
 भाव को रवतो नी । पण जद वो भायो कोनी इण रा अरथ आपेई समझ म आय
 आवणो चाईज ।'

"मन टाबरा सू भी मालम पडी है क तू हरदम ईनक न याद करती रव
 भर उग री याद मे केई बार कास ई बठ कोनी । किन्ती ई बार तू जाज देखण
 खातर समदर र वनारें जाव । पण भनी, काई तो अकल सू काम ल । परमात्मा
 कीं तो तन अकल दी हुवली वा धारी खोपडी सफा खाली है ? 'जाज, जाज ।
 कठ है जाज ? दस बरस गुजरग्या । जाज तो डूवग्यो । हू कैऊ भनी क जाज
 डूवग्यो । जे ईनक रो जाज नई डूवतो, तो वो अठ धाया बिना किणी हालत नई
 मानतो ।'

'भनी, भ टावर दीस तो मन तगदीरधारी है पण काई न काई पुयाई
 माडी भी नाग । ऊगता ई तो बापडा बाप सू बिछडर अनाथ हुयग्या, भर तै जे
 ईनक र बिजोग म भुरभुर नै सरीर छोड दियो, तो अ जाबक अनाथ हुजासी । भनी,
 'त्ती निरदयो ना बण, धार जायोडा माथ तो दया राख । साच तो सरी जे तैं आख
 मोचली तो फेर धारो धणी घोरी कुण है ।'

भनी बोली— 'भवार मन ईनक रो ध्यान को भायो नी पण टाबरा री
 प्रवाज म्हार काना मे पडता ई हू बिचार मे पडगी—अेक बगल तो वा ही जद

आरो बाप भान रुपिय कवा करावना । इत्त मे भी बीन सतोस नई हुयो, जद वा विदेसा कमावण न गयो, मन म अ सपना नेयर क पाछो मालोमाल हुयर भासू भर म्हार टाबरा न मिनख बणासू । फिलिप वित्त निरधक भर कूडा हुव मिनख रा सपना । ईनक रा लाडला आज पारका री दया माथ पळ ।—मन मे इए बिचार र सागे ई म्हार मन म मूनवाड लखावण लागी ।”

अ नी री बात सुणर फिलिप अ नी र नडो सिरकग्यो भर बोल्थो—“अ नी, हू तौ अक बात कवणी चाऊ । म्हार दिमाग मे आ कद सु है, आ भी मन ठा कोनी । हू निरी बार सोचू क तौ कऊ, पण म्हार सू कंईजे कोनी । आज म्हार जचै है क म्हारै मन री बात बार निवळी चाव । अ नी, जे तू ट डे दिमाग सू सोचसी, तो थारी समझ मे आपेई आय जासी क जिको सबस दस बरसा पत्नी गयो, भर गया पछ जिक रो कोई सनेसो या समाचार ई आवण रो काम कोनी, वा जीवनी हू सक ? की भाव ई हूसव कोनी । हां तो अ नी हू म्हार मन री बात कवणी चाऊ । अब तू मन कवण दे—

“अ नी म्हार की रुपिया है, पीसा है, नोकर है चाकर है । आछ सू आछा गामा परणन भर आछ सू आछो भोजन मी जीमण न मिल । इसी कोई भी जिनस कोनी जिकी अक आछ ईमानदार मिनख वन हुव भर म्हार वन नई हुव । अठौनै तू थार बानी देख । ना मिनखाचार री राटो, ना गाभा । ईनक गया पछ तू जूण सीक पूरी करे । सगळा लोग घूमण फिरणन, सल सपाटे मे जावै, पण थार खातर जाएँ अ चीजा मना है । थारी इसी हालत मन बरदास को हुव नी, पण दुनिया रो डर भी लागै । मन म हुवता थका भी हू थारी सायता, करणी चाऊ ज्यू कर को सकू नी । हू थार सू मिलणो चाऊ, थारो म डो देखणो चाऊ, थार सू बात करणी चाऊ, पण थार घरे आ सकू कोनी । लोग कबै, लुगाया हुसि थार हुबै, भर मिनख र मन रा भाव लख जावै । हू सोचू, तू ताडगी हुबैली क हू काई कवणो चाऊ । आ ई बात, क अ काम हुव कोनी जित्त तई आपा ब्याव नई कर लेवा ।

“अर अ नी, देख—वाल्टर अर मेरी मन बापू अर बापजी कव । पण जित्ते तई आपा म अछगाव रबै, अर आपा ब्याव र डोर म बंधर अक नई हू जावा बारो मन बापू कवणो अर म्हारो बान बटा-बेटा कवणो सरासर फालतू अर निर धक है । हू जाएँ हू अर समझू हू क बै मन बाप न कर ज्यू ई प्यार कर, अर अर हू भी बान इसा ई समझू जाएँ व म्हारा आप रा हुव । आज तई म्हार मन मे कदे ई इसो भेद को आयो नी क अ म्हारा नई, पारका है ।

‘अनी, जुदाई अर अनिश्च रा अ दोरा बरस बीतग्या जिरा तो बीतग्या, पण मन पक्को भरोसो है क अर्ब, इए ऊमर म भी जे तू भटपट म्हार सू परणीज जाव, तो हाल भी आपा बिता ई सुखी अर भागमाळी प्राणी बण सका हा जित्ता भगवान आपरी दुनिया मे बणाया है। आपा सू बेसी भागसाळी दूजो कुण हू सक ? जठ मिनख लुगाई न चाव, अर लुगाई मिनख न चाव बठ खिस्टी रा मगळा सुख पगा म रुळ ।

“तू पूछ सक है—‘किया ?’, तो ल सुण । पलडी बात तो आ है क म्हार वन लिछमी रो मुकळायत है । केई चीज रो ताडो कोनी । मन म उठए आळी इच्छावा न धन रै अभाव मे मारण रो जरूरत कोनी । घर म भाव ज्यू खावो, सुवाव जिमा बढिया सू बढिया कपडा परो अर नोकरा माय हुनम हलावो ।

‘दुमरी बात आ, क हू पली सू परणीज्योडो कोनी । जे अ्रेक लुगाई पली सू ई हुव तो घन दोलत हुवता थका भी दूजो लुगाई घर म आया सू राड ई पलन पई । दो जुगाया न राजी राखणो किसो सज काम है ? घर दोना माय सू जे अ्रेक विराजी रव तो घर रो सायती भग हू जाव ।

“तीसरी बात आ क जे पलडी लुगाई मर जाव, पण लार नाना नाना टावरिया छोड जाव तो दान पाळण पोसण आळा अर वा सू छातीकूटो बरण आळो भी बडा भारी सासो है । सौक रै टावर ना पाळणा तरवार रो धार म थै चालणो है । तू जाण, म्हार ना तो लुगाई, अर ना टावर ।

‘चौथी बात आ क जे अबार धणी तूडो हुवै, तो भी हाड गळ बंध जाव, उलटो कमार घालणो पड अर हीडा चाकरी करणा पड । अनी आ जात भी म्हार म कोनी । हू पार सातेर मारसरूप कोनी ।

“पाचवी बात आ है क मन केई तर रो सोच फिकर भी कोनी । जे सोच है तो पारो है, अर पार टावरा रो है—तू सुभी बिया वणें, पारा टावर सुखी बिया वण आ ई बात रात दिन म्हार माय म चक्कर काड ।

‘आखरी बात आ है क ब्याव सगाई मे लाग बोखा भी न्याय जाव । आपस मे अ्रेक बीज न जाए कोनी, अर सगपण कर लेव । सगपण करती वगत तो लोग मूड म मिनरी मेलर बात कर, पण जद काम पक्का हू जाव, तो जर रा तीर छाडण लाग जाव । अनी, आपा तो आपस म अ्रेक बीज । ठेठ सू ई जाणता आया हा । अनी, हू तन आज बताऊ हू कै तन ठा है जिरा मू भी पनी म्ह तन प्यार करणा सरू कर दियो हो ।

‘अब ई जे अनी, तू म्हार सू छाटा लेवें तो आ फेर म्हार भाग रो बात ।’
कयर फिलिप अनी र सामो उचळ सातर भावयो ।

अनी र चर मायें दीनता छावणी, अर बा मधरी बाणी म अघर सीक बोली—‘फिलिप, थारें गुणा रो बखाण करण म आ लायण जीम तो किणी भात सिमरण कोनी । सण र आग सण री बडाई करणी भी नई चाईज, पण कदेई इसा मौका भी आव जद सू डामूड साची बात कवणी पड । फिलिप, हू तन मिनख नई म्हार घर न उदारण आळो अक देवदूत समझू हू । थारा उपकार विसरण जीम कोनी । म्हार हबत घर न तें बार काढयो है । थार जित्ता दयालू अर कवळ हिरद रा मिनख धरती माय जोया सू गिणती रा लाध । थारी दया भूलीजण जित्ती कोनी । आपर ऊपर कर्पोड उपकार न विसरणो पाप है अर हू पाप रो भागण वणी चाऊ कोनी । हू आ चाऊ क म्हार सू बण जितो हू थारो पाछो बदळो उताह ।’

‘अनी, तें म्हारी बडाई रा पळ बाध दिया । हू ता की लायक ई कोनी ।’
कयर फिलिप आपरी लुळसाई देखाळी ।

अनी कयो—‘फिलिप अक सिरकार बीन म जिका गुण हुवणा चाईज, व सगळा थार मे है अर थार सू व्याव करणआळी लुगाई राजस करसी । फिलिप, भगवान थारो भलो कर अर म्हार बिच घणामोनी जितस तन इनाम म वगस पण हू अक बात पूछू — ‘अक लुगाई दूसर प्यार कर सक ? तू आ साच क म्है ईनक न प्यार क्यो, ज्यू ई हू तन प्यार कर सकू ली ?’

फिलिप रो सास ऊचो चढयो । बी सास छोडण र बाग मे अक लावो सास लियो, अर फेर गुमसुम हुवग्या ।

अनी कयो—‘फिलिप मन जबाब तो दे । आ इसी बात त फाई सोचर मूड सू बार काढी ? थार सू मन इसी आस तो को ही नी । बाह रे फिलिप, भली फूटरी बात करी त ।’

फिलिप दो तीन मिट तई गू गो हुव ज्यू अनी र सामो भाकतो रेंयो अर बीनं इसा लखायो जाण पुरस्पोडी घाळी कण ई लोसली हुव । फर धीर धीर बी कयो—‘अनी, आ ता मन ठा है क हू ईनक री बरोबरी का कर सकू नी । ईनक आज सू सतर छठार बरसां पली थार सू व्याव करयो जद थारी उमर बाळपणो छोडर जवानी मे नीठ गई हुवली । थारी वा चित चोरणी सूरत हाल भी म्हार हिरद रो परता माय मडयोदी है । वो थाग रण, वो रूप वो जीवन, वा चवळाई अर बा

नाज—इसा गुण देवतावा रो खुगाया म किता लाव । पण ईनक बडभागी हा क थारै जिसी रूप किरण बी र ऊपर निछावर हुयगी । अनी, थार कारण म्है म्हार बापू न भी नाराज करथा । व सदेई कवता—‘तू व्याव कर ल, व्याव कर ल ।’ पण म्हार मन मे तन टाळर कोई दूजी सनल दाय ई नई आव । बापू मरग्या, अर म्हार व्याव रो व मन म इ लेयग्या । सस्कार रो बात अनी । पण म्हार खातर तो थारो अवार रो रूप जोवन भी मद र प्याल रो काम कर । ईनक सू इत्ता बरसा पछै भी जे मन थारा प्यार मिल जासी, तो ह सतोस कर मानमू । मनै वितो प्यार नई, वीसू कम करसी, तो ई काई आट कोनी, ह इण न वितो ई कर मानमू ।”

अनी रो आख्या डर सू भरीजगी अर वा चिरछायी—“म्हारा प्यारा फिलिप, थमजा । थोडो सोच—जे वंदास ईनक आयग्यो, तो फेर ?—पण ईनक आव कोनी, ईनक आव कोनी । म्हारो मन कव क ईनक आव कोनी, पण तो ई फिलिप, अरे बरस ठैर जा । अरे बरस तो कोई थणो कोनी । बगत जावता काई बार लाग, काल अरे साल बीत जासी । अर साल भर मे हू तो की स्पाणी हूनासू, अवार जिको अनिस्च म्हार माथै म भर्योडो है, व ईनक आयग्यो तो काई बरसू, वो अनिस्च मिट जासी, अर फेर कोई तर रो रफावट नई रैसी । फिलिप, इत्तो तू म्हारो क्यो मान ल—थोडो ठर, थोड सोर थमजा ।”

फिलिप रो गळो रुक्यो । नणा म उदासी छायगी, अर आख्या सरम सू भुकण लागगी । वो कयो ‘अनी, इया तो ईनक अर हू दोनू ई अरे ई बगत सू थारा चावण आळा अर प्रमी हा, पण थारी किरपा ईनक माथ थणी, अर म्हार माथ थोडो ही, इण कारण तै मन छोडर ईनक सू व्याव कर्यो । उण जर र गुटक न म्ह इमरत कर न पीयो अर हू थार व्याव मे सरीक भी हुयो । इनक न गय न दस बरस हुयग्या, पण हू इणी आस मे होक वदे न वदे तो अनी म्हार सामो भाकसी । आज थार सू गुलर बात रो मोको बिल्यो जद तै अरे बरस रो मौलत घाल दी । अनी, तन ठा है, हू तो ताजि दगी ठरतो ई आयो हू, म्हार खानर ठरणो कोई अनोखी बात कोनी, हू थार सातर थोडो अर ठर जामू ।”

अनी फर चिरछायी— फिलिप, अब हू वचना म वधगी । मन सिरकण न ठोड कोनी । अनिस्च रो अधारो आधो हुयग्यो । अब साल रो वण कर्यो है, उण म फेर नई पट । अरे साल हुया मू हू तन म्हारो वण पूरो करन दयाळमू । फिलिप, अरे बरस जाना तो कोनी ? जादा कायरो है ? मन भी तो अरे साल वाढणो है । हू वाढमू ज्यू थार मू निवळ कानी ?”

फिलिप कयो—‘अनी अब अरे बरस थारा मू हू फेर थार मू मिलमू ।’

थोड़ी ताळ तई दोनू अक-बीज र सामो जोबता रया । फेर जद भाडबियां माय सू सूरज री लारली किरणा भी पगेलागणा करती दीखी, तो फिलिप बिचार करयो क रात घालणी अनी र हक मे ठीक कोनी—काल न लोग ऊघो सू घी वाता बणावणी सरु कर देव । इए र सिबाय रात न सरदी भी इत्ती पडए लाग जाव क बा अनी र निमळ डील सू भल कोनी । फिलिप ऊभो हुयो । अनी भी उठयो । ‘वाल्टर, वाल्टर, मेरी, ओ मेरो’ फिलिप हेला करया, अर टावर आपरा थेला पळा सू लालद कर्या ऊपर आयया ।

“बापू देखो ” वाल्टर कयो—“म्हें तो थेलो काठो भर लियो, अर मेरी तो की लाई ई कोनी ।”

‘वाल्टर बदमासी ना कर’ मेरी थेल कानी भपटती बोली—“बापू सगळा फळ तोडया तो म्हें ई है, वाल्टर तो खाली थेला म घाल्या है । कित्ता वन्मास है ओ ।

‘बापू’ वाल्टर कयो—“म्हारा खु जा तो हाल खाली है जे पाच मिट श्रीर ठरो, ता हू अवार म्हारा खु जा भर लाऊ ।”

अनी दानी—“बस वेटा इत्ता घणा सिभया पड है । रात री सरदी सू बघणो चाईज । चालो, भटपट धरे चालो ।”

ता मा, अब फेर आपा अठै पाछा कद आसा ?” वाल्टर मा रा हाथ भालर पूछ या ।

मेरी बोनी—“मा अकली तो आपान लाव कोनी, कदेई बापू न तयार कर लेसा अर साथ मा न भी लेय लेसा अर आपा आय जासा ।”

हा वन ” वाल्टर कयो, ‘तो फेर आपा ता काल ई आसा ।”

अनी वाल्टर रो हाथ भाल लियो, अर ब पाछा पाड सू उतरए लागया ।

जद अनी रा घर नडो आयो, तो दानू टावर ताळ री कूची अनी वन सू लेयर आग गया परा अर माय जायर फळा री पाती करए मे रुधीजया ।

जद फिलिप अर अनी घर र आग आया, तो बा पग रोक लिया । फिलिप आपरो हाथ आग करयो अर अनी उणसू हाथ मिलायो । फिलिप धीर सीक कयो — ‘हिजल वन म जिनी बात म्हार मूड सू निवळगी ही बा ठीक का ही नी । बा चागे निमळाई री घडी ही अरम् हैं घारी निमळाई रो नाजायज फायगे उठायर तन बचना मे बाधली । अब हू सोचू क आ सरासर म्हारी भून ही । मन बार साग इसा वरताव नई करणा चाईज हो । पण कोई बात कानी । भून रो सुगर मी तो

करीज सब है । भूल ता कीर ना कर सक, बग गिउ बा १, त्रिना भूत । मुषार
 सक । अनी, हू मिनस हू, एर बारन भारी भूत ग मुषार तरणा धाऊ । दग हू
 तो पार प्रम बघए में सग-सबग गातर बघाडा २, दग पार गातर काई बघाग
 कानी । तू पनी निरख हा, जू ई है । तू पाखा ३, पार गातर काई बघाग
 काना ।

अनी रो घाव्या मू टपान घातू म्मा न, ४ । बा बा ५ — 'रिनिप, तू
 तो मन बघाए मू मुउ राग, दग भारी म्म, ६ । पान करणा म्मा रो तो पारज
 है । भव हू निरख कोना । बघाए म घावागे ७ ।

अक बरस बीतगयो

अनी धर आयर काम काज म लागगा । टाबरा री पढाई चानू ही । फिलिप री तरफ सूनू टाबरा र मिस अथवा दूज मिस कोई न कोई सायता पूगती रवती जिए सूनू अनी री काम चलतो रवती । आपरो दुल विसरण खातर अनी दिन भर बिलम लाग्योडी रवती ।

अक दिन वाल्टर कया- मा तू बापू सूनू यारी क्यू रव । ओर तो सगळा रा मा बाप अक घर म भेळा रव, पण तू अर बापू दोनू 'यारा यारा रवो' । हू अर मेरी पारें वन भी रेंवणो चाग अर बापू कनै भी रवणो चावा पण थ तो दोनू 'यारा यारा रवो, जद म्हे अब कीर साग रवा, बापू सागव थार साग ?

अनी कयो- बटा तन पूगे आजादी है, तू थार जच जिक र साग रह, तनै सुवाव जिक र साग रह ।"

"आ ई तो आफत है मा । मन तू तो इत्ती सुवाव क थार लाळ म सुया पछ मन रोटी जीमणी भी याद को आव नी । पण बापू (फिलिप)? बापू तो म्हान इत्ता चोखा नाग इत्ता चोखा लाग क तन काई बतावा । जे तू रीस नइ कर तो बापू म्हान थार सूनू ई चोखा लाग । देख, अबक म्हार कपडा किसाक फूटरा सीझाया है ।

मरी, जिकी कन ऊमी ऊनी वाल्टर री बाता सुणती ही बोली- मा मन बापू लाग तो घणाइ चोगा घणा ई चोखा है पण सगळा सूनू वसी चाखी ता तू लाग । थार सूनू आछा ओर कोई कीनी ।

टाबरा री याना सूनू अनी रा मनारजन हुवतो हा अर जीव सराव भी हुवता हो । बाता सुण्या पछ वा गुमसुम हुपर गरा चित्या म डवगी । फिलिप रा लवज याद आया- 'हू तन आग बताऊ क तन ठा है जिक सूनू भी पली म्हे तन प्यार करणो सन कर दिवो हा ।

अनी मन मे कया- फिलिप, ज्यू हू निरभागण हू, अर बिल रा दिन तोडू हू, इणी भात थार ई करमा म बिगो भोगणो ई लिरागो दीस । 'अनी गाडा म मायो धाल्वा बुर हाला बठी ही ।

इए तर जद अनी उधेड-बुए मे लम्पेडी ही, उए री मा आयगी । मा बोली—
 “अनी, तू जे इया गुमसुम रसी तो थारी छोपडी गराव हू जासी अर फर आ टागरा
 न कुए साभसी ? बूड बार म्हार गळें बध जागी । म्हारी अब मेवा गावण री अर
 हाजरी भरण री ऊमर थोडी ई है । अर हू अब कित्ताक वरसा री ? पाक पान रो
 काई भरोसो, आज भड अर अबार ई भड जाव ।”

“पण मा हू काई करू ? जद ईनक याद आव बीरा लू ठा भुजदड याद
 आव, बीरो निस्कपट बाता याद आव, अर बीरा प्रमपूरण वरताव याद आव तो
 हिरद मे उथळ पुथळ मच जाव । हू जीन न जमावण री वासीम करू, पण ओ
 चित्त अडवी घोड दई लगाम तोडावण लाग जाव ।”

मा कयो— ‘हू थारी सगळी बाता मानू । ईनक रा गुण आपा ई नई, सगळो
 गाव गावें पण मरयोड लार मरीज तो कोनी, जीव जिका न सरीर राखण खातर
 मगळा ई काम करणा पड ।”

अनी— मा तू सोच है क ईनक कायम कोनी ?

मा—‘बेटी, जद दस बरस बीतग्या अर हाल बीरा की समाचार ई कोनी,
 फेर तो हार लायर मानणो पड क बीरो सरीर ।”

अनी—“मा, ईनक म्हार खातर विदेस गयो म्हार टाबरा खातर गयो ।
 म्हांन सोरा करण खातर गयो नातर कमाद रो तो अठ ई घांते को हो नी ।”

इया कयर अनी आपरी आस्था पू छए लागगी । मा अनी न आपरी छाती
 र लगायर धीरज बघावती वाली— देग, फिलिप तन ठेठ सू जाण अर तू फिलिप न
 जाण । फिलिप हाल ब्याव भी करयो कोनी, कवारो है । म्हे सुणी क बो थार
 खातर कवारो है, अर थार सू ब्याव करणो चाव भी है । क्यू ठीक है आ बात ?

अनी बोली कोनी ।

‘म्हार खाल सू तो फिलिप सू ब्याव करण मे ई सार हैं । आपर अडीकण
 री भी तो अ्रेक हृद हुव । आवण आळ रो सनमो ई कोनी अर तू दस बरस
 बातग्या, हाल बावळी हुपाडी बठी है । आ बात ठीक कोनी । अनी, थोडो समझ सू
 काम न । कयर मा बेटी र गाल सू आपरो गाल चिपाया ।

अनी कयो— मा, थारी बात म्हारी समझ म आव, पण तू मन आ बता क
 जे कदास ईनक रो सरीर कायम हुयो, अर या पाळो आयग्यो, अर वो मन आप-
 घर म नई, केई दूज र घर म देवा, तो बीरी हालत रो तू अन्जो लगा सक ? जिक
 सपस म्हार खातर घर-बार छाड समदर म माथो दियो, बीन हू दगो देऊ, तो आ
 बात थार जच ? बोल म्हारी मा ।”

“जब बोनी ।’ मा कयो पण ऊर भी अनिश्चित र कारण निश्चित न ठुकरावण म स्थाणुप बोनी । ईतक अनिश्चित है, फिलिप निश्चित है । सम री खाई निश्चित न भी अनिश्चित कर देवै । अर जोर काई करा ? वगत तैवर चालणो पड ।”

इए तर ईतक री बात चालतो रवती, अर फिलिप रा बोल क बो अनी न ठा पडया पली सू ई बीन प्यार करतो आयो है अनी र काना मे बराबर मू जता रवता ।

वाल्टर अर मरी इम्बल जावता वगत फिलिप वन जावता पाछा आवतो वळा भी मिलता अर आपस म हसता तथा तमासा करता । वाल्टर केई बार बँवतो— बापूजी थे आजकल घरे आवो बोनी, मा मू रीसाणा हुयोडा हा ? ’

फिलिप हसण लाग जावतो अर लाड म वाल्टर र मगरा म जोरदार मुक्को जमा देवतो पण उए री चोट हलकी हुवती इए कारण वाल्टर जोर जोर मू हसतो ।

आज जद अनी आपर टावरा न पढाई बाबत बाता पूछतो ही— कित्ता मे कित्ता टावर है, कित्ता कच्चा है कित्ता हुसियार है ‘मस्त्यान कद हुसी—’ उणी वगत फिलिप आयगयो । अनी फिलिप खातर मूढो सिरकावती वाली— ल बठ फिलिप । फिलिप चुपचाप बठग्या ।

मरी अर वाल्टर न फिलिप पीसा दयर कयो— जावो बजार मू अके मजबूत थेलो खरीद लावो बडो सारो, आज केर आपा हेजल वन चालसा, अर बठ मू फल घालर थेलो भर लामा ।

दोनू टावर बार गया परा ।

अनी पूछयो— अठीन बठ गयो फिलिप ? ’

फिलिप—“थार वन ई आयो ।’

अनी— ‘कोई खास काम ?

फिलिप—“बाम बतावगो बाकी रयग्यो ? ’

अनी— फिलिप, माफ कर, मन याद बोनी ।

फिलिप— आ भूलण री बात है अनी ।’

अनी—“जद ई ता ह माफी मागू हू ।’

फिलिप—‘याद कर अनी’ आपा री बात याद कर ।’

अनी— ‘पण आपा रो तो साल भर रो वण हो ?’

फिलिप—“तू ठीक नव अनी ।’

अनी— ‘तो केर वण माय कायम रवगो चाईज । ऊतवाळ म बावळो नई वणनो चाईज ।’

फिलिप—“ऊतावळ ? किसी ऊतावळ ? कुण कर ऊतावळ ?”

अनी—“तो किसो अेक वरस पूरो हुयग्या ?”

फिलिप—“तनं सक लागे अनी ?”

अनी—“मनं तो काल रीसी बात लाग ।”

फिलिप—“लाग है, पण साल तो पूरो हुयग्यो ।”

अनी—“साल हुयग्यो ? वडो भारी इचरज है ।”

फिलिप—“इचरज री बात कोनी । जे सुपारया फेर पकगी है, तो पक्कायत साल हुयग्यो । भाव वार भा, म्हार साथ हालर देखलै, जे भरोमो नई हुव तो ।”

अनी बोली—“फिलिप सुपारया रो काई देखू ? धणी ई चीजा देखणी है, किसी देखू ? तू भाप समझदार है क फसलो करतो वगत मन कित्त सोच बिचार री जरूरत है । पण फिलिप, तू डर मत, फसलो तो म्हार पली मू ई करयोडो है, फेर भी तू मन, फिलिप, तू मन अेक मईन री मौलत और देय द ।”

जद अनी र घरे भायो हो, तो फिलिप रो मूडो आसा री लाली मू पळ पळाट करतो हो, पण मौनन मागर अनी बीरो आसावा न जाणै खाड मे बूर दी । वो कयो—“अनी, जिया तू राजी है, हू तो विया ई राजी हू । थार जच जित्ती टेम तू लेय ल । तू थारी मरजी री राणी है, मन उजर करण रो कोई हक कोनी । जे मईन री जगा तू दो मईना कवती तो भी हू तो मजूर कर लेवतो । मजूर करण सिवाय म्हार कन दूजो कोई उपाव भी तो कोनी ।” अं सबद कवती वगत सरावी रं दाई फिलिप री जवान सडखडावण लागगी ।

फिलिप री धृजती अर गळगळाती घाणी मे इसो दरद हो क उण न सुण्या पखाण हिरदो भी पिपळ या विा नई रव । अनी जद फिलिप रा धीरज भरया बोल सुण्या, तो दया रं कारण बीरा नण जळ मू छनीजग्या, पण बी मूडो फोरन घाभ्यां पू छली अर फिलिप न ठा नई घाली ।

“कोई बात कोनी, अेक मईनो और सई ।” इया कैयर फिलिप हाथ लटकाया पग धींसतो धीसलो गयो परो ।

अेक मईनो बीतग्यो पण फिलिप पाछो भायो कोती । अेक और बीतग्यो तद अनी र वारणु भाग भायर फेर ऊभग्यो ।

‘अेक मईनो हुयग्यो फिलिप ?’ अनी इचरज मू पूछयो ।

‘अेक नई, दो ।’ फिलिप मयर मुर म कया ।

‘म्हारी सोणन, फिलिप ?’

‘तू कवे जिव री, अनी ।’

“देख फिलिप म्हार बैरा मे तो फरक पड कोनी, पण तू म्हारी बात ठेठ सू मानतो आयो है, थोडी-सीक और मानल ।”

“बोच, अनी ।” फिलिप क्यो ।

“फिलिप, यारै घर मे हू पली बार पग घरसू । हू चासू क हरख कोड सू जाऊ । पण हाल म्हारो मन हरख कोड री हालत मे आयो कोनी । फिलिप, तू मनै अक मईन री मौलत और दे सक काई ?” कयर अनी सरम सू नैण नीचा कर लिया ।

‘यारी जे मरजी आ ई है, तो फर म्हारी इनकारी रो सवाल ई कोनी । पण अक बात हू कऊ—तू भले ई म्हार घर मे चालती हरखा ना, म्हारै घर री ई ट ई ट, म्हारै बाग रो पत्तो पत्तो यार घावण री अडोक में आख्या बिछाया ऊभा है । बो सोनळियो मूरज कद ऊगसी जद कँ तू बारी इ छया पूरसी ?”

“फिलिप तू स्याणो है अक मईनो । वस अब कदेई मागू कोनी, आखरी माग है—अक मईनो ।”

“म्हार घणो ई खटाव है । जित्ता वरस काढ्या है अबै तो बित्ता मईना ई कानी । काल आय जासी अक मईनो ।”

जद अक री जगा दो मईना धीतग्या, तो फेर अक दिन अनी र आगणै मे फिलिप आयर ऊभयो । ज्यू बीर नै दसर करजायत भेलो भेलो हुव अर निजर बचाव, इणी तर अनी फिलिप न देख्यो अदेख्यो अरण री कोसीस करी । फिलिप बिना क्या ई तिपाई माथै बठग्यो ।

अनी सामन माई, बोली—‘फिलिप, तू अक कूडी लुगाई नै थारी बऊ बणावणी चाव काई ? हू थार आग किती थार कूडी पढी हू ।”

“कोई बात कोनी’ फिलिप क्यो ‘अब तो अलगाव रो समो बढग्यो, अर सुख री बेछा आयगी, आपा न भगवान रा आमारी हुवणा चाईजै ।

“फिलिप, तू म्हारो है, हू थारी हू ।”

‘अनी हू तो थारो हू ठेठ सू ई थारो हू, पण तू हाल भी म्हारी कोनी । कयर फिलिप हमाल सू आपरी आख्या पू छी अर गळ मे खरखराट आयग्यो, इण कारण गळो साफ क्यो ।’

“नई, फिलिप, तू आ बात ना कह, थार मू डै सू जद इसी सुणू, तो म्हारै काळज रा टुकड़ा-टुकड़ा हुवण लाग जाव । पण तन ठा है—म्हार माथ अब दोलही जिम्मवारी है—अक तो आ क हाल हू ईनक रो घर सभाळ या बठी हू, अर दूजी आ क तन म्हार ब्याव करण रो बचन दियोडो है । फिलिप तू म्हारो है, हू थारै आग पल्लो बिछायर भीष मागू क अक मईन री मौलत तू मन फेर देय दे । अर

જે તૂ મન મ પાયા જાય, તો હૂ ઘવાર દે ધારો થયો જરણ ન રવાર હૂ ।' કંઈતાં કવતા ધેની રે મૂઠ માથ પસીનો ધાવ્યો ।

કિલિપ ધુપ ।

“કિલિપ”, ધેની થયો—“રીત ધાવ્યો, મ્હાર ઢોઠપણે માથે ?”

‘ધની’, કિલિપ થયા—‘ધારો યાત માથે મન ધાજ તદે તો જદે રીત ધાદે જોનો, ઘર હૂ સોણુ થ વેર ધાય મો જોનો ।’

“તો વેર મ્હારો ઘરદાત, કિલિપ ?” ધની પૂછ્યો ।

‘મેજ નદે, તૂ દો મદના સ, ધેની, તૂ સાવઢ સોચ વિચાર ને જદમ રાશે । હાલ મો ધારે માથે જોદે થવાણ જોનો । તૂ છુલ્લી દે ।’

पाठा गजट

अनी रा टावर फिलिप री कळचकूी जावें । फिलिप बातें इस्कूल भेज बारी खरचो ओढ-अ बाता बंदरगाह रा सगळा मिनख लुगाईं जाणून लागण्या । फिलिप अनी र घरे कदमकाळ ईं जावतो पण आ सवर भी दान लोगा र काना मे पूग जावती । ब हेजल वन मे गया इण बात री भी सगळें चरचा हुपगी ही । आ भी लोगा न ठा ही क अनी र घर रो खरचो फिलिप चलावतो हो । 'अ नी अर 'फिलिप' गाव रें लोगा री चरचा खातर अेक चोखो विसै हाथ आयोडा हा । जद कदेईं चौपाळ म च्यार मिनख भेळा हुवता, तो इणी बात री चरचा चालती, अर सगळा जणा आप आपरो अवकल सारू बिचार परगट करता ।

अेक दिन री बात जद घणासारा लोग भेळा हुयोडा हा, अेक जणें बात छडी—'ईनव लाईं विसोव भलो आदमी हो । आपार गाव रो नाव हो । अळगीं अळगीं जगावा में ओळखीजतो हो । '

दूसरो बोल्यो—'अरे भाई, पीसो गळो कटावै । ईनक सोच्या-लखपती बण जाऊ—इणी लोभ मे घर सून निकळग्यो हो, पण घर आळी लुगाईं अर टावर ईं हाथ माय सून निकळ गया । लागा कबजो कर लिया । '

तोजा—'इया कबजो कर लियो जिका कोई तमासो हे ? लुगाईं रो मन हुया बिना मिनख री बापड री ओकात ईं काई है ?

चौथो—'धारी बात सफा साची है । जे लुगाईं रो मन नईं हुव, तो मिनख भल ईं वित्तो ईं माथो पटककर रय जावो वा बीर जाळ म फस ईं कानी । पण जे लुगाईं आप गईं-वीती हुव तो फर काईं कवण-सुणन री बात कोनी । '

पलो—'भई, अनी बापडो लुगाईं तो चोखी ईं है । कदेईं नाठ ऊंची करया चालती देखी कोनी । '

दूजो—'बस बस रवण दे भाया म्हार वन सून वसू पोथी बचवाव है ?

ती—'हा भायला, धार स काईं छानो है ।

दूजो—'म्हार सून कोई आ छानी न बोईं फिलिप छानो । पण आपा रा काईं नियो ? आन ईं बापडा न जीव राजी करण दो । आपा रें घर सून काईं जाव ? '

तई ईनक नई ग्रामी, फिलिप नै भासापट्टी में राखतो, अर जन् बा आय जामो, तो फिलिप न घर रो मारग बताय देसी ।”

चौथो—“इत्ता बरस बीतग्या अथ ईनक रें आवण री आस राखणी तो मूरखता है । म्हार ब्यान सू तो दोना री पट्टी हाल बढी कानी, नातर आज तई में कदेई रो ब्याव हू जावतो ।”

पलो—“अरे भाया, ब्याव में वो मजो थाडो ई है जिको प्रम करण में हुव । ब्याव तो म्हारा हुयोडा है, पण देखू व ब्याव काई छातीबूटो मोल लय लियो । टावरा री मा हुयगी, बाडू ता ई कठ काडू ?”

तीजो—“आ ई बात है । फिलिप आप बडो रगवाज आदमी है । वो वागा रो भवरो है, आछा आछा पुसव देखर मन-रखी-पूर । आस्या आयगी, पण अ नी न जोवन हाल ताजो ह । जित तई आ ताजगी रंसी, फिलिप अनी रो लारो छाड कोनी ।”

चौथो—“इत्ता इत्ता बरसा तई कोई फालतू लगवाड रो कायदो थोडो ई हुया कर । म्हार विचार सू तो आन पाच बरसा पली ई ब्याव कर लेवणो चाई-जतो हो पण परमात्मा आन इती अकल ई दीवी कोनी ज्यू मालम पड ।”

दूजो—‘म्हार ग्याल सू तो आरो ब्याव दस बरसा पली हू जावणो चाईजतो हो, पण हाल ई अ तो पालपट्टी मई काम चलाय रया है । अजीब खोपड्या है आरी भी । अजीब काई गली खोपड्या है । घर रो अकल नई हुव, तो फेर दुखा रा किसा टोटा ?”

पलो—‘तू मूरख है । दस बरसा पली कोई हुया करे ? इया काई ईनक र जावत ई ब्याव कर लेवती काई अनी ?’

तीजो—‘मन तो केई बार विचार आवे व आ बात काइ है । रात री इग्यार बार सोचता सोचता बज जाव, पण अनी फिलिप री आडी रो हल हाल ममभ में आयो कोनी ।”

दूजो—‘फिलिप अनी सू प्रेम तो करे, पण अनी ता लगणा री लाडी है नी । फिलिप न अनी र आचरण में डबको लाग है । वा पूरी तपास कर्या पछे ब्याव भले ई करा, इया तो अनी रें चक्कर में चढण आछो कोनी ।

तीजो—“चक्कर में तो है ई ।’

इण तर री वाता चौखल म हुवती ई रवती । केई तो हसा हा व फिलिप अथवा अनी या जण र टावरा न दखर भट चुप हू जावता अथवा दबी जवान म बालता या वात फोर दबता पण केई किरपाळू सज्जन इसा भी हा व अनी या फिलिप अथवा टावरा न देगर बार वात म वात पू चावण री भी चेष्टा करता ।

चौथो —“ऊँचा चढ़ चढ़ देखो, घर घर आइ लखो । इन ता सगळ्या सरीसा ई लाग । अ गया घोता है तो दूजा भी कोई मला आदमी म्हारै ध्यान म तो आव कोनी ।”

दूजो —“तै तो म्हार मूड री बात खोस ली ।”

दूजो —“सास ली, धार म है इत्ती उक्त जिको धार मूड री बात खोस ली । म्हारी पाळटी म बठण जोगो हुवण मे हाल बरस लागसी ।”

पलो —‘पण म्हार दयाल स फिलिप रो दोस तो नी ।’

तीजो —‘तो दोस अ नी रो भी कोनी ।’

दूजो —“हू कऊ दोनू अखरै अखरै दोसी है ।’

पेलो —“धारी बात ठीक हुवणी चाईजै ।’

चौथो —(पल न) ‘तू दिया गुडवण लोटै दइ किया कर, कण ई अठोन, अर कणई वठोन ?’

पलो —“अवार टेम इसी ई है । जद इनक हो, ता अ नी इनक री हुयोडी रई, वो गयो परो, अबै फिलिप नै अणण लियो ।”

चौथो — पण हाल री पडी अणणवण में ई की तूण-लवण तो कोनी ।

तीजो —“तूण लवण किया कोनी ? टावरा त इस्कूल धाल दिया, अर अ नी आप ई तो फिलिप ताण बठी मीज कर है । किसी कमावण न थोडी जाव है अथवा इनक पीसा थोडा ई भेज है ।”

पेलो —‘अर ये काई समझो, अनी री चाल समझणी धारी बुद्धि स बार री बात है । सुणो, हू बताऊ —ईनक स ब्याव ता कर लिया पण वो अज्जड मिनख ई र दाय आयो कानी इण कारण बीन तो बिदस र मिस घर स काड दियो अर अब आपरै चित रा चाया कर ।”

चौथो —‘जे चिन रा चाया करतो, तो इण तर भ्यारण भिर्यारणी दई को रवती नी ।”

पलो —‘अरे भाई, आ ई तो बात है जिकी ये लोग समझो कोनी, पण हू समझू हू । जे अवार फनाफन रवण लाग जाव, लोग आगळ या सू बतावण लाग जाव नई जद इत्ता बरस हुप्या आपरो काम भी घणाय रई है, अर कोई टोकण री हीमत करण आळो भी कोनी ।’

दूजो —“बात तो धारी ठीक लाग ।’

तीजो —‘ये भले ई मन रा गोठ जच ज्यू उठावो, इनक सातर तो आ अठो सू चाटी तई वपादार है । जाडू रो ढडो तो फिलिप माथ पर राख्यो है । जित

आ टीका टीपणी सुनर अ नी तो नाह हेठी कर्या सबक दणी आग निकळ जावती । फिलिप उदारता मू हसर दात काढ देवतो । वाल्टर न लोणा माथ रीस आवती, अर मेरी री तो केई वार आख्या भरीज जावती ।

अनी अर फिलिप तथा टावर तो इण चरचा मू तग आया ई, पण नित-हमेस साथी दळियो दळता दळता दळारा न आप न अळखत लागण लागी, अर ब चावता क जे व्याव बर-बराय लेव, तो रोजीन र गागोरथ मू पिढो छूटै ।

जद फिलिप अनी र घरे आवतो, तो वाल्टर बीसू घणो राजी रवतो, जीमण खातर फिलिप रा नीरा करतो, आपर हाथ मू मूढो ढाळतो अथवा पाणा या चाय री गिलास लावतो । जदपी वाल्टर आपरी मा रै सामो रुदेई प्रस्नाव तो राख्यो कोनी, पण उण र नणा मू इसी भळक मिलती ही क फिलिप अ नी रो जे व्याव हू जाव, तो वो राजी है ।

पण मेरी वाल्टर मू दो पावडा आग रई । बा बोली—“मा, बापू म्हारो कित्तो लाड राख । आ तो मन ठा है कैं ब म्हार चाचा लाग, पण हू देखू क गळी गुवाड मे हूजै टावरा रो लाड वारा बापू राख, जिकैं मू फिलिप चाचाजी म्हारो लाड कित्तो ई बेसी राखैं । म्हार बिना ब जीम कोनी, म्हार बिना वान आवड कोनी । अर सगळा मू अखरण री बात तो आ है कैं म्हे तो रेंवा इस आछ कपडा मे, अर तू रवै इसी कोमी । म्हारो जीव इण बात मू घापर दोरो है ।” कवती-कवती मेरी रोवण लागी ।

अनी उण न छाती र लगाई अर बोली—“तो हू काई करू वेटी, म्हारो भाग इसा ई है । करमा मे जे सुख लिख्योडो हुवतो, तो थारा आपरा बापूजी, म्हार पालता पालता, आपा न छोडर क्यू तो जावता, अर क्यू इण तरै आपा अनाथ बणता ?”

“पण मा, अरब बरस कित्ता बीतग्या ? मन तो याद ई कोनी कैं बापू कद गया । मर्न वारो चरो ई याद कोनी । अर फिलिप बापजी निसाव चोखा है । तन चोखा को लाग नी ?” मेरी पूछयो ।

‘चोखा तो लागै ।’ अ नी कयो । “फिलिप तो सगळा न आछो लागै । वो गुणा रो घर है ।”

“तो फेर मा, आ काई बात है ?” मेरी पूछया ।

‘तू काई कवणो चाव वेटी ? तू बडी सारी है, समझणी है । थारै मन री बात नें खुलासा करन कह ।’

‘मा’, मेरी बहिन, तू फिलिप बापजी से क्या कह कर सब नी ? करते मा, हू थारै पगा मे पड । ‘कयन मेरी अनी र पगा मे माओ नाचण लागी । अनी बेटी नै छाती र चिपायनी अर टलै टलै आमूडा दळनावती रई ।

मेरी थोड़ी ताळ म उठर गई परी । अनी उठी । आख्या घोई, अर लारल बगीच मे टलण लागी । टलती टलती र माथ माथ से फटकार आई—अनी फिलिप थार खातर आपरो डील गाळ दिथो, अर तू बीग आग से आग टरवाव है आ बात कठ सई मिनसपण री है ? मन म सोच्या वित्ती बार म्ह बीम् वण क्यो है अर जद वो आयर ऊभो हुयो, तो हू कूडी पडी हू, ब दरगाह री चक्कड़ से तो म्हार काना रा पडदा फाटग्या । आ निरुमा मिनगा र जाण कोई दूजो काम ई बानी । पण आरी भी गळती बानी । मन दूजा र दोस कानी नई, म्हारै आपर दास कानी देखणो चाईज । अठोन म्हारा आपरा टावर फिलिप न आपर प्राणा से प्यारो समझ, अर व आ चावै व हू फिलिप से क्या करतू । पण अ सगळा आ की सोच नी व जे कदास ईनक जीवतो आयग्या—हाथ । आवणनै तो गठ पडयो है, वरसा रा वरसा बीतग्या—तो हू काई करतू ।

ईनक कठै रैयायो ?

पण ईनक कठ रैयायो ? अनी सू सावळ मिलर, टाबरा रा लाड कोड करन “बडभागण” नाव र जळ जाज मे राजी खुसी टुर्यो हो । आ वात तो ठीक है कं जातरा सरू हुवती बेळा, जद जळ पोत बिस्के रो खाडी मे हो, तो जळ देवता मिनख री सगती तोलण खातर आयग्या । आज रा सगळा मुसाफर घबरायग्या, पण जाज चलारा हीमत घर चतराइ सू काम लियो । माथसूणी र्खरा सू “बड भागण” मोरचो लेवती रई । पण मिनख री सगती कुदरत र आग काई मोल राख ? पाणी म उफाण माथ उफाण अर हबोळ माथ हबोळो उठण लाग्यो अर सगळा जणा बचण री आस छोड दी, कारण इण हलचल सू जाज वागद री हू गी ज्यू अथिर हालत म पडग्यो अर मुसाफर मिट सिक्ड गिएता हा क अथ जाज हूव्यो, अथ जाज हूव्यो । इण तर रें डरावण तोफान मे हू गी लेयर उतरणो ता चलायर मौत र मू ड म जावणो हो, इण कारण सगळा जणा सकट काळ मे भेळा हुयोडा घाप घाप र इस्टदेव रो सिवरण करण लाग्या ।

कुदरत रो कोप हळको हुयो अर जाज र डगमगाट म कमी आयगी । बड भागण’ आफत माथ सू साबत निकळणी अर मुसाफरा रें जीव मे जीव आयो ।

अथ जाज ठड उन भाग म आयग्यो जठें मौसम सुवावणो अर समदर सुसीन हा । लारख खतर र कारण समदर री आ सायती मुसाफरा न बड भाग री सैनाणी लखाई ।

आग गया सू पली ई पोत चलारा आपरी कमर बसली, कारण आगें ‘ताफान डमरूमध्य’ मायकर गुजरणो हो । जिता गुण बिसा नाव । तोफानां री मुकळायत र कारण ई इण डमरूमध्य रो नाव इसो धरपीज्यो हो । आज तो लोग ई न ‘आस बघावणो, अथवा ‘केप आफ गुड होप’ कव है । हा, तो जद “बडभागण” इण डमरूमध्य मायकर निकळण लागी तो घेक बार बीर नाव री पारस करण खातर जळ-देवता केर बभरबधो बस लियो । लोगा नै “बडभागण” नाव कूडो लागण लाग्यो, धर बा सोच्यो के ब सगळा निरभागी है । पाणी रा फटीड घाय गायर ‘बडभागण’ घघमरी हुयगी । मुसाफरा केर इस्टदेवां रो सिवरण कर्द्या, पण आज

सिवरण अक्बाराय लम्बावण लागग्यो, फेर भी हात तगणीर सिकंदर हो, घर समझ सिलामी लेयर मधरो पढग्या ।

इए तर कदेई मौसम आछो घर कदेई मौसम भाडो, एए मुकावलो करतो करता छवट गन मे पुमव बिछग्या, घर 'बडभागण लारल बिख न भूतर, सोनलिया टापुआ र पसवाड कर हमतो मूळकती आपरं धान मुकाम पूचगी, घर बठ जायर गुब रो सांस लियो ।

जाज चीए देस र कतार आय लाग्यो, घर ईनक भी आपरो काम जो तोडन करणो सरू करयो । मारग री अक्को वेळा मे जे ईनक जिता हिमताळू चलार नई हुवता ता जाज ठिकारो लागणो मुसकल हो । जाज र कपटन इए अरथ 'रो अक बागद जाज मालक न लिख भेज्यो, जिण म ईनक री चतराई घर हीमित री मोकळो बढाई करी हो । कप्पान आपरो मरजी सू ई ईनक री तिनखा बधापर पनी बिच्च दूणी करदी । इए सू ईनक 'रो उत्साह बघ्या, घर बा आपरो काम और भी साव धानी सू करण रो ध्यान राखतो ।

दिपटी सू फुरमत मित्या ईनक बजार म जायन भात नात री जिनसा रा भाव ताव भी मालम कर लेवतो । बठ रमतिया 'रो बजार पछो जोरदार हो । ईनक बठ माल री खरीद फरोएत भी करण लागग्यो । जद जाज पाछो दुरण लाग्यो, तो बो घण्टासारा रमतिया मोल लेय लिया । मन मे विचार करयो—कितो फरक है अठ घर बठ र भाव मे । अठे जिको रमतिया अक पीस म भाव, म्हारे अठ उणी रा दो आना लाग तीन आना लाग । आठ गुणो फरक बार गुणो फरक । इए तर जे हू दो तीन चक्रर बाड लेम्, फेर तो दळदर दूर है । पछ म्हार गाव मे ई दुकान कर लेम् । बीपार बय जासी घर गरीबी माय सू निकळर घर ऊँचो उठ जासी । अनी भिनखाचार रवण लाग जासी । टाबरा री सावळ पढाई रो परबघ हू जासी । म्हारी तो काई बात कोनी । हू तो जे अवार रऊ ज्यू ई चलवो कर, तो भी कोई बात कोनी ।

बिकरी-बट्ट रो ममान टाळर बी सोन र भोळ री अक मूरत भी टाबरा र रमण खातर माय जीवी । जद टाबर भागता-भागता 'बापू-बापू क्वता माभन आसी तो हू भट भा मूरत बाग आग कर देम्—ईनक मन मे सोच्यो, घर तद टाबर कित्ता राजी हुसी ।

अब 'बडभागण' री घर कानली जातरा सरू हुई । रोभा तो पलडी जातरा मे थोडा नई देख्या हू एए अक्काळ पनी बिच्च ई इधकाई रई । मारग मे समदरी अब आगग्या घर बार माय नाज फसग्यो एए हू सियार चलारी बीन मवर सू बार काड नियो । जाज र आगन भाग माथ अक लुगाई री सीन तई री मूरत कोरयोडी

ही । लरा आव भर इण मूरत सू टकराव भर पाछी बिलीण हू जाव । मूरत जाग बराबर लरा रो गरब गळतो देख रई हे भर सामी आवती परचड लरा बानी अरे-टव निजर मू जोय रई हे ।

इण तर भोवळी ताळ तई 'लरा मू सग्राम करया पछे फर 'बडभागण' न सायन्ती मू सास लेवण न मिल्यो । पण इसी ठा पडी क 'बडभागण' रै नसीब मे टिकाळ साय-ती लिह्योडो नई हो । भाग जावते ई आधी सरू हुयगी—कदेई उतराद मू दिखणाद, तो कदेई दिखणाद मू उतराद । इणी तर उगूण मू आथूण, भर आथूण मू उगूण । पळ पळ छेड आधी रा खू पळट, भर चलारा रै नाक मे दम आयग्यो । इण र साग-साग लरा भी आपरो जग सरू कर दियो भर व बडभागण' री छाती म यपडा मारण लागगी । 'बडभागण' काळजो मोटो राख्यो, अघाग जरणा राखी भर आपरो छे नई दियो पण भगवान न उण रो छे लेवणो ही । उणी बगत मोत स्यारसो डरावणो रूप धारण करन तोफान फूफायो, भर चानणी चूड रात न घोर अमारवी ज्यू वणायदी । चलारा आपरी जाण मे की पाछ नई राखी पण अथ तो हाथ न हाथ सूभणो ई बढ हुयग्यो, गेलो दीखणो तो छेड रयो । जाज गेल मू भटकग्यो, पण चलारा न अधार र कारण ना तो ठा पडी भर ना व तोफान र कारण जाज माथ की कबजो राख सक्या । अधार मे सगळा हाथ-बोय करण लाग्या । कप्तान जाज री बाल न अरेकदम रोक्का री कोसीस बरी । पण जाज तो तोफान र अघीण हो कप्तान रै हाथ री बात नई रई । लरा टकरावण री आवाज आई । कप्तान सगळा र सावधान हुयता थका भी केर सावधानी सारू घटी बजवाई । आ घटी खतर अथवा भीत री ही । देखता देखता जाज जायर चटान मू टकरायग्या । टक्कर इत्ती लूठी लागी क जाज रा फूतरा-फूतरा बिखरग्या । ओय हाथ होय, ओय हाथ री करळाट उठी, भर सगळा मुसाफर पाणी र पेट मे गया । पण वा माय मू भी जीवतो रयग्यो ईनक, भर दो जणा दूजा । बार हाथ बोई दूटा मागा लट्ठा अथवा पाटिया आयग्या हा, भर व बार सायेर आधीक रात तई बवता रैया । आ तीना र सरीरा री सगती तो सोळ आना दूटगी ही, पण प्राण वाला लागै, इणी कारण अ लकडी र सबळ मू भटकयोडा रया । बीन डील नई दी । काळी रात रो छेडो आयो, भर तडको हुयो जित्त व तीनू अक टापू रै कनार लायर 'हाखीजग्या । वा माय मू अक रो नाव हो हटर, जिक री भूमर ईनक र लगे टगे ई ही । तीसरोडो तो हाल छोरो सीक ई हो । कद मे तो पूरो बघ कर लियो हो, पण हाल होठा माथ मू छ ई पूरी फूटी नई ही ।

जद दिन री दो बजगी, तो ईनक थोडो हाथ हिलायो, भर पसवाडो फोरयो । वठण न खसै तो सगळो डील अकडो-ज्योडो हुवण रै कारण बठयो ई हुयिज कोनी ।

छेवट तीन प्यार बार हाथ पग ऊचा-नीचा पटकर बी कोसीस करो, अर ऊमो हुयग्यो । प्राण बचग्या इण रो हरख तो हो पण भवें कोई जगली जिनावर भख लेसी, इण डर सू ईनक बिचार म पडग्यो । चालणन वस, तो पगा रो सत निसरयोडो । पीढया न थोडी दाबी मसली, अर बीनाली चाल मे भागी गयो । ईनक र हरख रा पार नई रयो, जट बी हटर न तावड मे गरा सास खाचते देखयो । नडा गयो, जायर अचेडियो, छाती अर मगरा र हाथ फेरयो, हाथ-पग चीयया तद हटर आख खोली । ईनक हटर री छाती माय पडर बीसू लिपटग्यो, अर दोना री आख्या मे पाणी आयग्यो । ईनक भट आख्या पूछर कयो—“अर हटर, अक अर अक इग्यार हुव । डर मत, अब आपन जिकी हालत मे भगवान सायर घर दिया उण रो मुकाबला करण खातर त्यार हू जावण चाईज । दोनू जणा उठग्या, अर भाग गया । तीजाहा बदनसीब भी आयग्यी । बीरी हालत खराब हो । कोसीस र भुपरायत भी बो भटवणो फिरण धिरण जिसो नई हुयो ।

इण टापू माथ आ तो आफत ई हो क आ तीना न टाळर चौथे मिनख—जाय रा मू डो बठ देखण न नई मिल । पण खावण पीवण न अठ तोडो नई हो । भात भात रा कवळी-नवळा मीठा मीठा इत्ता फळ हा क जिरखत भार सू लढालूम हुयोडा । तीनू जणा फळा न सकते सकत डरते डरते चाखर देखया । इमरत री जात । ब डरग्या क अठ इसा फळ कई जाइगर या भूत-पलीत री करामात तो नई है पण जद तीन च्यार दिना म भी कोई डर डाकर ध्यान मे नई आयो तो ब निधडक हुयग्या । भाग सू अक जळ सोत भी हो जिण रो पाणी जाए मिसरी म घुळर आवता हुव । घर-घार तो छूटग्या आखी दुनिया मू अळगा भी हुयग्या, पण भूख र बिग को मर नी, इत्तो तो नेचो हुयग्यो ।

अब लार रयो जगली जिनावरा रो डर । जगली जिनावर बठ हिसक जात रा तो कोई हा ई कोनी । हा जिका सुसिय हिरणिय जिना कवळे टिया जिनावर हा । ब इत्ता निधडक बिचरयोडा हा क डर सार समझ ई नई । जे कोई बारो सिवार करण चावें तो ब प्राण बचावण खातर भागणो जाणें ई नई । इसा निरदोस अर भोळा जिनावरा रो सिवार करण री गवाई आत्मा नई दी । दो च्यार बार तो ईनक अर हटर बा जिनावरा रो सिवार कर्यो, फर बान आपन गित्याण आयगी—अरे आ जिनावरा रो तो ओ टापू । भार घर म सरणायो बणर आया भू अर मिजमाना न ई मारा । आ कित्ती बडी त्रितपणता है । बा सिवार करणो बद कर दिया ।

ईनक घापर आसर खातर जगा जोयी अर आखर पाड रै हेठली घेक गुफा माथ जिकी रो मू डो समझर कानी हो ताड रा पत्ता छापर घेक भू पडी त्यार बरी जिकी आधी भू पडी घर आधी गुफा नूव ग्यु ही ।

इए तरै इए इन्दरलोक र वगीच मे, जठ रसाल सू अघिका बाई नई हो तोनू जणा बसग्या । इसी वठे हवा कै मिनख मस्तो सू भूलए लाग जाव । सँवती-सवती गरमी उठे वारं ई मास रव, पए फर भी व तीनू, ईसँ देव-दुरळम वातावरण म भी अमूभ्योडा हा, जेळ मे हा, अर वठ सू छूटको पावए खातर तो वारी आत्मा कळमळावती ही । इए रो अेक कारण हो । छोरो हेनरी तो आया पछ कदेई सावळ रयो कोनी । वो हरदम भू पडी र माय ई पडयो पड यो ओय हाय करतो रवतो । बद-डाकघर वठ हा कोनी इलाज कराव तो भी कीरो करावै ?

परवार मे जे अेक जणो मादो तातो हुवै, तो नात सार सगळा री सुख-सुविधा म फरक पड । इणी तर जे अेक जणो अपरोगो अयवा मुतलबियो हुवै, तो वो परवार म्पी इमरत म जर जिसो काम कर, अर सगळें मुख न दुख म बदळ देव । पए तीनू साथी दुख रा मतायोडा आफत रा मार्या । माद री देखरेख करणो सगळिया री फरज है । दोनू जणा हनरी सातर सोत सू पाणी लावता, तोडर बीर मन-भावता फळ लावता, उठायर बीन छया-तावडें सुबाणता । पए इत्ता हीडा र उपरायत भी हेनरी री मादगी म मुधार नइ आया । जलटी बीरी हालत दिनोदिन बिगडती गयी । तीन वरसा तई वो लास रूप मे जीवतो रँयो । अेक दिन तग आयर कयो—“ईनव चाचा, म्हार दुख मू ये दोनू बीधीजग्या । हू सावळ तो हू सबू कोनी । अेक घरज करणी चाऊ जे कबूल करो, तो ।”

ईनव कयो—“हनरी, म्ह सदेई तन म्हारो टावर समभ्यो है, तो ई तू सब ? बोल तू बाई चाव है ?”

हनरी र साव मूकयोड सरीर मे जाण पाणी वठ सू आयो ? बीरी घाम्या मू टळ टळ बिरया बरसग लागी । ईनव आपर खरखर हाथ मू हेनरी रा आसू धर गाल पू छया ।

हनरी कयो—“बाबा, जिवी जरणा मू या म्हारा सेवा खाया है, बा म्हारें बाप र खातर ई ओगी ही । नाबी मादगी मू भला भला रा धीरज अर ग्यान हीडा करत-बरत उपपर उत्तर देय देय, पए या कदेई नाक म सळ इ घालयो कोनी । म्हारें कन घोर ता काई कोनी, हू तो उए मोट घगी न आ ई घरदास करू कँ बा आपन इए कट माय मू बाड जिण मू आप पाछा घरे जायत आपन बाला रा मू डा दय सका ।

हेनरी र गाला माथ हाथ फरता ईनक कयो—‘भगवान धारी घरज कवन कर । पए म्हारो छूटको हुया मू पछे किसो घट सारें रसी ?’

“नई, बाबा । म्हार मू अब मादगी री बचना भल कोनी । हू चाऊ, हू पान, बाबा हू धीन घरज कर, भगवान सातर ग मन समर में न्हाय दो ।”

यात पूरी हुबते-हुबते ईनक हनरी र मूड घाबो हाथ देय दियो—“अर हनरी ! हू तो तन स्याणो गिएतो हो, पण आज तो तू सफा डफोळपण री बात करग्यो । भगवान माय भरोसो राखणो ।”

हेनरी री दसा बिगडती गयी, अर पाच बरसा री जीवत मोत भुगत री भुगती पायी ।

हेनरी जीयो जित ईनक अर हटर न बीरा हीडा चाकरी करणा पढता अर ब आखता भो हुयग्या हा । जदयो वा दरसायो कोनी, पण हेनरी री मोत सू बान ठा पढी क अब कित्तो घाटो पढग्यो । हेनरी यका कदेई भू पढी सूनी को रयी नी । ईनक अथवा हटर, दोना माय सू जे कोई अकला बार सू आवतो तो सुख दुख री बात करण खातर हेनरी अस्टपीर हाजर लाघतो । अब जद ईनक बार गयोडो हुब तो हटर अकळपायत अनुभव, अर हटर गयोडो हुब तो ईनक री सूनी भू पढी मे जीव अमूम ।

इण हालत म भी ईनक, सरत सातर, मस्त रवण री कोसीस करतो, जदयो हटर केई बार भू डो टेन बठ जाया करतो । अक दिन हटर कया—‘ईनक आखी जिदगाणी इण टापू माय ई खपावणी हैक अठ सू छूटण रा भी कोई मारण काढणो है ?”

ईनक कयो—‘बीरा म्हारी अकल माय तो पत्थर पढग्या । मन तो कोई उपाय सूक कोनी, यारी समक म जे कोई जुगत आव है तो तू बताव ।’

‘मन जच’, हटर कयो, परसू म्हे अक बडो सारो रुख जडामूळ सू गयोडो देखयो । जे आपा उण रुख र तण री मायलो भाग बाळर बीन थोथो कर लेवा, तो फेर बीर सायेर आपा अठ सू निकळण री चेस्टा कर सका हा ।”

ईनक कयो—“काम तो कठण है पण कोसीस बरण म कोई आठ कोनी ।

हटर तणो बाळण म लागग्यो । इण काम मे बी आपर सरीर री भी सुध बुध नई राखी । नकीटो ओ हुयो क तावड अर बास्ते री तपत र कारण बीन दाऊजळो हुयग्यो अर बी अचाणचक ईनक न निराठ अकलो छोडर बड धर गयो परो ।

आपरा दो मिनतर उठग्या, अर बी रयग्यो, इण मे ईनक न भगवान र घर री अक सन लागी । मन बी बचायो है, तो वो मन भूबारसी भी सरी । मन घबरावणो नई, पण उण री भरोसो राखर अढीकणो चाईज ।

भगवान कोई चीज नई देव, तो ना देवो, मिनख निरवाळा हुयर बठ जाव—आ चीज आपा र वरमा मे लिख्याही कोनी । जलम बगाल कदेई पीस खातर माथो पटकर बोक कोनी । पण अककर-सीक काई पदारथ इधकार म आय जाव, अर फेर

मुम जावै, तद ग्यानी सू ग्यानी लोका रो ग्यान भी घरे नई रब, भर बै भग्यानी समभीजण घाळा जिसो ई आचरण करण लाग जावै ।

ईनक जे सरू मे इण टापू माथे अकेलो ई भ्रायो हुवतो, तो अकेलो भ्रावण रो इत्तो दुख नई हुवतो जित्तो दो जणां रो साथो हुयर फेर छूटण सू हुयो । खावो, पीवो मौज करो पण बोल बतळावण खातर मिनख रो जायो आख देखएन ई कोनी । किसीक है थारी माया—आ मोचर ईनक चकराया करतो । टापू रा मीठा फळ भव बीन बाडा लागण लागया । टापू र सोतै भर मीठे जळ री धारा रा पाणी थारो लागण लागयो । दिन रात मिनापर चौईम घटा रा हुया करै, भर बठे भी इत्ता ई बडा हा पण इनक न पाड जित्ता दिन, भर भयाग काळें सागर जित्ती लाबो चवडी राता लागण लागनी । पाड किया टूट, भर समदर किया छूटै—आ ई निरासा बीर माथ दिन रात छायोडी रवनी ।

इण सूनवाड मे ईनक र कन काम काज तो काई हा कोनी । भूख तिस नागती तो बो फळ खावता पाणी पी लेवतो, नई तो आख दिन आपरी भू पडी रै कन बठयो-बठया कुदरत रै फूटर नजारै न देख देखर इण तरै सिर घुण्पा करतो ज्यू बूढो आदमी आपरी जवान मदमातो घण न देख देखर माथ मे तडीड लिया करै ।

ईनक री नजर जठोन जमगी बठिनै जमगी । कदई बो गिगनार जेडा आभो-छूवणा पाडा मामो भाकनो भर ताकतो—तळें सू लेयर चोगी तई कुदरत—भा आपर लाडेसर पाड खातर जाएँ मू ग रग रो भगलो पैराया है ।

इण तर पाड री तळेटी सू चोटी, भर चोटी सू तळेटी देखता-देखता जद निजर याकेल हूजावती, तो ईनक आपरी हख हरे भरे मदाना कानी करतो । जित्ती दूर तई निजर पूग मैदान, मैदान, मैदान ई मैदान । ईनक भगवान रै इयाव माथ पस्तावो करया करतो—वाह रे भगवान । इसा सरग-लोक जिसा मैदान, भर भानें भोगण घाळा कोई नई । इसा-इसा इमरत फळ भर चाखण घाळें रो नाव ई नई । अजब लीला है थारी ।

मैदाना सू ईनक री निजर टढी मढी घाटया कानी जावती जिसकी मैदाना सू दुरनै ठेठ पाडा माथे चढयोडी इया लागती जाए पिरयी स सरगलोक जावण खातर थारा-न्यारा मारग हुव । ईनक मन मे कळपता—भव अनो भर म्हारा टावर जीवता याहा ई रया हुसी । भूख भर गरीबी र कारण व सरीर छोडर सरग सिधारया हुसी । जे आं रस्ता र सायर-सायेर हू सरग पूग जाऊ, तो बठे मन मिब तो जाव । इणी भावना मे प्रवाहित टुप न ईनक कदेई कदेई घाटी र मारग दुर भी जावता, पण फेर जद सचेतन हुवतो, तो आपरी भू पडी मे आधार मूय जावतो ।

कदेई-कदेई इनक री निजर नारेळ र लाव भर पतळें भाड कानी जावती
अर वो सिर मायें जायर पत्ता सू वण्णाड पेड रें मुगत न बठयो-बठया देखतो रवतो ।
मन मे सोचतो-नारेळ रो पेड कित्ता सुखी है हरख सू नाच । नाचें आपेई । आपर
कबील र भेळा है, म्हारें दई अँक्लो थोडो ई है ।

जद ईनक निरादम भोम री मुखमा अर गरिमा न निरख निरखर चमगू गो
सो हुयोडा बठयो रव, अँकाअँक रग विरगो कोई पखेरू बीजळी र भवूक ज्यू
उण री दीठी रो भारग काट जाव, अर ईनक रो घ्यान टूट जाव—रेसमी धमक,
मुखमली कवळास, किसाक सोवणा, मन मोवणा है अठ रा पखेरू । पण मन री
बात किरा र आग कवू, आ सोचर ईनक लाँवो सास लेयर वठ ई निडाळ हुपर गुड
जावतो ।

असवाडल—पसवाडल रूखा कानी निजर जाव तो बठ सू पाछी हटण रो
नाव नई लेव । भात भात री बेला रूखा र सायेर ठेंठ ऊची चढेडी । मन में
करयो, जे अबार वल न रूख सू अळगी कर दव तो काई हवाल हुव ? बापडी
वल घरती माय आयर पड जाव । बिना रूख बेल भूभी थोडी ई रय सक । बिना
मिनख नारी रो निभाव थोडो ई हुव अर इण र साग वरसावध पत्ती बिछडयोडो
अ नी रो चित्राम नणाग घूमण लागयो । अनी । त मन पाल्यो घणो ई पाल्यो
रोय रोयर पाल्यो, कळप-कळपर पाल्यो, पण हू जिदी ठू ठो, थारी बात मानी कोनी
जिव रा फळ हू तो पावू ई हू, पण थारी काई दसा है, इण री कल्पना किया
करू ? इण तर बेला लिपटयोडा रूख निजर जाव जित्त तई दीसबो करता, अर
ईनक नै इया लागता, जाएँ ईनक अँनी, अँनी ईनक आपस में गळबाखडी घाल्या
भूभा है । फेर जद घ्यान आवतो कें दोना रें विचाळें अयाग सागर आयोडो है,
मेळ कठ, मिलाप कठ, तो ईनक आख्या भीचर बठ जावतो ।

अ द्विस्य ईनक रोजीन देखतो । भिट दो भिट खातर नइ लगोलग अपलक
नणा तू केई घटा तई देखतो, पण जिकी चीज न देख्या वीर अतस रा कवळ
विगसतो जिण खातर बीरा हियो रात दिन छपटावतो, वो हो मिनख रो, मानवी
रो मूढो । ईनक आवतो—कोई मिनख दीस, हू बीसू बात करू, म्हार जेळखान री
काणी बीन मुणाऊ, जे कदास कोई दयाल आत्मा मिल जाव तो सायद म्हारो इण
सरग री जातना सू पिडो छूट जाव । ईनक न रळी आवती क कोई उणन आयर
हेलो कर ईनक, ईनक । पण मानवी रो जायो बठ तो आख दखणन ई कोनी हेनो
करें कुण ? जद बठ सायती छापोडी हुवती तो सागर र केई पखेरू री करकस
वाणो मुणीजती जिकी काळज न वाण ज्यू बीघर निसर जावती । कदेई-कदेई तो
अ पखेरू ईनक र माथ ऊपर मडरावण लाग जावता जाए गिरजडा आपरें सिकार

माथ घूम । काना रा पडदा फाडती चरचराट सुणेर ईनक काना मे घागळ या घाल लेवतो ।

पण आ इमी जगा ही क जठ और कोई भीठी घुन री राग रागण्या तो सुणन यातर मिलती कोनी । जे सागर बानी निजर कर, तो कोई दो कोस रं आतरं सू परवतावार छोळा आवती दीस-घेक र लार दूजी, दूजी लारं तीजी, तीजी लारं चौथी, घर इणो तरं । लंरा वनारं घायर नडली चट्टाण सू तळाघ घायर टवराघ, तो ईनक न लग्ताव जाण व कंव—अबे तू पड्यो मायो फोड, काई आणो जाणो बानी । म्हानं देण, मायो फोडता फाडता हजारू वरम वीतण्या, पण कुण सुण ?

कदेई क्हेई जद वायरियो बाज तो सू-सू री अवाज निवळ । पत्ता आप सपरी मे रगड लाव । ईनक न इया लसार्ब क पत्ता आपस म ईनक री मूरखाई री मजाक उडावण यातर जोर जार सू हसै है—कितोव मूरख आदमी है, लखपती हुनण र सपना म आप तो घठ घायर मोड मे पड्यो, घर लुगाई-टावरा नं अनाप घर बिया ।

कहेई वो उण टापू री जळ पार नं भी देण्या करतो जिवी कं झूतावळ सू सागर म रळ जावती । घारा री इण अतावळ न देणर वो अनी न याद कर्या बिना नई रेंव सकतो । सोचतो—जे हू घरे पूगू, घर अनी मनं दल, तो बा इण घारा र वग सू म्हार सामो भाजी आव, घर म्हारी भुजावा म लुक जाव । पण जद अनी सू मिलण री असभवता मार्य ध्यान जावतो, तो हिरण री गुदगुनी ठडो पड जावती घर मगळो डोल डोलो पड जावतो ।

आपत तो आ ही क वटं कोई काम भी जे करै, तो पाई कर, कीरं यातर घर ? ईनक इमो आदमी जिको रात दिन घोरमो करतो भी पापतो घर पवतो कोनी, अब घठ आपरा दिन बिया लूटाव ? पणोतीव वार वो आपरी गुफा में ई बठयो रया करतो जिएरो मू डो सागर बानी हो । इण गुफा मे वो बराबर बिता ई पटां तई बट्या रवतो । बिना कठीनं निजर जमाए वो सागर बानी मू डो करयां बठयो रेंवतो । बीरा हाथ पग बाई भी हिलता नई, भाठ री मूरत जू ईनक बंठयो रवतो । इण कारण बठ रा मोनळा जिनावर इनक न कोई निरजीव पणारय ई गिणता । घोर सा घोर, दूध गितारी जिता डरोन जीव-जन्म भी ईनक न निरजीव जाणुर नणरं माथ पडण लागण्या । घर ईनक बान अळगा नई करतो इण कारण जीव जन्म उणर माथ मोवळी ताळ बटया रवता ।

इण गुफा म बठयो-बठयो ईनक ममदर बानी तावतो रवतो, इण घडीक में क अब ई बाई पाल दीग, अब ई कोई जाज निजर भाव । दगतो रयो, घाम्यां

फाड़तो रयो, नस ऊंची तरतो रयो, पण पान रा दरमण बठ ? तो फेर तिन विधा छूटतो ?

भोर म उगूण तिम भूगत भाण रो किरण-जाळ ताड र पत्ता माय मू भ्रगगिणत तीरा ज्यू ईनकरी भू पडी मे विनर १ बीन सचनण कर नामतो । उण री नू पडी म आया पळ मूरज री किरणा सागर जळ मू रमणन आवती, भर बान देसता ई जळ आपरो रात आठो बाळो ताठो उतारन चमचमाट वरतो आवरण भारण कर लेवतो । देवता दयता भूगण आळो भाण ठीक सिर माय चढ जावतो भर उण र तेज र कारण सगरी रोई हरख मू नाचती । मूरज माय ऊपर घणो टिकतो कोनी, ज्यू जगती घिर नई रया कर । आयूण बानी मूरज इत्तो बगो पूण जावतो ज्यू जवानी ठळना भट पूतापो पिरा पालण साग जाव । विमू जन मूरज री किरणा मू फेर पाणी माय ललाई भळकती । इया लयावतो जाण किरणा न बईर वरण खातर सागर-जळ मुळक है ।

मूरज आयो, भर गया परो, पण ईनक हान बठयो है जाण कोई जोगी समाधी म लवलीण हुव । तन बाई इचरज जे पय-पगेरु आयर ईनक र माय भयवा खपोल बिराजर घडी भयघडी बिसाई लेय लेवता ।

किरणा र विजोग मू सागर र मन म भचारो भरीज जावतो भर सगळो टापू रात री गोदी मे सोय जावतो । ज्यू तुगाई भर जाव, पण बीरो टावर सनाणी सरूप सारें रय जाया करै, इणी भात सागर न वळभळ करता देखर भेक भेक किरण आपर टावर रै सरूप मे सागर खातर भेक भेक तारो छोडगी जिए मू आपरा भसख टावर देखर सागर आपरो जीव जजू बा सक ।

भेक भेक घण री भव—भेक भोलाद मू भो सागर न सतोस नई हुवतो, भर वो किरणा र विजोग म पछाडा ताय आपर ऊधो पडतो, भर सागर रै पछाडा टाळर गोर कोई भी भवाज उण टापू माय नई मुगीजनी ।

ईनक निरी वार बठयो बठयो रात न तारा गिणतो रवतो, भर इण तरै रात मू दिन, भर दिन मू रात रो क्रम धालू हो । फेर उणी तर ताड र पत्ता माय मू, रात न दगो दयर गयोची किरणा निरलज्ज हुयन आवती भर सागर मू रमती । ईनक न सागर बडभागी लागतो भर बीन आप री भनी भर टावर याद आय जावता । वरसा रा वरस बीतग्या पण कोई नाव निजर म आई कोनी, जिवी को ई आई नी ।

इण तरै मूर्तिमान हुयो—ईनक री निजरा केई बार टापू भर सागर री सीबा डाक जावती, भर किती ई ध धळी धू धळी तस्वीरा उण र नणाग भूलण लाग जावती । व ई चीजा दोसती, जिकी बीरी देख्योडी ही । वाल्टर भर मेरी री चरपराट करती बाणी वदेई बाना म मू जती तो वदेई भनी रा सगीत जेडा सुर भणकार

करता लम्बावता । कदेई ईनक रँ सामनै आपरै छोटे सक् घर रो नकसी आवतो—
 कित्त कोड सू कित्त चाव सू बणाया हो घर । घर रा कमरा, पिलग, बासण
 भाडा, सगळा सामन नाचण लाग जावता । आपरी गळी याद आवती, जिकी पाड
 री चढाई कानी ही । इण र साथ फिलिप री चङ्की रो भी ध्यान आय जावतो । केर
 आपरै गाव री गळ्या रो चित्राम नणाग मड जावतो—दोना कानी आपस म अेक
 दूज सू गुथीज्योडा रूप विसाव आछा लागता । केर वा जगा याद आवती जठ
 सदा बहार पेड मोर रँ आकार म कटयोडो हो । वो अेकायत रो भवन भी याद
 आवतो जठ वो सुकरवार न मछल्या नवडावतो ।

जद इण तरै याद करण न बठतो, तो ईनक न आपरा घोडा भी याद आय
 जावतो जिण माथ समान लाद लादन वो अळगी अळगी जगावा सू बिएज कर्या
 करतो । घो- सिरसी प्यारी बीन आपरी नाव लाग्या करती ही, पण आवती बेळा
 बीन बचदी ही, वा नाव भी ईनक न याद आयगी । नवबर मास रा भोर अर
 भाभरका भी याद आवता जिका ओस अर बाहर रँ कारण धू घळा धू घळा लागता ।
 साथ ई हळकी-हळकी फवार याद आवती, अर सिढतँ पत्ता री बास चेतँ आवती ।
 गर गभीर सागर री मधरी अवाज याद आवती, सागर रो सीस जिसो रग भी याद
 आवतो ।

अेक दिन अेकाअेक जाएँ बीर काना म गिरजाघर रो घटया रो मीठो मीठो
 टणटणट सुणीज्यो । अवाज इत्ती प्यारी लागी, क हरख सू बीरो हियो उछळण
 लाग्यो । बीन इया लखायो जाएँ आ अवाज बीर गाव सू ई आवती ही । अर जद
 बी इण सोबण सुगल टापू न, जठ वो कंदी ज्यू पड यो हा केर आख पसारन देख्यो,
 तो बीरो जीव उचटग्या । अठ री सूनवाड अर अेकायत बीन इत्ती खळी, कँ बीर
 मरण म काई बाको नई रयो । बस आसा री विरण ही तो उगरी आ घारणा क
 परमात्मा सगळँ बिराजमान है, कण-कण म है, हू अेकलो कोनी म्हार कन और
 भलेई कोई ना हुवो, म्हारो भगवान तो है । बीसू परवार ता काइ चीज कोई जगा
 है ई कोनी । फर हू सोच क्यू करू ? —इया सोचर ईनक आपर उखड्योड जीव
 न पाछो जमावण री कोसीस करतो ।

जद मिनग दोषडचित्या मे हुव, तो आछै सू आछा भोग पदारथ भी
 हच कोनी । जे देख्यो जाव तो ईनक इण टापू रो राजा ई नई बाग्या हो, पण
 बादस्याई कर बीर ऊपर ? दिन रात छुटवार र फिकर म घुळ घुळर ईनक र म थ
 ओस्या सू आगू च रजत जयती मनायली । जिका वेत हाल काळा भवर रँवणा
 चाईता हा कँ किडावरा हुयर तादी ज्यू मक्खण लाग्या । पण हान छूटो

हुवण न पठ हो ? वेई भूनाळी अर सियाळा प्राया, अर पाद्या गया परा, पण ईनक हाल निजरवद हो । इत्ता वरस बनीद हुयग्मा, पण ईनक र हिवड म अनी अर आपर टाबरा नै दखण री जिनी रळी ही, वा हाल मिटी बोनी । वा आ भी चावतो व हू म्हार गाव जाऊ अर वठ री गळ या म फेर फिर घूम । अर अकामेक बीर भाग जोर मारयो, अर जळयान रा बिवाड टूटय्या ।

पाछो घरे

मिनख रै भाग न करण देख्यो है ? अरेक दूजो जाज 'बडभागण' आधी तोफान र कारण सांगी गेल सू रख्यो, अर पीवण खातर पाणी खूट्यो । सजोग स इणी टापू र पसवाड आयर ऊभग्या, पण जाज चालका नै आ ठा नई क ब किए जगा है । तडक री बेळा जाज रो अरेक नाकर टापू र बनारै घूमतो हो, अर बी निरमळ जळ न सळ सळ करते सागर मे रखतो दख्यो । तिस डाढी ही । धारा र नडो गयो । मिट दो मिट ऊभो ऊभो देखतो रयो । दो-तीन टोपा पाणी जीभ माथ हारया । इमरत ! घोवा घोवा धापर पाणी पियो ।

इए जाज करमी भट आयर जाज रै कपतान न पाणी री इतला करी । कपतान आदमी भेज्या अर कयो— 'बगा जावो अर पाणी रा ठाव भर लावो ।'

ज्यू ई व खाथा—खाथा जावता हा बारा काळजा ऊचा चढग्या । अरेक जणा तो भागर रूख माथ टगग्यो । अरेक रूख री ओट मे ऊभग्यो । सगळा निहत्या नीसर्या हा, अर प्राण किया बचावै—वार सामी अचाराचक अरेक इसी सूरत आयगी जिण रा लावा लावा उळभ्योडा केस सिरियो हुव ज्यू लागता हा । डाढी बध्योडी पण सवार्योडी नइ, जगळी घास हुव ज्यू । चामडी तावडे मे तप-तपर भूरी हुयाडो । इसी ठा पडी क आ सकस मिनखाजूण मे तो कोनी । व सोच मे पडग्या क ओ डाकी हैक राकस हैक हाऊ हैक, जमदूत हैक, कुण है ? सगळा आप आपरी कळपना सारू बीरो अनुमान कर हा ज्यू ई, रगग्या । आ लोका मिनख हुवण री कळपना नई करी, कारण उणरो भेस इसो उदबुदो हो क कदई मिनख जात न इसा गाभा पर्पा देखी कोनी । घास री जेवड्या बट बटर खाल रा बडा अर छोटा, रग रगीला टुकडा ऊपरल अर हठलै तिग माथ बाध्योडा हा ।

पडार जाए क ओ उदबुद भेसी आपारो ईनक आरडन ई हो । इत्ता वरसा सू आख्या फाडता फाडता नीठ मिनख रा चरा दीस्या, अर मिनख बीन देवर सतरा-बतरा हुयग्या । पेड माथल ईनक मिनख न देख लिया हा । वो पेडर न डा गयो । आदमी घबरायो अर जोर सू अरहायो । बीरा हाथ पग पूनग्या, अर भळे ऊ चो चढण री कामीस मे वो जरा दणो हठ आय पड्या । ईनक बीन दवर हस्या पण आदमी न

बा हसी आपरी मीन जिसी डरावणी लागी । वो भागणो चायो पण पग खग्या । डोल धर धर धूज । ईनक वीरा भाव लख्यो भर वार्ई चञ्चुडाया । आदमी र पल्ल फूटो आपर ई पड़्यो कोनी । ईनक दा पावडा तार सिरक्यो, भर हाथ सू ममदान दियो - डर ना । तार सिरक्या सू आदमी रो डर हल्ला पड़न लाग्यो । बाकी आदम्या बानी भी ईनक सन करी । बान नडा बुताया । ब भ्रायग्या । बान टूटी-भूटी जवान म कयो—“हू आदमी हू, डरो ना ।” बा भरण रा उदगम पूछयो । ईनक समझ्यो कोनी पण च्यार पाच बार सन सू पूछयो तो वो समझ्यो, भर बान ठोड ठिकाण लेययो ।

ईनक जाज करम्या न जद आपस म बोलता चालता मुण्या, तो बोरी इत्ता बरसा री सोयाडी बाक-सगती पाछी जागगी भर बा आपरा भाव बोलर पोडा पोडा समझावण लाग्यो ।

पाणी रा टात्र भर लिया, भर ब जाज म आयाग्या । ईनक न देखर जाज रा सगळा जातरी वीर बारकर धेरो घालर ऊमग्या । आपरी बावडती बाणी मे ईनक बान आपर दुरभाग री कया सुणार्ई । सरू सरू म लोका वीरो भर्रोसो नई करयो । लोक 'खी खी' हसण लागग्या, पण साच रो सस्तर अमोघ है । सरू म गत-बला वणिया लोक भी थोडीसीक ताळ म बात सावळ ध्यान देयर सुणन लागग्या भर जठे मरम भेदी थळ आया, वठ सगळा रा हिवडा पसीजग्या । बा ईनक नै पै रण पसारू मिनखाचारं रा गाभा दिया, भर बीन बिना भाड जाज म बठाए लियो ।

इत्ता बरसा तई ईनक अणबोल रेंयोडो हो, इण कारण आपरी मायडमासा न भी बिसरयो हुब ज्यू ठा पडी, जीम भी जाडी पडगी भर उधळीजती नई हुब ज्यू लखावण लागगी । वो जाज करम्या भेलो बठग्यो । बान आपस म बोलना हसता सुण जद बीन भी भू डो खोलण री रळी आव, पण इत्ता बरसा र अवील बी म अभरोसो उपजाव दियो हो जिए सू वो सक र मारयो भू डो खोल नई । दो च्यार दिना तई साथी लोक बी न चलाय चलायर बतळायो श्रीर माडाणी बोलवायो । जद आछी तर बोलण लागग्या केर तो वो गुद खुलर बोलणा चावतो । छोटो टाबर जद बोलणो सीख, भर श्रेक बात न दस दस बार बव, उणी तर ईनक तीन च्यार दिना तई वाम-वकाम खूब बोलतो ।

आपर गाव बावत समाचार पूछतो । अनी बावत पूछतो । टाबरा बावत पूछतो, पण वीर इलाक बानलो कोई भी हो नई इण कारण ईनक न कोई जाणकारी नई मिली ।

जिए जाज सू अँ लोक जातरा करता हा वो इत्तो जूनो भर अधबळ्यो हुयग्यो हा व साध शरथा मे मागर माथ चालण जोगो ई गई हो । अठीन ईनक रँ

ऊँठावळ ही बगो पूगणू री दण कारण जाज री धीमी चाल अर जगा-जगा री रत्ताव बीनं असणजोग नागणू लागण्यो । इण जाज विच्च तो ईनक आपरी नाव मे भी पणो छायो चाल सकतो हा । हवा माथं भी ईनक न रीस आई । वा तो इमो जोरदार तोफान घाया व 'बडभागणू' रा भाग फोड दिया, अर अर्थ हवा चालणू रो नाव ई सेवें बोनी । जे हवा तज हुवें, तो जाज री चाल बर्थ अर वो आपर गाव बगो पूग सर ।

जाज र माथ रच्यो तो ईनक हो, बीरी वळणना तो जाज रं धेरं मे जवहीज्योडी वा ही नी । वा इग्नैड पूगणी, अर ईनक रं वाग्गाह रं तीर माथं, गांव री गळया म अर वजार मे विचरण लागणी ।

घडीबना घडीबता छेपट इग्नैड री सागर तट नडो घायो । तडक रा वगत, चदगमा मेपां र मोन हो । जिण तर एव प्रेमी आपरी प्रेमण री धरती माथं पूग अर बीन उण धरती र वण वण म, हवा मे, पाणी म, छंया मे, तावड म आपरी प्रेमण रा प्रेम छळणना, सामो आवतो दीनं, अर वो हरक चीज री प्रेम मू उगमाग वर, इणी तर इग्नैड री तीर नडो आवता ई ईनक रं गुप्त री संसार पाधो मगजित हुयण्यो हुव ज्यू लयायो, अर वो चाय र पाडा मू घायोडी हवा रा वस-वसर मरा सात लिया ।

जद अकमरा अर दूज बोवा र उतरण री वगत आई, तो फर बान ईनक री ध्यान घायो । वा आपस म चढो वरनं दत्ता पीगा भेळा वर लिया व ईनक नं वो जाज बीर गाव र बदरगाह लेजायन उताव द ।

ईनक री बदर घायण्यो, अर वो छुपचाप आपरं घर बानी ठुरण्यो । केर मन मे बिचार घायो—पर पाणी ठुरतो ग्यो, पण घर हव बोनी ? केर भी पण धम्या बोनी, अर वा बराबर पर बानी चालतो रयो । तीज पीर रा उगत हो । मूरज घाम म पळपळाट वरता हो, पण मोमम ठडो हा, हवा सीली ही, अर सरदी भोवळी ही । छेपट गमदर मू बाहरा उळ्यो अर चट्टाणां री तेडा माथ वर ठेठ गाव तई पूण्यो अर सगळ गाव म धुध छायणी । इतो अघार छायो व हाथ न हाथ नई मूळ । ईनक र सामन सांबो चवणी सटव ही जिकी जाणें जमी म वडणी वपामें में उडणी—टा ई नई पण वड गई । घाय्या तरणाया म इतो ई टा पठ व घटीन बोरी री गार हे घा रायो हे, घट गेन बायाटा हे ।

ईनक चाततो ग्या । गम म घेव रग घायो जिण रा डाळा मूकग्या हा, अर पता गिरग्या हा । रग माथ राबिन पछी घेवनो उळ्यो वटन वाटनं गावनो घपका रोवता हुव ज्यू लयाया । ईनक मन मे बीन पूछ्या—अर थारी जोडीवान वडें गई ? ईनक रं । गां म मनो री तस्वीर धू पणी दीमण नागी । ज्यू-ज्यू

कोहरो धणो हुवतो गयो, अधारो बधतो गयो । इए अधारं म भी ईनक खयो कोनी
 अर बराबर पग मेलतो गयो । डाफर बाज । दात बडबड कर । काळजो घूज, पण
 नेतो नई सूझ । पण अनी सू मिलए रो चाव किणी तर कम गई पड यो, अर
 पग गला काटता रया । आयर अ्रेक पळबंदार रोसणी दीसी । रोसणी र जीम तो
 नई ही पण तो ई जाए बी ईनक न कयो--“अरे ! क्यू घारा भोगना फूट्या है ?
 टकरा सावतो क्यू फिरै ?” इनक जाए आ भासा समझ्यो, अर वो उणी वगत
 चुपचाप लावी गळी र मारग टुरग्यो । इए तर री अडचणा ईनक न गोठ सुगना रा
 लकण लागण लागी । पण पग, अरे, व तो अथव गन सू चालता रया, जाणे
 थकणो अर सुस्तावणो जाणे ई कोनी । अर छेवट वा ईनक नै उए घर आगे
 लायर ऊमाण दियो जठ अनी रया करती ही, ईनक न प्यार करया करती ही,
 ईनक र टाबरा न हुलराया अर लढाया करती ही, जिवा क बार आपमी हेज र
 सात बरसा मे जलम्या हा ।

ईनक घर र आग ऊभग्यो । उणी घर आग अणजाण्यो हुव ज्यू ऊभग्या
 जिएन ईनक आपर लोई री वमाई सू, धण हरख कोड सू, अनी अर अनी र टाबरा
 री मुख सोमती सातर चिणायो हो । बारण-बारया कानी सावळ निजर हांसी पण
 उजास रो काम नई । कान ढेरया, पण भाय सू सपसपाट रो नाव नई । किवाड र
 नैडो जायर जद सडकावण खातर हाथ बघायो, तो ईनक रा नए फाट्योडा रग्या ।
 किवाड माथ अ्रेक वागद चेप्योडो जिए मे लिख्यो हो—बिकरी सातर ।

अब ईनक सू बठ ऊभीज्यो कोनी । इत्ती ताळ अणथक घाल सू अविराम
 चालणिया पग अब उत्तर देवण लागग्या, पण ईनक बठ फर ठर्या कोनी अर गळी
 री ढाळ कानी और आगीन गयो परो । मन मे बिचार करतो रयो—तो काई अनी
 मरगी ? नई तो घर बिकण रो काई कारण । पण म्हारा टाबर तो हुवला । अनी
 अर टाबर दोनू ई कोनी ?

बठ सू टुरन ईनक जाजा मे माल लादण रें डाँक कानी टुरयो । बठ अ्रेक
 जूनी सराय ही जिकी न ईनक जुगा सू जाएतो हा । मन मे सोच्यो—वा सराय तो
 आज सू मोकळा बरसा पत्ती भी पडू पडू ही अब तो धूड मे रळगी हुवली । पण तो
 ई देखू तो सरी । आसरी तो लेवणो पडसी । आभ हूँ कया रात कडसी ? सराय
 कानी टुरग्यो—कित्ती जूनी सराय ही वा । म्हार दाज री टेम सू भी पत्ती रो
 हुवली । काठ र सिलोपटा र सायेर नीता चिण्योडी हो । बोदी, मुळ योडी छत
 जिकी न उदेई खाथ सायर थोथी कर हाखी ही अर जिए म ऊपर सू धूड बरसण
 लागी ही । चिड या भी आपरा आळना वणाय राख्या हा । नीता रा लेवडा
 उतरग्या हा अर जगा जगा खागळा अर खाडा पडग्या हा । मरामत क्येई हुई कोनी ।

मराय रा मानक तो म्हाज घट रैवता यवां भी समीर हुयग्यो हो । जद सराय मे धाया तो मालम पढी क इग रो मालक तो मरग्यो पण उएरी बळ मरियम नेन, दिनादिन घटन नफ र बावजूद भी इग न हाल घानू राखी ह । ईनक न याद धायो क बिणी ब्रमान म धा मराय माइया मू गबान्ध नर्योरी रवनी, पण धव बा चमपल, बा रोनक बठ ? मूनी-मूनी पढी है । बोई घर-वायरो हुय जिवा घठ घासरा तक । ईनक घठ ठरग्यो । जद मरियम नाव पूछ्यो, ता ईनक धेकरसी मरियम र मामो भांय्यो, पर बोत्यो—म्हारो नाव, म्हारो नांव है 'नेटिव' ।

मरियम 'नेटिव के, धा बेटा, धा सराय थारो है, तन धाएरो लाग जिहं कमर में ठरजा । धेकसी रा तो दिन ई मूट बोनी । ई सराय म बोई बमाई थोही ई है पण ई र मिस मिनया रा मूहा तो दीम है । घन्ध या, धबार तू यथयोडो हुती, भूयो ।"

मरियम रागी बणार्ई । ईनक जीमर मोयग्यो ।

सराय में डेरो

मरियम आखी घर बातेरए लुगाई ही । आपरा बस्ती खातर ई बी आ मराय हाल चानू राखी ही । जातरा सू बा गपसप लडावर आपरी टेम पूरी करती । जद आखा जिना रो याद आपनी माईना रो दुखार घणी रा प्यार घर आपन जीवन रो प्रमोतव घड या याद आवती तो बा आपरी बाणी बबती रबती घर रोवती रबती ।

डाकरी ठूडी ही, पण बळ फा ही नी चेताबूक नई ही । गाव म घण आळी जूनी बाता ता न याद ही पण अबार काइ हुप ग्यो है इण सू भा नावाकव नई ही । मुसापरा न बा नवी जूनी पूछणी रबनी, अर बार भाग उवळी रबती जिण सू बाता रो याद ताजा बणी रबती ।

ईनक इण सराय म आवना ई माचो भाल लियो । वो बाग घणा फिरता घिरतो कोनी, इण कारण माजी उणार माच कर्न बळी बळी नवी-जूनी बाता मुणावती रबती । ईनक रो जीव संसार रो मगळी चीजा सू ऊ-योडो हो पण फेर भी बा माजी रो बात रो हुकारा देवतो । हुकार सटट डोकरी न क्यू बिराजी करू ?—वो सोवतो ।

इगो तर माजी अफ जिन ईनक रो इतिहास मुणावणो सरू करयो । भोळो डोकरी न काई ठा बापडी न क ईनक बीर भाग माच माथ सूच्यो हो । बा बापडी कळपना ई नई कर सकती हो क ईनक इमो यूनी निमळा भुळ्ळ्योडो अर कुड योडा हुवलो । इगो कारण ईनक रो सगळी काणी—बीर नातडिय रो मोत अर अनी रो नागरी रो बात कई । किलिप टाबरा न मदरस धार्या बान सभाळया जिकी बात भी कई । किलिप बरमा नई अनी खातर तरसतो रयो, अर अनी टाळती रई आ बात भी मरियम आखी तर माटर सुणाई ।

पळ अनी कळ गई ? ईनक पूछयो ।

ए मगळी बात मुणाऊ, तू मुण बेग ! मन आखर आखर याद है । अनी जिसी लुगाई म्हार दखण म दूजी आज तई कोई आई कोनी ।” मरियम कयो—
‘चौगडद री टीका टीपणी री करामात आ हुयो क अके रात अनी री नीद हुराम

हुयगी । मोक्षण खातर घणा ई पसवाडा फोरया तडफा तोड्या, अधारो करयो, धारणा ठक लिया, पण नींद तो रुठगी जिकी रुठ ई गयी । अनी आख्या मीचै, पण आख्या मीच्या मू काई हुवै, रुठयोडी नींद तो मनी कोई नी ।

खाट माथ पडो पडो तडफण लागगी । भगवान में मुरता जोडी—‘हे नाथ, आज नींद उचटगी जद तू या आयो है, नई तो तनै कदेई चितारण रो काम ई कोनी । हे बावलिया ! ईनक खातर म्हारो जीव रात दिन आकळ-वाकळ रैवै । तू मन परचो तो देव म्हार ईनक रो काई हवाल है । वो जीवै हैक थार परमधाम मे पूगया ।’

मन मे माडी माडी कळवनावा रा गोट उठया, घर बाळजा फाटण लागयो । बा खेध अनी मू मनी कोनी । बा उठी । अधारें में भीता टटोळी । तूळया री पेटी जायी घर भट घेक तूळी भिनगायर दीयो सजोयो । फर भागती भागती बाइबल उठायी, घर पोथी न अचाणचक खाली, घर जिको पानो खुल्यो उण माथ, आख्या मीचर बिना देमे बाव, घागळी मेल दी ।

दीवट कन जायर पोथी ध्यान मू देखी । आगळी हठनी लण ही—ताड र रूख हेठ ? ताड र रूख हेठ काई ? बा जिको परचा चावती ही, उण रो तो इण पाठ मू काई सवध भी कोनी । अनी सोच्यो—‘खर क्यू फालतू म्हारो मागो मराब कर ? रात मोकळी दळगी, हाल ई जे चाडो आख मे वट पड जाव, तो डील हठको हू जाव ।’ अनी सायगी घर नींद आयगी ।

पण अनी र इजरज रो पार नई रैयो, जद वीं देख्यो क ईनक तो साचेई घणी ऊचाई माथ घेक ताड र रूख तळ वठयो है घर उण र माथ सूरज री पळपळट करती किरणा मुख री विरखा कर है ।—‘ईनक इण संसार म रया कोनी ।’ अनी सोच्यो । ईनक मरण सिघारयो, घर अब बठ बित्तो मुखी है । वठयो वठया मुख मू भगवान रो भजन कीतन कर है, घर भगवान री सीला म लवतीण हुय रयो है । बठ ना तो छळ है, ना कपट, सगळा सतवादी है, घर ईनक भी सतवादया री दुनियां म पूगयो । कूड-कपट री दुनिया म रोभा देखण न मन छोड्यो । घर हा अ तो ब ई ताड रा पेड है जिका र पत्ता न जळमळम रै लाका भगवान ईमू र स्वागत मे बिछायर घरती न पाटदी ही ।’

घर अनी री आख उपडगी—जागू हूक सोऊ हूक अनी चक्कर म पडगी । घेर घेकाघेक विचार आयो—‘ईनक गयो गयायो, घर हू इण तग बीर लागू मूकू, बापड विनिय न तडपाऊ, टाबरा न अणमणा रागू, आ किम घर री म्यागप ? अब म्हार मे भडन घावणी चाईजै ।

उठर भनी मेरी र बिछावणी कर्न गयी । बा सूती ही । प्रेक बार तो खापी भालर उठावण लागी, केर पाछी आपर बिछावण माथ धायगी । थोवाही ताल कम्बर म अठी उठी धूमो, एण हाल अघारो हो । ज्यू ई दिन रो उजास लखाया, भनी मरी न चचंडी । मेरी चकरायो—आज तई मा बंदई अघारें अघार चचंडर जगाणी को ही नी ।

भनी कयो—‘मेरी, म्ह घारी बात मानण रो बिचार कर लियो ।’

मेरी रो नींद हाल पुरी उठी कोनी, इण कारण बा समभी कोनी क भनी काई कयो । भनी जद मरी रा खाया भालर आपरी बात न दुसराई, तो मेरी उछळर ऊभी हुयगी, अर वाल्टर न भी उठाणयो । भनी कवण लागी जिकें सू पली तो ब फिलिप न बुलावण खातर घर सू भाग निकळ या ।

फिलिप घवरायग्यो, सायद भनी रें माथ मे कोई सनक धायगी हुसो—आ सोचर वो बिना भू डो घोया, अर बिना पट्टा बाया, हो ज्यू ई धायग्यो ।

जद फिलिप भनी र घर मे पग मेल्यो, तो भनी बारण कन सामी आयी, फिलिप सू हाथ मिलाया, बीन आपरी बाया मे भर लियो अर दोना आपस म अेक बोज रा होठ चूम लिया ।

केर भनी बोली—‘अडीकण रो अ घारो सतम हुयग्यो, अर अब कोई इसो कारण कोनी कें आपा ब्याव नई करा ।’

दोनू टाबरा न मा र आचरण माथ इचरज अर हरल हुयो । इचरज न बा दाव लियो, अर हरल न चवड दरसायो ।

फिलिप कयो—‘अच्छया, भनी, धार जचगी तो भगवान र खातर, अर आपा दोना खातर अब ढील-ढाल ना कर । सुभ काम मे ढील आछी कोनी ।’

आपरा भी आपरा कोनी

अडीकता-अडीकता जुगा रा जुग बदीत हुयग्या, इए कारण फिलिप न अनी साग ब्याव असभव लागण लागगयो, पण छेवट बो दिन, बा घडी आयी । ब दोनू धूमधाम सू गिरज मे गया । और भी दूजा मोक्का लोग गया । टण-टणाटण, टण टणाटण गिरज रा सगळा घण्टा एक साथ आणद रो उदघोस करण लागग्या । घण्टा री टणमणाट आख गाव न सनसो सुणायो, क अनी अर फिलिप आज परणी जग्या है, जिका क इत्ता दिना सू, इत्ता बरसा सू आपस म एक दूसरें न परखता आया हा ।

आज अनी इसी सज्योडी अर बणीठणी ही, क आपरी ऊमर सू पद्र बरस घाट लागण लागगी । लोक चकराया क ईनक सू ब्याव आळी बगत इएरो जिको मनमोवणो रूप अर कवळो डील हो उण मे, इत्ता बरसा र उपरायत भी तिल मातर रो फरक नई आयो । अनी पक्कायत कई जडी बूटी रो सेवण करती हुवली, नातर जोवन घन तो यिर रंवण आळी चीज कोनी ।

पण अनी जद परणीजर फिलिप र साग गयी तो उणर चर माथ हरख नई, उदासी ही । बापडी अनी बचना म बघगी ही ।

बा फिलिप र घर म रव पण अणमणो । बात करती करती बिचाळ ई चुप हूजाव, अर दो-तीन बार बतळाया भी पाछो उयलो नई देव । अर जे उयलो देवण री कोसीस कर तो आधो उयलो देव, अर फेर बिचारा री साकळ टूट जाव, अर बा आपरी बात पूरी नई कर सक । रसोई करण न बठ तो ध्यान और कठोन ई जाव परो, दूध झूफण तो उफणबो करो, रोटी बळ तो बळबो करो । घडी घडी बार, बा बिना बतळाया ई कय देव-‘हैं ?’, ‘काई ?’ बीन इया लखावें जाए कोई हर बगत बीर साग चाल है, अर वान मे कोई बात कव है ।

इसी हालत र कारण अनी डरू फरू रवण लागगी । अकली रो घर म मन नई लागतो इए कारण न तो बा घर मे अकली बढती अर ना अकली रवती । जद घर रो ताळो सोलर माय बढती तो, हाथ कूट रें माथ ई रुक जावतो । सायद बीन लखावतो क कोई पूछ है-‘कठ जाव है अनी ? कीर घर मे जावें है ? तु

तो ईनक री बऊ ही, भवै फिलिप री किया बएणी । अर घं दिवार उठना ई बीरा पग बठ ई रुप जावता अर जा अहेली घर म नई बढनी ।

सरु सरु मे फिलिप अनी न ममभावण री चेस्टा करी—“अनी, नन काई लखाव ? कोई दीस है डराव धमकाव है ? बात काई है, मन जे तू बताव तो हू सावळ परबध करू ।

योडा दिन और हुयां पछै फिलिप रो सोच मिटग्यो । बीन ठा पडगी क अनी रा पग भारी है अर इसी हालत म लुगाया भ्राम तीर सू इया करण लाग जाया करै ।

अनी री उयळ-पुयळ रो कारण तो उणार १ गरभ नई ईनक हो पण फेर भी फिलिप आपरी बात साची समभण लागग्यो, कारण जन्म अनी रं जापो हुयग्यो अर जद बा जाप सू उठी तो उणार माय माय सू सगळा वम निकळग्या । आपर छोट टावर साग जाए अनी २ आपरो नवो जलम हुयग्यो अर बा अंक दम नवो नवेली हुव ज्यू दीसण लागगी ।

अनी छोट टावर न रमावण म बिलम्याडो रवनी । ईनक न भवै बा बिसरगी । अर जे विसरी नई तो भी उणार मारग सू ईनक र ध्यान आळो रोडा अळगो सिरकग्यो । अब अनी फिलिप री सर्वेसर्वा है अर फिलिप अनी रो सर्वेसर्वा । ईनक बापडो गयो गत्ता सू ।

इए काणी सू ईनक २ चर माय क निनाड माथक बैईतर रा भाव भी नई भळक्या । काणी सुणन आळ विच्छ काणी कवण आळी अलबत परभावित हुयाडो ही । काणी कवता कवता किन्तो ई बार तो बीरी बोली गळगळी हुयगी, छाती भरीजगी, अर दो तीन बार बी आपरी आख्या पूछी, अर फेर सरु करण री सगती बटोरण खातर थोडी थोडी थमी । हा, जद माजी कयो—‘ईनक बापडो गयो गत्ता सू’ ता ईनक आपरो किडकावरो माथो दुख सू हिलावता कयो—“गयो बापडो गत्ता सू ।” फेर मन मन मे सपसपाट करयो—‘गयो बापडो गत्ता सू ।’

ईनक र मन म जची—जद हू अठ आयग्यो, इए गाव अर गळी में जीवता जागतो पूगग्यो, अर म्हैं समाचार सुण लिया क अनी कठ है अर किए हाल म है तो फेर जे अके बार अनी न सोरी मुखी देख ३ तो म्हार मन न सायती मिल जाव । अं विचार ईनक र मन मे उठता बो बार जावण खातर सभतो अर फेर पग पाछा पड जावता—कठ ई आ नई हुव क म्हार देखणन गया सू अनी री कूना भरी बगेची मे पतभड आय जाव । पण जिए अनी रो चरो देखण खातर हू वरसा सू इछाळू हुय रयो हू, ईनक सोच्यो, बीन देह्या बिना म्हारो मन मान

नो ता कोनी । अनो र अरर री अक हळकी सो मुस्कराट मे सगळो दुनिया री सदा मू सो गुणो सुख भरयो है । देखमू, देखमू पक्कायत देखमू ।”

नवबर रो अक दिन भाण बाढळा री ओट, दिन म भी उजास रो टोटो फर सझ्या पडता ई तो रात जितो अ घारा छायग्यो । बा चुपचाप सराय मू निकळर पाड कानी जायर बठग्या । बटं बठ्यो बठ्यो आपरी जीवण रो पोथी रा पाता पळटतो रयो जिए म सुग दुख री हजरू वाता मळ्योडी हो । पण अब बा माय मू अक भी कर्ज नई सकती कारण इतक रा हिरदो दुख मू काठो छनीजग्यो ।

बटं मू फिलिप रो घर भी दीसतो हो, कारण उण मे तेज रोसणी जगती हो, जिवी मू बीरो पिछाकडा घर पसवाडलो पाडोस, सगळा संचमण हा । ज्यू समदर म तेज रोसणी बजती देखर पसरू उण मू ललचायर नटा जाव अर आपरा मावो टकराव अर प्राण छोड देव इणी तर फिलिप र घर री रासणा ईनक न माडाणी आपर कानी खाचरलयगी ।

फिलिप र रवास रो कमरो तो मडक माथ हा पण पिछोक्डं म जिएरें बाग भगड ई भगड पडयो हो, अक छोटोसोक बगेचो भी लगायोणे हो । बाग समचोरस हो अर ज्यारू मेर टाटी खाच्योडी हो । तर तर रा, रग गंगीला पुसव आप आपरी अनोखी मक बाग्रिय साग खिडावता हा । अठ सदाबहार रा पेड लाग्योडा हा, अर इण वगच र ज्यारू मेर गड्डा रो मारग बलायोडा हो । अक मारग बीचोबीच भी गयोडो हो । ईनक बीचलो मारग छोड दियो, अर टाटी र सायेर सायर पेड रें लारं लुकग्या अर वठ मू इनक वो निजारी दरवा जिको, बा जे नई देखतो तो ई ठीक हा । पण ईनक रा दुख इत्ता अथाग हा क अब ठीक वठीक रो फरक ई मिटग्यो । इण दसा मू माडो दसा और काई आसी ?

सामली भीत माथ बेल बूटा कढयोण है । आज री नवी रम्याडी ज्यू दीस । वारनिस कर्योणे लकडो र चौखट माथ प्याला अर चादी रा चिमचा, काटा तथा दूजा बासण जचायोडा है जिका तेज च्यानण मे चमचमाट कर । इणी तर चूलो साफ-सुथरो—सगळा रा सगळा बासण सोनै चादी ज्यू चमकै । चूल र जीवण कानी फिलिप, जिको केई जमान मे अणपू छयो प्रेमी हो आज डील म लू ठो हो अर बीर डील रा वरण गुलाबी ही, अर बीरो टावर बीर गाडा माथ लियोडो हो । अर मेरी जिकी अनी ली मू पद्य जलम्योडी हो पण अनी ली मू लाबी हो, आपर दूज बाप कानी लुळयोडी हो । कवळा, सोबणा केस, पदमणी ली पातळी अर कद री पूरी, ईनक री लाडली बेटी, पोथ मू लटकायोडो हाथीदात रो छन्ला (जिको दात सोरा ऊण खातर टावरा न चाबण सारू देईजतो) लिया फिलिप री छोरी र ऊपर हाथ पसग्या ऊभी ही । छोरी बी छल्ल न भालण री कोसीस करती ।

छल्लो गुदगु हाथ मे भन जावतो, पग कर पाछो छू जावता, भन जावतो केर पाछो छू जावतो, इए तर रो कम चान्तो, भर ब सगळा घडो घडो बार जोर जार स हसता जिण स पमवाडतो मैदान भी गू जए साग जावतो ।

ईनक न विचार आयो— 'म्हारी बेटी आपर दूज बाप रं टाबर रा भी इत्ता लाड कर है, जे म्हारी ईन ठा पड जाव क हू आयग्यो, तो भा बिता कोड कर । भा सोचर बी भाग बधावण सारू पग साम्यो, पग उणी बगत केर दूजी बिचार तग उठी—ईनक थारी बेटी न तू एक जुग पनी प्रबोध मोत्या मे छोडर गयो, तन बा कोई जाए, भर किया पिछाण ? जे ईन ठा पड जाव क हू आयग्यो, तो ई बीन फिलिप बालो लाग जिमो स थोडो ई लाग सक । तै इए छोरी खातर करयो कोई है ? बरगो चाव तो पक्कायत हा, पए भगवान न थारो कर्यो कबूल क हो नी ।'

पूर्व र डाव बानी अनी रसोई र काम म लाग्योडी ही । बा थोडी थोडी तगळ स आपर टाबरिय बानी जावती भर जद सगळा जए हसता तो बा आप मुळकनी । घडी घडी बार फिलिप स बात करती, फिलिप प्यारी आवाज मे बोलतो ।

अनी र कन ई उए रो बेटी वाल्टर ऊमो हो जिवा मोत्या मे पएो नई हुवता थका भी कद म पूरो बघ करग्यो हो भर डील म सैठो हो । बीं कयो—'बापू, बेबी म्हा सगळा म पएो फूटरी है ।' भा सुएर फिलिप मुळक्यो । वाल्टर केर कयो—'बेबी तू तो बीत हुसियार है भई । बोल, तू पडए खातर लन्दन जासोक आक्सफोड ?' फिलिप केर मुळक्यो । वाल्टर बेबी र गाला न आपर दोना हाथा में पालासाक दबाया । बेबी हसी भर सगळा हसए लागग्या ।

जिण अनी खातर जिण मरी भर वाल्टर खातर ईनक घर बार छोडर, थोडो भर नाव बेचर परेसा गयो बठ इत्ता रोभा देख्या भर मिनख बायर टापू मे खना खता मिनख स ढाडो हूजावण पर भी पाछो घर आवण रो तालमा बणाया राखी बा बीरी घए आन बीरी घए को रई नी । बीं अनी ७ छाट टाबरिय नै देख्यो पए वो टाबर जिवा आपर बाप र गोडा माथे किलकारया भरतो हो, ईनक रा नई हो । कुटम रा सगळा जगा अक नई हुवता थका भी वै इत्ता भुल मिळग्या जाए सगळा अक ई परवार रा हुव, फिलिप स दूजो बाप हुवण री अथवा टाबरा स दूज रा टाबर हुवण री गध रो सवलेस तक नई ही ।

'किसक सुख स आण स हेत स अ अगळा ख पए इए मे म्हारी सीर अक रती भर ई बीनी । म्हारा आपरा टाबर जिवा अथ जोध जवान दीसए लागग्या, स्याएा समझगा हुयग्या, ब खुद म्हारा को रैया नी । अनी भर टाबरा

मू जिको प्यार घर भादर मन मिलणो चाईजतो हो, उग रो घिघकारी म्हारी जगा भाज दूजो भादपी बण बळ्यो है ।”

मरियम अनी रो सगळी बाता ईनक न मावळ मांडर मुणाय दी ही, पण काना-मुणी घर भादरो रेखी म इत्तो फरक हुब क जिकी बाता ईनक मरियम वन खुपचाप चर माय दिना कोई भाव लाया, मुणाय रयो, बी ईनक रो मन पीपळ र पान ज्यू डोलण लाग्यो ।

सोच्या—‘अनी फिलिप र साग सार सास बधी कोनी । म्हार भावण रो भास छूट्या मू ई बी फिलिप रो भासरो लिया है । जे हाल ई अनी न ठा पण जाव क हू भायग्या, तो बा म्हार प्यार न ठुरासी थोडो ई । जद अनी म्हार साथ घामी तो म्हारा आपरा टावर दूज बाप साग थोडा ई मी ।’

ईनक हीमत भेळी करी । हनो करयो—‘अनी ।’

और सगळा तो आपरो बाता घर हसा मे लाग्रोडा हा, पण अनी र काना मे बा घणा बरसा पली रो सया हनो पूगता ई कान मडा टुमग्या । हाथ मायनो बासण छूट्यो घर बा मूनवाड कानी जोवण लागी । मन मे कर्यो—‘ईनक जिमी, ठीक ईनक जितो आवाज इत्ता बरमा मू किया कान म आई ? हू आप भयगेली हू, सिनकण हू, बठी बठी र इया ई सई उरग्यो । कठ ईनक है, घर कठ ईनक रो आवाज है । बी रो आस्था घारी हुयी, घर बी ईनक सिवाय और बेई न ठा घाल्या बिना, वान पूछली ।

ईनक र हिरण मे उघळ-पुपळ माचगी । ‘अनी म्हारी है, टावर म्हारा है । फिलिप ! तू कुण है ? हू आयो जित त आरी परशरिस करी पारो ओसाप है पण अब म्हारा न लायर मन सुप ।’ ईनक सोच्यो क इण तर जोर मू कऊ पण कर बिचार आयो क जे हू चवड भायग्या, तो इण घर री सायनी घर मुख र लाय लाग जासी । मुख री जगा दुख आपरो भासण बिछासी । म्हारो अठ अके पळ छिन खातर ई रुकणो ठीक कोनी । जे जीभ कवज म नई रई, तो गजब हुआमी । म्हार मन री रळी ठेठ मू ई आ रई है क अनी मोरी मुखी रैवणी चाईज, टाबरा न सावळ पढाय लिखाय हुसियार करणा चाईज । अ दोनू काम फिलिप आछी तर कर दिया, तो अब हू ई री मनस रा फळ ई नै क्यू नी चाखण दू ?

मू डो खुलणो चाव । जीभ न रळी आव क बा अनी न हेसो करे । ईनक न डर हो क जे अठ और ठरग्या तो बी जोर मू चीख पडसी—‘अनी, मेरी वाल्टर ।’

पणा मे ऊभो रवण री सगती नई रई । बी बठग्यो । साम पूनग्यो । वठ मू गोडाळिया गोडाळिया टुरण लाग्यो, जे ऊभो ऊभो जाव, घर दीस जाव, तो किसीक हुब ! पण गोडाळिया चालण मे भी ऊतावळ नई कर सक हेठ गट्टा

बिछ योडा है जे कदास ऊनावळ र कारण खंडखंडाट हूजावै अर घरआळा नै बम पड जाव, तो किमीक हुव । इए कारण भीत र सायेरै सायेरै, हाळ होळ ईनक बगेच र फाटक बन आयो । अघर सीक फाटक लाह्या, घर उणी तर पाछो जड नियो जाए वेमार र कमर रो आडा गान हव । अब बा मून बगड म आयग्यो ।

अठ आयर ईनक भगवान रो प्राथना खानर लुठनो चावता एण गोडा रो सत निकळग्यो हो अर बो ऊर्ध्व मूड जमी माथ पडग्या । पड या पड या आलो जमी आगळया सू कुचरतो रयो अर भगवान सू प्राथना करी— ह सरबसगतीवान म्हारा दुख अब हद सू ऊपर कर नीसरग्या । अब म्हार म सगती कोनी क हू आन सण कर सक । भगवान ! म्हारा मानक ! तै मन उण मून टापू सू बाडयो, मन मिनखा भेल्लो करयो अर अठ पूगाया आ आख्या केवा दखाळण खातर ई इत्ती किरपा करी हो काइ ? भगवान ! हू जाए, तै म्हारो बटे घणी घणी सायना करी । म्हारा तारणहार ! धार घर म दया रो पार कोनी । अबार तई न्या करतो आयो है तो घोडी दया और कर, और कर म्हारा घणी । अबार तन टाळर म्हारो और कोई कानी इंग अकनपायत र कारण म्हांग दम घुटे, अर इसी कुचमाद मूम क हू हाथ भालर अनी अर म्हार टावरा न म्हार घर म लिमाऊ । एण नई तू मन सगती दे, जिए मू म्हारी इए इछा नै ह कानू म राख सकू,— म्हार जोवता जी अनी न ठा नई पड क हू जीवू हू । जे अनी न ठा पडगी तो बा घर रो रैसी न घाट रो ।”

ईनक फेर कयो— ‘भगवान ! तू मन इत्ती सगती और दे क हू म्हार टावरा आग भी म्हारो पंरचा नई देऊ । भगवान ! म्हार टावर है एण हू बामू बोल ई सकू कोनी ? बान वतळाय ई सकू कोनी ? म्हारा टावर ता मन ओळख कोनी एण जे कदास हू बामू बात करण न गयो परो, तो म्हार सू इया कया बिना किया रईजसी क हू धारो बाप हू । एण नई हू बामू बात करू कोनी । म्हारै भाग म टावरा नै चूमणो भी लिह्योडो कोनी अर ना म्हारी बेटी जिकी आपरी मा जिसी ई फूटरी है अर म्हारा बेटी म्हार उणिवार एण म्हार मू ई अघकी कदेई आपरो बाप समभर मन चूम सक ।’

इत्ती प्राथना करया पछ ईनक री जीभ रक्की, माथो मूनो हुयग्यो अर सगळ डील मे सण्णाटो बयग्यो । ईनक न मुरछा आयगी अर बो घोडी ताळ तई इणी हानत म पड थो रयो । जड पाछो चेतो वापरयो तो आख्या मसळर उठयो, गामा भडकाया अर सराय बानी टुरग्यो । आख मारण बो आ ई सबदा न उपळता रयो— ‘अनी न नई बवणो बीन ठा नई घालणी —जाण केई गीत री टेर हुव ।

पण सागर र त्वार जठ मे भी, उण र तळ सू फूटर निक्कलणियै मीठ पाणी र सोत रा पाणी ता मीठो ई निक्कलतो रव, इणी तर इण घोर दुख निरासा अर बेवना री घडी म भगवान माऱ अटळ विस्वास ई ईनक रो अंकलो सायेरो हो । इण भरोस र कारण ई बो सोच्या करतो — ‘भगवान करै जिवी ठीक कर ।’

इण तर सोच दिचार करता करतो बो जद सराय पूग्यो तो रात खासा पडगी ही । सराय मे मरियम टाळ सगळा सोयग्या हा । बा ईनक न दखते ई बोली— ‘अरे बेटा ! तू जुलम करै । इसी ठारी मे बाग गयो इसी निमळो यारो डील, तू कोई यारी लुगाई टाबरा सू मिलण न गयो ? तन म्हारी सोगन है तू सइया पड या पछ बार पग ना मेल्या कर ।’

ईनक माच माथ बठर कामळ ओढली । माजी कन आयर बठगी । फेर पूछ यो — ‘तू तो अडीकती अडीकती आसती हुयगी, गयो कठ हो आज ?’

‘निक्कल यो तो घूमग खातर ई हो,’ ईनक कयो, ‘फेर कोई संधा लाक मिलग्या वान देवण लागग्यो ।’

‘देवण लागग्यो ?’ मरियम कयो, तन हाल सावळ बोलणी ई आव कोनी । देवग लागग्योक् बाता करण लागग्यो ?’

‘हू पढ्याडो कोनी, माजी,’ ईनक कयो, ‘माभी आदमी हू ।

ईनक सोयग्यो अर मरियम आपर माच गई ।

फेर मजूरी

दूज दिन ईनक सदेई घाळी टेम उठयो कोनी । मरियम हेला कर्यो । ईनक कयो— नीद म कोनी, जागू हू पण रात घाळी मरनी सू डोन करडो हूयोडो है ।’

मरियम भट अेक चिमच म तेन तपायर लाई अर बोली—“ल, धोडो मालस कर ल जिको अकडाव उतर जासी ।

ईनक बठग्यो । मरियम कयो—“ल, हू मसळ हू । तू तो म्हार बेट जिसो है ।

जद ईनक आपरा पग भेळा कर लिया तो मरियम पसवाडली कुरसी माथ बठगी । बोली—‘बटा तू अठ रो ठारी जाए कोनी । माई-तात न तो माच सू हठ ई पग नई टेकणो ।’

अबार तो दो तीन दिन हुयग्या, काई नवी बात सुणाई कोनी ।’ कयर ईनक आपरी पीडो र तेल मसळण लागग्यो ।

मरियम कयो— बेटा, म्हार बन तो बाता रो अखूट मण्डार है जे बार मईना लगोलग कऊ तो ई खूट कोनी । पण थारी चिणपिण देखू जद म्हारो जीव उचट जाव अर हू अेकली बठो-बठो मन म ऊ घा गोट उठावती रूँऊ ।’

ईनक कयो—‘माजी अेक दिन या कळचळी घाळं रो बऊ रो बात भी कई ही नी ?’

हा हा, अनी अर फिलिप री पूछ है नी ?” कयर माजी आपरी कुरसी माच र नडो सिरकाई ।

तो आ काई काणी सुणाई हीक ई नाव रा मिनख-नुगाई साचई काई अठ हा ?’ कवतो कवतो ईनक आपरी आख्या हेठी करया मालस करतो रयो ।

मरियम कया— ‘तू जावक सीधो आदमी है । हू कऊ जिकी बात तू सावळ समझ कोनी ज्यू लखाव । अरे बेटा म्है तन इतिहासी अथवा जोड्योडो काणी को सुणाई नी, फिलिप अर अनी दोनू हाल तो जीवता जागता सोरा मुखी बठमा है ।’

ता माजी, अनी रो आगलो घणी परदेस कमावण न गयो, अर बीर पाछो आया पली अनी दूजो ब्याव कर लियो, पलड घणी रो काई डर ई को लाग्योनी बीन ? ईनक पूछयो ।

‘डर?’ माजी कैयो ‘डर रो तू पूछ ई ना। डर र कारण ई तो बा बरसाबध फिलिप न टाळनी टरकावती रई जे डर नई हुवतो तो बा दस बार बरस गमायर ब्याव क्यू करती, पत्नी ई कर लेवती। डर र साग बा पलड धणी न प्यार भी करती। बो मालदार नो को हो नी, पण आपस म दोना रा जीव रळ्योडा हा। अनी रो जगा जे कोई दूजी लुगाई हुवती, तो बा फिलिप जिस आदमो सू ब्याव करण मे इत्ता घोचा का घालती नो।’

‘आ बात है?’ ईनक पूछयो।

‘हा,’ माजी कयो—‘हाल ई जे कोई अनी न कय देव क थारो पैलडा धणी मरग्यो, म्ह बीन मरयोडै न दख्या, तो बा याल हूजाव कारण पलड धणी आळो सूळो बीर काळज मे रात दिन खुर्मै।’

मरियम रो बात सुणर ईनक रो आख्या फाटगी अर बो फाट्योडी आग्या सू मरियम सामो भाकतो रयो।

मरियम पूछयो “क्यू उदास क्यू हुयग्यो नेटिव? इसी ठा पड कै दूजी बाता बिच्च तनै आ बात धणी मुवाई है।’

‘मुवाई तो कोनी, पण बरवाण माथे बिचार करू हू। मिनख काई तेवड, अर भगवान काई रो काई करद।’ कयर ईनक चुप बठग्यो। मरियम न बारण कन केई दूज, मुसाफर रो भणक पछी अर बा उठर गई परी। ईनक मन मन मे कयो—“जे अनी म्हारे मरण रा समाचार पाया सोरी हूसी, तो, जद भगवान मन आपर घरे बुलाय लेसी, तो व भी अनी न मिल जासी। हू चाऊ क अनी मुखी ग्व, बीर काळज रो काटो अबार ई निकळ जाव पण कुमौत किया मरीज। हू भगवान र तेड न अडीकू हू।”

ईनक रो हालत सुधार माथ आवणी सर हुयगी अर वो आछी तर फिरण फिरण लागग्यो। अब पेट भराई रो सवाल सामो आयर ऊभग्यो। ‘जे सझ्या दिनूर्ग मागण न निकळ जाऊ, तो म्हार पेट पूरती रोटीया तो लियासू। ईनक सोच्यो, पण मगतो बणेर दुनिया आग हाथ पसारू, दर दर रोटी मागतो फिरू, पण पण ठोकरा खाऊ, जद सिरजणहार मन कमावण सिमरथ बणायो है? हाथ-पग मनत मजूरी खातर है दीन बणेर मागण खातर पारका माथ मार बधावण खातर कोनी। ठीक है, आग आळो पूच रई कोनी, पण म्हारो अेक पेट तो हाल ई भर सकू हू। म्हार पेट खातर कित्तोक् धन चाईज कित्तोक् धान चाईज। हू मजूरी करसू अर पेट भरसू।”

गाव मे जिका घधा हा, वा मे कोई इसो नई हा जिण रो जाएवागी अर जिण रो कुसळता ईनक कन नई हुव। कदेई बा जाज म पागी भरण आळा ठाव

बुग्गावण र काम म लाग जावतो, कदेई सुधार रो काम करण लाग जावता कदेई माभ्या खातर माछन्त्या पकडण री जाळया गूयण र काम म लागतो, तो कदेई जाज रो समान लदावण उतर बण र घघ मे लागतो, अर इण तर आपरी जरूरत माफक पीसा वमायर पाछो बावडतो । सराय मे आया सू मरियम सदेई तळपूछा सेवती — आज कित्ता पीसा कमाया ? काई काई काम बग्यो ? भाकेलो तो को भायो नी ? '

ईनक पाछा इसा उथळ देय देवतो जिण सू मरियम राजी रवती ।

पण ईनक र मन मे उमग कठ ही, उछाह कठ ही ? काम कर पीसा, वमाव तो कीर खातर ? भेळा कर तो कीर खातर ? अ सवाल बीर मामा आवता, पण आ मे कोइ तत नई लागतो । आवर अनम माय सू आवाज आवती — "म्हार कुण है कोई कोनी । घणो वारमो ह कीर खातर करू, कीर खातर जोडू कीर खातर छोडर जावणो है ?

इणी कारण ईनक रा मन केई अेक काम म नई लागता । दस दिन अक जगा काम करया तो पद्र दिन दूजी जगा । इण तर दिन तोडता तोडता बा सामो तिन आयग्यो जिण दिन ईनक जातरा सू इण गाव म पाछो आयो हो—साल भर बीतग्यो । जीवण रो आवरसण जद मिटग्यो, तो इसी जीवण मोत सू माडो है ।

ईनक रा खाचा ढीला पडग्या । काळज माय भारी मदमो पूग्यो— साल पीनग्यो, अर हू निरुद्देस्य गोता ग्याळ हू, म्हार घर थका घर आळी थका बेट थका, बेटो थका । हू वान रेय ई सकू कोनी, बा सू भासण ई कर सकू कोनी । भगवान । धारी गत धारी है । '

चालता चालता बीरो डील गम हुय जावतो, हाड भारी लवावण लाग जावता दो दो दिना तई भूय ई नई लागती । मरियम नोरा करती तो दो गास खायर उठ जावतो । नो दिन नाकरी गयो, दस दिन नागा करदी फेर वाम माय जावण री चेस्टा करतो पण ऊमा हुवण री भी आसय नई । मरियम पालती— बेटा तू कठ जाव आराम कर । मन तू म्हार जायोड जिसो लागण लागग्यो । इसी निमळाई म तन थारमो करण न किया जावण दू । "

पण जित्त तई हलग हालता गया ईनक माघ म पडयो खयर मरियम माय भार बगनो कबूल नई करयो । वो काम माय जावतो । पाछो आवतो जित्त थकर चूर हुआवतो, अर घटा माघ घटा माघ लाय सुस्तावतो, फेर जीमतो ।

आवर, बार निकळण जिसी हालत रई कोनी अर वो सराय र मांय माय ई रवण लागग्यो । मरियम कया— बेटा तू फिकर ना कर जे म्हारो पेट मरीजसी, तो धारो ई मरीज जामी । मिनख तो पालतू आपरो सोच कर सोच करण आळो तो मोटो घणो है । '

पण ईनक री हालत बिगाड माथ ई रई, अर अब सराय मे घूमण लायक सरघा भी रई कोनी, अर वो कुरसी माथ बठयो रवतो अर मरियम लेन बीन राजी करण खातर, बीरो जीव लगावण खातर हरख री बाता सुणावती, हसावण री बाता सुणावती, पण ईनक र हसण रा, हरखावण रा दिन तो लार, निरा लार रेंग्या हा । अब कोई भी बात सुणार बीरो जीव सोरो हूवनो कोनी, हरखावणो तो आघा रयो । जे साची पूछी जाव, तो अब सुख दुख दोना सू बा उपराम हुयग्यो हो । घरती मू अलघो गया अ्यू गुरत्वाक्सण खतम हूजाव, इणी तर वो सुख दुख दोना रो परिधि मू घणो अलघो पू चग्यो हो ।

जद सागर म तोफान आयि जाव, जाज री हालत खतर म पड जाव । बतार अथवा दूज जरिये मू सायता री भाग कर । सायता पूग्या पत्नी ई जाज केइ चट्टाण मू टकराय जाव अर टूट जावण कारण उण मे पाणी भरीजणा सरू हूजाव अर बा हूवण लाग जाव । उण बगत मगळा री आख्या सायता सार आवण आळै जाज कानी लाग्योडी रव—कोई पाल, मस्तूल, जे कदास दीस जाव तो प्राण बच जाव । जित तई दूजो जाज हाथ नई आव हूण आळ जाज रा जातरी हायतोबा कर । पण ईनक री रगत यारी ई ही । बीर जीवण री जाज हूवण आळो ही, पण ईनक र माथ पबराहट वो हो नी । जाज हूवणो बीर खातर आस किरण हो । जाज हूवणो यानी सरीर खतम हूवणो, अथवा मौत आया बीन आपन अथाग दुख मू तो छूटको मिलसो ई, पण अक बात र कारण घणा सतोस हो कै अनी र मन री दोघडचित्या खतम हूजासी । अबार तई जिग डर री भटटी मे अनी जळनी ही बा भटटी बुझ जासी । अबार तई अनी न जिको डर हो क ज ईनक आयग्यो, तो काई करसू ?—बा डर मिट जासी, अर अनी न फिलिप र साग जिको सुख मिलै है, उण रा बा निरम हुयन उपभोग कर सकसी ।

खुद आपरा प्राण देयर भी ईनक अनी न सुखी बणावणी खावतो हा आ ई अब बीर जीवण री रळी ही ।

आखरी सनेसो

रात री वेळा ही । चू चकी जगती छाडर मरियम आपर बिद्यावणा मे पडो पडो मन सू बाता करती ही । नीद तो घणी आवती कोनी पण तो ई आराम करण खातर माच माथ हाड उरळा ता करणा पडता । जद बा आधी नीद मे अर आधी जागती ही, तो ईनक हेलो करयो । हेलो सुणीजग्यो, पण आधी नीद ही, इण कारण बोली कोनी । “माजी! दूजा हेलो फेर जोर सू करयो । बा चमकर उठी, अर दीय री बाट सावळ करी फेर ईनक र पसवाडली कुरमी बीर माच र नडी सिग्कायर बठती बोली— क्यू नटिव अवार हेला किया करयो तवियत तो सावळ है ?”

ईतक कयो— ‘माजी, माजी, थान अक बात कवणी है । गुपताऊ बात कवणी है ।

माजी कान ऊभा कर दिया, आख्या पूरी खोल दी अर नस आगीन बरली ।

“क्यू, सुणीजग्यो माजी हू थान अक भेद री बात कवणी चाऊ, पण माजी, थान सौगन खावणी पडसी । कवतो कवतो ईनक माजी कानी फुरग्यो ।

इसी काई बात है बटा ? थारी गुपताऊ बात दूजा न किया बता सकू ? तन म्हारो इत्तो ई भरोसो कोनी ? हू तन म्हारा बेटो समझू हू, तू मन थारी मा को समझ नी ? अर जे समझ है तो फेर म्हारो अभरोसो क्यू कर ? कयर मरियम ईनक र मूड माथ हाथ फरया ।

ईनक कयो— माजी, थारी किरपा तो हू कदेई बीसकू कोनी, पण थारा समाव काई मोळो है, अर थार पट म बात खट कार्द कमनी है इण कारण जे थे सौगन खावो तो फेर हू अक बात कऊ ।

मरियम बोली—‘ बा रे नटिव ! त मन समझी कोनी । मन अस्सी सू ऊपर बरस थाया है जे हू मोळी दूवती तो आज तई म्हारो घर लोक कदेई खाय जावता अर मन घर घर भीख मागणी पडती । तू मन जायव गली ई समझ है काई ? भाळी कवो चाव गली कवो बात तो अक री अक है ।

माजी हू थान स्वाग्ना-ममभणा समझू पण म्हारी बात इसी है क सौगन दिरावणी जरूरी है । हू माफी मागू ये रोम मत करज्यो ।

“सौगन खावणी ई पडसी ?” माजी पूछयो ।

“खाली सौगन ई नई, आपा र ग्रंथ बाइबल रो सौगन खावणी पडसी ।”
कयर ईनक सारो हुवण खातर पाछो सागी तऱ सोयग्यो ।

मरियम न रीस ब्रायगी । बा आपरी कुरसी माथै कापती बोली—“तन सरम को भावै नी इसी बात करतै न ? आज तई बयासी बरसा री ऊमर तई तो मन कण ई बाइबल री सौगन दिराई कोनी, अर तू मन इसी सौगन दिराव । बा रे नेटिव, तू आछो आदमी है । जबरो बेटो बग्यो तू म्हारो ।”

ईनक कैयो—“मा, त म्हार ऊपर इत्ती किरपा करी है, तो हू वऊ जिबी किरपा और कर दे । कर दे मा । थारो टाबर हू । तू नई करसी, तो फेर कुण करसी ? और म्हारो है कुण ?”

डोकरी री छाती पसीजगी । बा दीवट हाथ मे लेयर, माय सू बाइबल री पोथी काढर लाई ।

ईनक कैयो, “मा, म्हारै मरया पैली म्हारी बात तीजै जान ई नई पूगणी खाईजै ।”

“हे भगवान ।” कैयर मरियम आपरी दोनू आरया मीचती बोली, ‘इया काई काली बाता करण लागग्यो । हारी बेमारो तो सरीर रो धरम है । मिनख हुवै जिका इया कदेई घबराया कर ? काल हू डाक्टर न बुलाऊ । तू देख लिम्मे भलेई, अरे दिन म आराम लखावण लाग जासी ।”

छेवट ईनक र कैया सू मरियम लेन सौगन खायली । पण बा डर सू कोण लागगी वं अब कुण जाएँ ईनक इसी काई गुप्त बात कसी जिण खातर बी इत्ती करडी सौगन खवाई ही ।

आपरी सिलेटी आरया ईनक डोकरी रें मगळै डील माथै घुमाई फेर पूछयो—
“मा, तू इण गाव रें ईनक आरडन नै जाएतो ही काई ?”

डोकरी कुरसी सू ऊभी हुयगी—“अरे बेटा नेटिव, अब हू काई करू, थारो तो मायो खराब हुयग्यो । इसी घबयोडी घाता तो वार भईनां मे त अरे दिन ई करी कोनी । आज थार हुयग्यो काई ? ला, थारो हाथ भला, तन ताव धणो तेज तो को घण्यो नी ।”

बळाई छयर बोली—“नई बेटा, डील तो धणो तातो कोनी, फेर आ काई बात ?”

ईनक जीभ रो कवळास घटायर बाल्यो—“म्हारो मायो ठीक है ताव तप रा कोई धणो जोर कोनी । हू पूछू जिकी बात रो उषठा = मन ।”

पण त आ काई बात पूछी ? ‘ईनक आरडन ? वा तो म्हार सामन जलम्या म्हारी आरया आग बडो हुयो । हाल ई वीरो पाटू म्हारी आम्हा आग वो हा जिंसा रो जितो दीस । वीरो लावा कद ऊचो लिलाव, उठयोजे सीनो, गाळ फोलादी बूकिया—असगळा काल देल्या हुव ज्यू लखाव । कोई धणा बरस वो आया नी बापट न । आपर मारग आवणो, आपर मारग जावणो । कई सू लडनोक भिडनो किंसेक हुव बोजाणतो ई कोनी । आपर काम सू काम राखता । तन काई बनाऊ ईसो चोखो छोरो हो क बीर गया सू गाव री छिव मन उडगी हुव ज्यू लखाव । बा बस आपरी धुन मे मस्त रवतो, और केई री परवा ई करतो कोनी । पण सगळा बीरो कायदो राखता । राख आपेई—काम रो करता साचा अर ईमानगार ।

पण अब बीरो मायो नीचो हुय्यो अर कोई बीरी परवा को कर नी ।” धीर धीर अर दुखमरो बाणी म ईनक बोल्या । आज मू तीज दिन म्हारी मौत है । इण म् वमी हू जीऊ कोनी । माजी, चकरावो ना बो ईनक हू ई हू, ईनक आरडन ।

डाकरी र मूड लू अेकाअेक चीख निकळी जाण कोई मिरगी भयवा लोड मू पली निवळी हुव । बा अभरोस मू बोली— तू आरडन ? मन तँ साव अड्डल वायरी गिण राखी है ? कठ रयो ईनक आरडन, अर कठ रयो नटिव, तू । थारो आपस म मुकावलो ई कोनी । काई तो ओपती बात कवणी ही, थोडी तो जवती बात कवणी ही भलामाणस । तू तो बूगो हुव ज्यू लाग है, ईनक हाल टावर है बापडो । बो तो थार मू जे धणो नई तो ई, कम-मू कम अेक फुट ऊचो है अक फुट समझ्यो ?’

‘मा भगवान री मरजी आग मिनख री अेक ई चाल कानी । भगवान इ म्हारी आ दसा करी है । बीन आ ई मजूर ही । उणी मन इण तर मुकायर डाकरो हुव ज्यू बणाव दियो । अेकलपो रवण र कारण म्हारो डील टूट्यो जोबन गळ्या, अर हू मकाल म ई इण दसा म आयर पड्यो । पण मा तू म्हारी बात मान, बा तू कव जिकी ईनक आरडन हू ई हू । दूज माझ्या साग हू कदेई कदेई थारी सराय म आया करतो । तू म्हारी बोली ओळख कोनी ? म्ह बी लुगाई मू ब्याव करो जिकी दो बार आपरो नाव पळटयो है । तू म्हारी बात समझी हुवली—कळकळी घाळ फिलिप रे मू ब्याव करयो है नो बी अनी मू पलपोत ब्याव म्ह ई करयो हो ।

डोकरी आपरो आम्ह्या माथ ताण दियो अर ईनक न ओळखण री पोसीत करी ।

ईनक कथा—“कुरसी म्हार और नडी खाचल । माच मू अडायल । मुण म्हारी बात ।”

ईनक आपरो जातरा री, जाज डूबण री, टापू माथ अकलप जीवण री, बठ मू निवळण री, पाछो गाव पूगण री फेर अनी अर आपरें टावरा न देखण री सगळी बात मरियम सन न मुणार्ई । बा बीच-बीच मे आरया मीच मीचर लाबा सांस लेवती रई अर बीरी आरया मू बराबर टळी-ळी आसुवां री भडी लाग्याडी रई । पण धीर मन मे इसी आई कै बा भटदणी उठ अर सगळें गाव मे इण बात री धडोळो फर दव व अरे जिका ईनक आरडन आज मू कित्ता ई बरसां पली घन कमावण न बिदेस गयो हो, अर जिए न लोक मरयोडो समभण लाग्या, अर जिव री बऊ अनी फिलिप रे साग दूजो व्याव कर लियो, वो ईनक आरडन मर्यो कोनी । जीवतो बठया हे जीवतो बंठयो हे म्हारी सराय म आयर देखलो ।

पण डोकरी री हीमत पडी कोनी । पलडी बात तो आ, कै जे आ खबर गाव म फल जाव, तो काई ठा ई रा नकीटा काई-काई निवळ-सायद अनी न पाछी इनक र घर म फिलिप आवण देवक नई आवण देव । फेर ईनक अर फिलिप म सायद नगडा हुव टावर बठोन रवें ? इण तर र ऋगडा री आसकावां मू डोकरी बापगी । इण र उपरायत धा घरम परायण लगार्ई ही । बाइबल री सोगन लाया मू वधाण म घापोडी हो । बाइबल री सोगन किया तोड ? आ सोचर बा बार भाजी बानी ।

डोकरी सोगन तो खायलो, पण इण गुपताऊ बात न हजम करणा बीर घम री बात नई हो । धा सोचण लागी— अर काई करू काई नई करू । इसी बात जालर भी खुप धड्यो रवणो तो डीक कोनी ।

बा धोनी—“नेटिव, अरे नई, ईनक, देव, म्है धारी बात मानली, तो तू भी म्हारी प्रेक बान मान । बान मानसी ?”

ईनक धोत्यो कोनी, पण धीर चैरें माथ बठोरता रा भाव नई हा, इण मू मरियम न आपरो घात ववण खातर हीमत बधी । धा धोली— अरेक सी मू धारें टावरां रा मू डा तो नेवत । धारें हवारो भरण री डील है, फेर तो इ अदार सयर घाय जाऊ, जार्ण दोनू बन भाई घटै ई ऊभा हा । धोल, ईनक बोल । पुरती पर ।

टावरां र नांव मू ईनक री हिबडो सलचायण्यो । सोच्यो— ज प्रेक धार म्हार टावरा मू मिल तू धामू बात करतू ना बाळज म उडी नीक पड जावें ।

काई टा टाबर भी म्हारी अडोक म हुवला । आपर असली बाप न दूया ब भी घणा घणा राजी हुवला ।—आ बाता मे दिमाग थोडा अछू भगयो इण कारण ईनक पाछो भट्ठणो काई उथळो नई दियो ।”

चुप्पी न हकारो समभर मरियम कुरसी माथें सू उछळर ऊभी हुई, अर बईर हुयगी । पाच सात पावडा गई परी । इत्त मे ईनक रो ध्यान पाछो बावड या । बी हेलो करयो— मा अठ आ । कर काई है तू । बुलावण रो कण कैयो तने ? हू करणो चाऊ ज्यू तू मन करण दे, बीच मे पचायतो ना कर । म्है थारो भरोसा करन म्हार हिरद री बात थार आग काढी है । तन भरोस जोगी समभर मू तन म्हारो भेद दियो है । केर तें घरम ग्रन्थ री सोगन भी खाई है तो कर तू इया मन मरजी सू टाबरा न लावण खातर किया टुरगी ?”

मरियम पाछो आयर कुरसी माथ बठगी । बानी—‘बेटा ई म कोई हरज तो कोनी । टाबर आवता तो कित्ता राजी हुवता । इत्ता बरसा पछै आपर बा पसू मिलणो कोई कम हरस री बात है ? पण खर थार जे जवो कोनी, तो नई सई हू बुलाऊ कानी । अच्छ या अब बोल तू और काई कवणो चाब है ?”

ईनक कयो—‘थारी कुरसी म्हार नडी सिरका अर सावळ सोरी बठजा । हू कऊ जिक कानी ध्यान दे अर बीन समझण री कीसीस कर ।”

‘म्हारी सरधा दिन दिन खीण हुव है, अर अब ई मरीर रो कोई भरोसो कोनी । जित्त तई म्हारें सू बोलीज है, बित्त हू चाऊ क म्हारी बात तन मुणाऊ अर थोडी भोळावण तन देवणी चाऊ ।’ कयर ईनक अेक लावो सास लियो ।

मरियम कयो—‘थारी इछा माफक काम हुसी । बोल बेटा, तू मन ठूजी ना समझ ।

ईनक कयो—‘जद तू अनी न दख तो बीन कईज—ईनक आखरी सास तई थार सू प्यार करतो । तन हिरद सू चावतो, आसीस देवतो अर थार मुख रो कामना करतो । फरक इत्तो है क थ दोन आपस मे मिल को सक्या नो । पण ईनक तन आपर अतस सू उणी तन चावतो जिण तर बा तन तद चावतो हो जद क बीर माथ र पसवाड थारो माथो पोडया करतो हो ।

“थारो सनेसो अनी न जरूर पू चासू । मरियम बोनी ।”

पण म्हार मरया पछ पनी नई इण रा ध्यान राखे ।” ईनक समभायर कयो ।

‘तू बेफिकर रह बेटा ।” मरियम भरोसो दिरायो ।

“अर म्हारी बेटी अनी न, जिकी न हू छोटी ही जद सू ई ‘मेरी’ कयर बतलावतो, आ बात कईज क म्हे बीन फिलिप रँ घर मे सोरी मुखी देखी । बीरो रुप रग, डील डोल देखर म्हारो घणो जीव सोरो हुयो, अर हू बीन आसीस देवतो-देवतो मरयो हू । भगवान न म्हारी बेटी र सुख खातर हू अत सम तई प्राथना करतो रयो हू ।” कयर ईनक थमग्यो ।

“ठीक है ।” मरियम बोली ।

“अर म्हार बेट वाल्टर न भी कईज क आखरी दम तई म्हारी आत्मा बीर सुख, बीरो बढोतरी, बीरो चढोतरी रो कामना करती रई है अर भगवान न इणी बात रो प्राथना करती रई है । ब्यू ठीक है ?” ईनक पूछया ।

“हा ठीक है बेटा ।” मरियम बोनी ।

ईनक फेर कैयो—“म्हारो जीवता थका रो चरो ता बान याद कोनी, कारण, जन् हू त्रिदेसा गयो, तो ब जावक अणसमभ हा, अर इत्ता बरस बीत्या पछे मन किया याद राख सकता, पण फेर भी हू वारो वाप हू, ब म्हारा टाबर है । जे अबार नई तो ग्राम जायर वार मन मे इण बात रो घोखा सदई खातर रय सक क—अर म्हा सो म्हार वाप रो सूरत ई देखी कोनी ।—आ भी हू जाणू क म्हारी सूरत अब दरसणा सायक कोनी, पण आपरो वाप सदेई पूजण-जोग हुव । मन दखर म्हारा टाबर पकायत राजी हुसी ।”

‘हा, ईनक । जद व तन दखण न आसी ता अनी बान थारी जवानी रो सगळी बाता बतासी, हू भी बतासू क इण गाव म थारी जोड रा पछा जवान नीठ निरावळ लाघता । कयर मरियम ईनक माथ बात रा असर दखण सारु बीर कानी भाकी ।

ईनक बिचाळ ई बात काटतो बोल्यो—“मा, टाबरा साग अनी न ना बुलाये । हू आ घाऊ कोनी क अनी म्हार सब न देखे, म्हार ईण खीण सरीर रो सास अर मू हो देख । जे बा देखसी, तो म्हारो मुहदो चरो सनेई बीर नणा सामो घूमतो रमी, अर वा बीन सुम्मी जीवण में दुख घेळण रो काम करमी । तू जाण हू तो अनी न सोरी-मुखी घाऊ । जे अनी अर म्हारा टाबर दोरा-दुखी हुव, तो कवर म भी म्हारी आत्मा न सायतो मिल कोनी अर वा ठेठ तई तडफती कळपती रवे ।”

मरियम रो भाण्या मे मासू आयग्या । ठीक है बेटा, थारी बात ठीक है । तू कब जू ई हू जरमू । हू साबू कं अब थारी सनेसो पूरो हुयग्या हुवलो । पारो शोन निमळो है । बोलण म डील नं ताण पड ।”

इनक सास लेबए खातर थोडा धमग्यो । मरियम बीरी छाती र हाथ फरयो, माथो पपोळयो अर आपरी आम्पा जिवी निरी ताळ सू आली ई ही, बान सावळ पू छी ।

बो बोल्थो— मा तू रो ना । म्हारी छाती काची ना घाल । मिनस रो काळजा बरडो हुव, बज्जर हुव पए लुगायां न रोवती, बसका फाटती अर करळावती दखर बज्जर ई मए धए जाव । मा तू रो ना मन सायती सू मरण दे । पए हां अेक बात तन और बवणी है ।”

मरियम आपरी कुरसी नडी सरकाई अर बा इधरजी आख्यां सू, नवी बात सुएन सार, ईनक र सामी भाकए लागमी ।

बो बोल्थो— ‘म्हार परवार म अद अेक जणा बाकी है, फकत अेक ।”

मरियम चमकी । बी भट ईनक री छानी र हाथ लगायो नाइ देखी, चरो देख्यो । बोली— ‘ईनक, ईनक, इया धार काई हुयग्यो ? अवार तई तो तू सावळ सावळ बाता करतो हा । ह भगवान ।”

ईनक कयो— ‘मा, तू धवरा ना । हाल तई म्हारो काई बिगडथा कोनी । म्हारा हास हवास भी ठिकाए सर है । तू बिचाळ बोल ना पली म्हारी बात सुएल ।

मरियम चुप हुयगी, पए बीन ठा पडगी व ईनक रो माथो फैन हुयग्यो । बा धराबर डलक्वोड नएां सू ईनक सामो जोवती रई ।

ईनक कयो— ‘म्ह याव करयो लुगाई आई टावर हुया ह हरवायो । व समझा कायम है पए बा माय म् कोई म्हारै काम को आयो नी । हां, म्हारो अक टावर और है बीर माय म्हारी दीठी । टक्कोडी है बीमू मिलए खातर हिरदो उतावळ करै बीन चमए खातर म्हारा होठ घडी घडी बार फडक ।”

डोकरो मन म तो जाएनी ही व ईनक वक्कोडी बाता कर, पए ऊपर सू आ बात बिना दरमाया बोली—

पए बटा ह तो बीन जाणू कोनी ।”

तू जाण मा, ईनक कयो । आछी तर जाण । त मन बीरी सरग जातरा रा समाचार भी सुणाया । बीन जाण है नी ? कयर ईनक अएबीठ मुळक मुट्ठयो ।

“अरे बटा, तू आ काई बात कर ?” कयर मरियम दो तीन उतावळा भर ऊ हा सास लिया ।

ईनक कयो—“पण अमार दुनिया न छोडर जद हू सरग म पूगसू, तो म्हारो लाडलो पूत म्हार सू गलबाधडी घालर भटण सारू अडीकतो त्यार लाघसी ।” फर ईनक बागद री अक पुडिया आपर खुज माय सू काडर कयो— आ अक इसी चीज है जिण न म्ह इत्ता बरसा तई म्हारै मिनखपण बिचव ई वमी साभर राखी है । मून टापू मे हू मिनख सू ढाणो बणग्यो, पण फेर भी इण पुडिया नै परमात्मा गमण दी कानी ।” ईनक पुडिया न खालण खातर बठयो हुवण लाग्या ।

मरियम कया—‘ला, हू पाल दू, तू खेचळ ना कर ।’

ईनक कया—‘मरियम आ हू तन दऊ कोनी । आ म्है इत्ता बरसा म मिनख जाय न दी कानी । पण नई अब म्हारा आवरो बगत है, आखर तो मनै इण सू बिछडनो पडसी, अर तन ई री भाठावण देवणी पडसी ।’

मरियम बोली—“ईनक, अक बात हू तन पली पूछलू, पद्य सायद हू भूल जाऊ । आजकल म्हारो सुभाव भूलणा हुयग्यो । बात चेत को रव नी । बुढापो खाटी घणो मिनख री सुरला काढत ।’

‘पूछ ल ।’ ईनक धीरसीक कयो ।

मरियम सकती-सकती वाली—“थारा समाचार हू अनी, फिलिप अर टाबरा न पूगता तो कर देसू, पण ब किया मानसी क तू ईनक है । ब किया मानसी क ईनक इत्ता बरसा तई जीबतो रयो, अर आपरी जुगाई-टाबरा न सनसो भी भेज्यो नई । ब भा भी किया मानसी कै तू अठ आयग्यो, अक बरस ताणी म्हारी सराय म रयो, जद क थारो आपरो घर अठ है । अनी किया मानसी क ईनक आयो, अर बीसू मिल्यो कोनी । वेटा, मन डर इण बात रो है क मन कूडी नई घाल द ।’

ईनक कयो— थारी बात रो उथळो मुण । इण पुडिया म म्हार नानडिय र केसा री एक लट है जिकी अठ सू परदेस खातर बईर हुवती ब्रेळा अनी मन बीर लिलाड माय सू काटर दी ही । जद तू इण लट न अनी र हाथ मे म्हारी संताणी सारू देसी, तो बा आपेई समझ जासी क हू ईनक हू ।” वो फेर बोली—‘पली तो म्हारो बिचार हो क हू इण केसलट न म्हारी कवर मे साग ले जासू, अठ कीर मरोसै छोडू ? पण अब म्हारो मतो पळटग्यो, अर तू ल, साम । सावळ जतन मू राले, अर म्हार आख्या मीच्या पछ म्हार मर्या पछ, तू अनी र हाथ मे भलाय दय । इण सू अनी रो जीब सोरो हुसी ।’

मरियम कयो—“तू फिकर ई ना कर। हू आप अनी कन जासू थार टाबरां कन जासू, बान सगळी वाता वसू। बान बुनायर अठ लासू। थारी भलायोडी केसलट भी देसू। अर तू चाव जिका सगळा काम अक दम आछी तर कर देसू। अनी आप आछी लुगाई है। फिलिप ओखो आदमी है।”

अ बाता सुणेर ईनक फेर करडो आख मू मरियम र सगळ डील न देख्यो। बा डरती डरती बोनी—‘तू डर ना घटा, म्ह थार आग सीगन खाई है। हू थार आग फेर बण करू व तन जिका घाचा दियोडा है, बा में राई जित्तो फरव ई नई पडलो। आ, हू कऊ जिकी, भाठ माथ लीक गिए ल।

जाज आयरयो

‘बटो आपन बाप न कितो वालो लाग । इत्ती उथळ पुथळ म भी ईनक आपर बेट र केस न साभर राख्यो । वा र भगवान । वाप रो हिरदो भी तै काई बगायो है । इण केस न साभर राखण री जरूरत काई ही, पण बेट र केस न, बेट री मनाणी न, वाप किया गमाव, गमायोडी पोसाव कोनी ।’ आ बिचारा म गम्योडी मरियम लेन चित्या म हूब्योडी, ईनक रें पसवाडली कुरसी माथे आयर बठणी, कारण आज ईनक री तबियत डरावणी ही ।

मू डो हूयग्यो पीळो हूळक, आख्या री पलका मोडी भरण लागगी । होठ मूकग्या । हिचकी आवण लागगी । बोलणो बंद कर दिया । मरियम चिमच मू पाणी रो गुठको देव अथवा आगळी र सत लगायर माडाणी मू ड म आगळी घालर जीम र लगाव ।

छेवट आख्या टमकारणी बंद हुयगी । सास खाथो आवण लागग्यो । डील घाग धुल ज्यू धुखण लागग्या । मरियम केई वार कबळ मधर मुर मे बनळायो, पण मरियम र सामो वो काइया भी घुमाय सक्यो कोनी । लारली घडी जाणर मरियम र मूक नणा मे भी फेर जळ आयग्यो ।

सझ्या री वगत हुई । मरियम न डर लागण लागग्यो—अब काई हुसी । पण डोकरी उमर म घणा ई रोभा देख्या हा । होमत राखी । भगवान न प्राथना करी— हे परमात्मा, अज ओ थार घरे आवण आळो है, तू ई ई रो धणी है ।”

मरियम कन बठी-बठी बराबर ध्यान मू देखें । कदेई कदेई डोकरी न भोटो प्राय जाव, अर वा चमकर पाछी नस ऊची कर । कुरसी मू उठ दो पाबडा घूम, अर पाछी आपर बठ जाव ।

ईनक मीट मे पड यो हो ।

अचानकच समदर मू अक डरावणी मू ज उठी अर उकळत पाणी ज्यू बी म चळमळी भचगो । परवताकार छोळा अळग मू भाग भागर आव अर कनार माथे आयर माथो फोड फोड रोव । इण उथळ-पुथळ अर टकराव मू इसो ऊ ताळी सबद

उठयो क गाव रा सगळा घर हिलग्या । रसोई म पड या वासण खणखण करण लागल्या । बारया अर बारणा रा किवाड खडखड करण लागल्या । गाव रा सगळा वासी घबरायल्या । इसो डरावणो दिस्य वा आज पली वदेई नई देख्यो हो ।

अचाणचक मोट टूटी, अर वो उठयो, अर चिरळायो, ऊताळो चिरळायो—
जाज ! जाज ! ! हू वचग्यो ! ! ! जाण वो हबतो हुव, अर उवारण खातर कोई जाज आय पूग्यो हुव । आपरी घाघी बोली म अई वीरा पोछडी रा सबद हा ।

मरियम सतरी बतरी हुयर बीन साभण खातर तयार हुई, जित्त तो ईनक पाछो आपर बिछावण माथे गुडग्यो, अर अबोल हुयग्यो ।

ईनक री सव जातरा इत्ती धूमधाम सू हुई अर उणरी कबर माथे इत्ती घन खन्चीज्यो कै आ वठ री दूजी कबरा सू प्यारी निरवाळी ई लागती ।

